

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Violeta KERŠULIENĖ

**UŽSAKOVO IR RANGOVO RACIONALIAUS
GINČŲ SPRENDIMO BŪDO NUSTATYMAS
LOŠIMŲ TEORIJOS METODAIS**

DAKTARO DISERTACIJA

TECHNOLOGIJOS MOKSLAI,
STATYBOS INŽINERIJA (02T)

LEIDYKLA
Vilnius TECHNIKA 2008

Disertacija rengta 2002–2007 metais Vilniaus Gedimino technikos universitete.

Darbo mokslinis vadovas

dr. Zenonas Turskis (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, technologijos mokslai, statybos inžinerija – 02T).

<http://leidykla.vgtu.lt>

VGTV leidyklos TECHNIKA 1482-M mokslo literatūros knyga

ISBN 978-9955-28-277-8

© Keršulienė, V., 2008

© VGTV leidykla TECHNIKA, 2008

Violeta KERŠULIENĖ

RACIONALIAUS UŽSAKOVO IR RANGOVO
GINČŲ SPRENDIMO BŪDO NUSTATYMAS
LOŠIMŲ TEORIJOS METODAIS

Daktaro disertacija

Technologijos mokslai, statybos inžinerija (02T)

2008 05 19. 8 sp. l. Tiražas 20 egz.

Vilniaus Gedimino technikos universiteto

leidykla „Technika“, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

<http://leidykla.vgtu.lt>

Spausdino UAB „Baltijos kopija“

Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius

<http://www.kopija.lt>

Reziumė

Darbe nagrinėjami užsakovo ir rangovo, kaip tipiškiausių statybos proceso dalyvių, ginčams taikytini sprendimo būdai, pateikiama atlikta jų lyginamoji analizė.

Darbe atlikti ekonominiai skaičiavimai, parodantys, kuomet užsakovui ir rangovui ginčą tikslinga išspręsti alternatyviais (neteisminiais) būdais, jeigu pagrindiniu kriterijumi, lemiančiu ginčų sprendimo būdo pasirinkimą, šalys laiko bylinėjimosi kainą.

LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema atliktas daugiakriterinis užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų vertinimas ir nustatytas jų naudingumo laipsnis.

Pasiūlyta ginčų sprendimo alternatyviais būdais virtualioje erdvėje (toliau tekste – *online Alternative Dispute Resolution* arba *online ADR*) sistemos architektūra gali būti panaudota praktiškai realizuojant užsakovo ir rangovo ginčų sprendimą alternatyviais būdais *online* aplinkoje.

Disertacijoje nagrinėjami teiginiai išdėstyti ir aptarti vienoje tarptautinėje ir trejose respublikinėse konferencijose. Darbo tema paskelbtos 6 publikacijos, iš jų 1 publikacija išspausdinta leidinyje, įtrauktame į Thomson ISI mokslinių leidinių sąrašą, 2 – mokslo žurnaluose, įtrauktuose į Lietuvos mokslo tarybos patvirtintas duomenų bazines.

Abstract

The work examined solutions methods applicable to disputes between customer and contractor as most typical participants of construction process, their comparative analysis was conducted.

Economic calculations are provided showing when it is expedient for customer and contractor to settle a dispute by means of alternative (non-judicial) methods, if the main criteria determining selection of dispute solution manner for the parties is the price of litigation.

The LEVI 3.0 solution support system allowed performing multi-criteria assessment of customer-contractor dispute solution methods and determining degree of their expediency.

Suggested architecture of online alternative dispute resolution (hereinafter also referred to as *online* ADR) can be applied in practice when realising alternative solution of customer-contractor disputes in *online* environment.

The statements examined in the thesis were presented and discussed in one international and three national conferences. On this topic, two articles were published in academic magazines included into databases approved by the Science Council of Lithuania, also in for proceedings of conferences.

Turinys

Reziumė	iii
Abstract.....	iv
Turinys.....	v
1. Įvadas.....	1
1.1. Mokslo problemos formulavimas	1
1.2. Darbo aktualumas.....	1
1.3. Tyrimų objektas.....	2
1.4. Darbo naujumas.....	3
1.5. Darbo tikslas.....	4
1.6. Darbo uždaviniai	4
1.7. Praktinė darbo reikšmė	4
1.8. Darbo rezultatų aprobavimas.....	5
1.9. Ginamieji disertacijos teiginiai.....	5
1.10. Disertacijos struktūra.....	6
2. Konfliktinių situacijų tarp užsakovo ir rangovo analizė.....	7
2.1. Užsakovo ir rangovo santykių teisinis reglamentavimas	7
2.2. Užsakovo ir rangovo konfliktų atsiradimo priežastys	16
2.3. Ginčų rizikos mažinimo galimybės	21
2.3.1. Civilinės atsakomybės draudimas.....	21
2.3.2. Rangovų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo teisinis reglamentavimas ir esmė.....	22
2.3.3. Kvalifikuotas sutarčių rengimas ir šalių bendradarbiavimas	27
2.4. Antrojo skyriaus išvados	30
3. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai.....	31
3.1. Teisminis ginčų sprendimas	33
3.2. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai.....	37
3.2.1. Arbitražas.....	39
3.2.2. Mediacija	45
3.3. Ginčų sprendimo būdų lyginamoji analizė.....	48
3.3.1. Šalių disponavimo ginču laisvė	49
3.3.2. Ginčo nagrinėjimo operatyvumas	50
3.3.3. Konfidencialumas	51
3.3.4. Ginčo šalių draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimas.....	52
3.3.5. Proceso ekonomiškumas.....	53
3.3.6. Šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi	54

3.3.7. Sprendimo peržiūrėjimas	56
3.4. Trečiojo skyriaus išvados	57
4. Ekonomiškai naudingiausio ginčų sprendimo būdo parinkimas.....	59
4.1. Lošimų teorijos metodų taikymas renkantis ginčų sprendimo būdą	59
4.2. Ginčų sprendimo ekonomika.....	62
4.2.1. Optimistinis modelis	63
4.2.2. Asimetrinės informacijos modelis	65
4.2.3. Stimulas reikšti ieškinį: visuomeninis ir asmeninis požiūriai	67
4.3. Ekonomiškai naudingiausio ginčų sprendimo būdo parinkimas taikant sprendimų medžio diagramas	69
4.4. Ketvirtojo skyriaus išvados	75
5. Racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo parinkimas taikant internetines sprendimų paramos sistemas	76
5.1. Teisinių sprendimų paramos sistemų apžvalga	77
5.2. Sprendimų paramos sistemų taikymo galimybės užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo parinkimui	81
5.2.1. LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema	85
5.2.2. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus apibūdinantys rodikliai ir jų reikšmingumų nustatymas	86
5.2.3. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų daugiakriterinis vertinimas LEVI 3.0 sistema.....	92
5.2.4. Normalizavimo būdai.....	92
5.2.5. Optimalių strategijų apskaičiavimas	95
5.3. Alternatyvus ginčų sprendimas virtualioje aplinkoje	100
5.4. Penktojo skyriaus išvados.....	105
6. Bendrosios darbo išvados ir rekomendacijos.....	106
Literatūros sąrašas	108
Autorės publikacijų sąrašas disertacijos tema.....	119

1. Įvadas

1.1. Mokslo problemos formulavimas

Racionalaus statybos proceso dalyvių ginčų sprendimo būdo parinkimas reikalauja adekvačių statybos proceso vadybos sprendimų, kuriems priimti pačioms ginčo šalims dažnai trūksta teisinių žinių, o juos atstovaujantiems teisininkams – inžinerinio mąstymo, padedančio teisinių žinių vaizdavimo formalizmui, dėl to jiems lieka neaišku, kaip galėtų būti aprobuoti ir įteisinti tų formalizmų pagrindu sukurtų teisinių sprendimų paramos sistemų siūlomi problemos sprendimų variantai.

Tyrimų apie internetinių sprendimų paramos sistemų pritaikymą įvairiems statybos proceso uždaviniams spręsti yra gana daug, tačiau stokojama šių sistemų galimybių tyrimo ir praktinio pritaikymo statybos proceso dalyvių teisiniams uždaviniams spręsti. Šių uždavinių sprendimo kompiuterizavimas galėtų prisidėti prie statybos proceso dalyvių ginčų išsprendimo mažiausiomis laiko, finansinėmis, emocinėmis ir kt. sąnaudomis. Tokiu pat svarbiu, tačiau mažai ištirtu veiksniu yra kompiuterinių technologijų pritaikymas statybos proceso dalyvių ginčų sprendimui virtualioje erdvėje (online režimu).

1.2. Darbo aktualumas

Statybos proceso dalyviai tarpusavyje yra susieti įvairių visuomeninių ryšių, reikalaujančių bendradarbiauti bei koordinuoti laiko, finansines bei žmogiškųjų resursų sąnaudas. Tik sėkmingo bendradarbiavimo atveju galime kalbėti apie sklandų statybos projektų vykdymą. Priešingu atveju, statybos proceso dalyviams neužkirtus kelio galintiems kilti ginčams, pastarieji gali tapti užsitęsusių statybos darbų, įvairių didelės apimties teisinių dokumentų rengimo, netinkamo statybos projekto įgyvendinimo ar didžiulių finansinių nuostolių priežastimi. Konfliktai taip pat sąlygoja priešišką statybos pramonės subjektų

požiūrį į konfliktuojančias šalis, o tai turi įtakos statybos proceso dalyvių dalykinei reputacijai ir jų verslo sėkmei.

Pastaruoju metu tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės tradicijos valstybėse pastebimas vis aktyvesnis mokslininkų susidomėjimas alternatyviais ginčų sprendimo būdais. Šių būdų taikymas yra ypač aktualus ginčų, kylančių tarp statybos proceso dalyvių, sprendimui dėl kelių priežasčių: visų pirma, statybos proceso dalyvių ginčų sprendimas neretai reikalauja kompleksinių teisinių, technologinių, inžinerinių, ekonominių ir kt. žinių; antra, statybos proceso dalyvių ginčai dažnai stabdo statybos projektų vystymą, kur ypač branginamas laikas, taip didindami statybų kaštus; trečia, statybos proceso pabaiga šiuolaikinėje visuomenėje nebėra siejama su statybos darbų pabaiga, nes statytojas yra atsakingas už garantinį defektų šalinimą, už žalą, atsiradusią tretiesiems asmenims dėl atliktų statybos darbų, todėl statybos proceso dalyviams ypač aktualu, kad jų ginčai turėtų minimalią įtaką draugiškų tarpusavio santykių palaikymui ateityje.

Statybos proceso dalyviai, pasirinkę tinkamą konkretaus ginčo sprendimo būdą, ne tik galėtų sutaupyti daug laiko, išvengti emocinės įtampos, nepageidaujamo problemų viešinimo, tačiau neretai išvengtų ir didelių bylinėjimosi teismuose finansinių išlaidų bei neužkirstų kelio tolimesniam bendradarbiavimui, be kurio neįmanomas sėkmingas statybos projektų įgyvendinimas.

Įvairiems teisiniams, technologiniams, valdymo ir kt. uždaviniams spręsti pasaulyje jau ne vieną dešimtmetį sėkmingai naudojamos sprendimų paramos sistemos, padedančios vartotojams analizuoti galimus sprendimų variantus bei siūlančios geriausius (racionaliausius) sprendimus. Statybos proceso dalyvių ginčų sprendimo racionaliausiam būdui parinkti taip pat galėtų būti panaudotos sprendimų paramos sistemos. Šio uždavinio įgyvendinimui būtina nustatyti galimus konkretaus ginčo sprendimo būdus, sukurti šių būdų vertinimo ir lyginimo metodiką bei pasiūlyti galimą sprendimų paramos sistemos veikimo modelį.

Minėtosios užduoties įgyvendinimas atvertų kelią kompiuterinių technologijų diegimui ne tik renkantis racionaliausią statybos proceso dalyvių ginčų sprendimo būdą, bet ir sprendžiant jų tarpusavio ginčus.

1.3. Tyrimų objektas

Tyrimų objektą sudaro užsakovo ir rangovo, kaip tipiškiausių statybos proceso dalyvių, ginčų sprendimo būdai bei sprendimų paramos sistemų panaudojimo galimybės racionaliam sprendimo būdui parinkti.

1.4. Darbo naujumas

Statybos proceso dalyvių ginčus drąsiai galima laikyti neatsiejama statybos proceso dalimi: įvairūs ginčai, neretai peraugantys į stambesnius konfliktus, yra būdingi visiems didesniems statybos projektams (Chleboski, 2001; Harmon, 2003; Vaaland, 2004). Be to, šie ginčai turi specifiką stipriai įtakoti statybos projektų įgyvendinimą. Todėl neatsitiktinai daugelis autorių juos nagrinėja kaip atskirą ginčų rūšį (Arditi ir Tokdemir, 1999; Castell, 2003; Cheung, 1999; Chleboski, 2001; Harmon, 2003; Iyer ir kiti, 2007; Odeh ir Battaineh, 2002; Assaf ir Ai-Hejji, 2006; Jannadia ir kiti, 2000; Chen ir Hsu, 2007).

Nors mokslininkų darbuose galima rasti nemažai rekomendacijų, kaip statybos proceso dalyviai galėtų išvengti ginčų grėsmės (Wong ir Cheung, 2004; Wong ir kiti, 2008; Cheung ir kiti, 2003; Odeh ir Battaineh, 2002), dažnai to pasiekti nepavyksta. Todėl šalys, atsidūrę konflikto akivaizdoje, priverstos spręsti, kaip geriau pasielgti: ginčo sprendimą patikėti teismui, bandyti jį išspręsti derybų keliu, o gal yra kitų, joms nežinomų ginčų sprendimo būdų? Ginčų sprendimo procedūros yra glaudžiai susiję su nacionaliniu teisiniu reglamentavimu: siekiant, kad ginčas būtų nagrinėjamas teisme, arba kad kitais būdais priimtas sprendimas dėl ginčo sureguliuavimo turėtų juridinę galią, valstybės teisės aktų pagalba nustato savo teritorijoje galiojančias taisykles, reglamentuojančias procesinių veiksmų sistemą, kurios tikslas – ginčo išsprendimas (Mikelėnas, 1997). Lietuvos mokslininkų darbuose tik pastaruoju metu atsirado temų, nagrinėjančių alternatyvius (neteisminius) ginčų sprendimo būdus (Uscila, 2001; Tvaronavičienė, 2008; Jurkšaitytė, 2001; Simaitis, 2004; Simaitis ir Kurgonaitė, 2007), tačiau šiuose darbuose trūksta gilesnės analizės, kokie konkrečiai ginčų sprendimo būdai maksimaliai tenkintų statybos proceso dalyvių interesus kiekvienu konkrečiu atveju.

Norint atsakyti į užsiduotąjį klausimą, tikslinga į analizuojamą problemą pažvelgti ekonomisto ir inžinieriaus akimis bei pasinaudoti lošimų teorijos ir jos metodais pagrįstų daugiakriterinių sprendimų paramos sistemų galimybėmis. Sprendimų paramos sistemų taikymą įvairių teisinių klausimų sprendimui savo darbuose analizavo nemažai užsienio autorių (Arditi ir Tokdemir, 1999; Baird ir kiti, 1995; Bellucci ir Zeleznikow, 1998; Castell, 2003; Li, 1996; Popple, 1993). Lošimų teorijos taikymo galimybėms teisėje nemažai dėmesio skyrė Baird ir kiti, 1995; Miceli, 2000; Miceli, 2004; Hylton, 2002; Main ir Park, 2002. Nežiūrint į tai, trūksta mokslinių tyrimų, kurie galėtų pagrįsti statybos proceso dalyvių sprendimus renkantis racionaliausią ginčų sprendimo būdą. Lietuvos mokslininkų darbuose taip pat sprendimų paramos sistemų taikymas nukreiptas į kitų ekonominių ar statybos valdymo problemų sprendimą (Ginevičius ir kiti, 2004; Kaklauskas ir Urbanavičienė, 2005; Merkevičius ir kiti, 2005; Mitkus ir Dėjus, 2000; Mitkus, 2001; Zavadskas ir Kaklauskas,

1996; Zavadskas ir kiti, 1999; Zavadskas ir kiti, 2001; Zavadskas ir kiti, 2002; Zavadskas ir kiti, 2003; Zavadskas ir kiti, 2004 a; Zavadskas ir kiti, 2004 b; Zavadskas ir kiti, 2004 c; Zavadskas ir kiti, 2005; Ustinovičius, 2004; Ustinovičius ir kiti 2007; Banaitienė ir kiti, 2008).

1.5. Darbo tikslas

Darbo tikslas – lošimų teorijos metodais pagrįstų internetinių sprendimų paramos sistemų pritaikymo galimybių analizė užsakovo ir rangovo, kaip tipiškiausių statybos proceso dalyvių, racionaliam ginčų sprendimo būdai parinkti, taip pat užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo alternatyviais ginčų sprendimo būdais perkėlimo į virtualią aplinką (*online* režimą) galimybių įvertinimas.

1.6. Darbo uždaviniai

Siekiant užsibrėžto tikslo, darbe iškelti šie uždaviniai:

1. Užsakovo ir rangovo santykių esamo teisinio reglamentavimo analizė.
2. Konfliktų tarp užsakovo ir rangovo atsiradimo galimų priežasčių analizė.
3. Galimų konfliktų rizikos mažinimo priemonių pagrindimas.
4. Galimų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų lyginamoji analizė.
5. Lošimų teorijos metodų taikymo renkantis ekonomiškai naudingą užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą galimybių vertinimas.
6. Sprendimų paramos sistemų pritaikymo galimybių siekiant rasti racionalų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą analizė.
7. Alternatyvių užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo virtualioje (*online*) aplinkoje realizavimo galimybių analizė.
8. Siūlymų racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo nustatymui lošimų teorijos metodais pagrįstų sprendimų paramos sistemų pagalba bei ginčų sprendimo perkėlimui į virtualią (*online*) aplinką parengimas.

1.7. Praktinė darbo reikšmė

Darbe išnagrinėti užsakovo ir rangovo, kaip tipiškiausių statybos proceso dalyvių, ginčams taikytini sprendimo būdai ir atlikta jų lyginamoji analizė.

Pateikti ekonominiai skaičiavimai, parodantys, kuomet užsakovui ir rangovui ginčą tikslinga išspręsti alternatyviais (neteisminiais) būdais, jeigu pagrindiniu kriterijumi, lemiančiu ginčų sprendimo būdo pasirinkimą, šalis laiko bylinėjimosi kainą.

LEVI 3.0 sprendimų paramos sistemos pagalba atliktas daugiakriterinis užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų vertinimas ir nustatytas jų naudingumo laipsnis.

Pasiūlyta ginčų sprendimo alternatyviais būdais virtualioje erdvėje (toliau tekste – *online Alternative Dispute Resolution* arba *online ADR*) sistemos architektūra gali būti panaudotas praktiškai realizuojant užsakovo ir rangovo ginčų sprendimą alternatyviais būdais *online* aplinkoje.

1.8. Darbo rezultatų aprobavimas

Disertacijoje nagrinėjami teiginiai išdėstyti ir aptarti vienoje tarptautinėje ir trejose respublikinėse konferencijose. Darbo tema paskelbtos 6 publikacijos, iš jų 1 publikacija išspausdinta leidinyje, įtrauktame į ISI mokslinių leidinių sąrašą, 2 – mokslo žurnaluose, įtrauktuose į Lietuvos mokslo tarybos patvirtintas duomenų bazes.

1.9. Ginamieji disertacijos teiginiai

Disertacinis darbas remiasi šiomis hipotezėmis, kurias siekiama patvirtinti arba paneigti:

1. Alternatyvių ginčų sprendimo būdų bei jų taikymo galimybių išmanymas užkirstų kelią ginčų peraugimui į gilius konfliktus, galinčius turėti skaudžias pasekmes abiem ginčo šalims.
2. Didėjant užsakovo ir rangovo turtinių ginčų materialinei vertei, ginčo sprendimo reikšmingumui, ypač svarbu pagrįsti sprendimus dėl ginčo sprendimo būdo parinkimo.
3. Ginčo šaliai, kuri nesinaudoja teisine pagalba, visuomet yra ekonomiškai naudingiau ieškoti kompromisų ir siekti taikaus ginčo išsprendimo.
4. Matematiniais skaičiavimais galima įrodyti advokatui mokėtinos sumos pagrįstumą.
5. Užsakovo ir rangovo racionaliam ginčų sprendimo būdai nustatyti gali būti pritaikytos sprendimų paramos sistemos.

Nesudėtingi užsakovo ir rangovo ginčai sėkmingai gali būti sprendžiami virtualioje aplinkoje.

1.10. Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro šeši skyriai, iš kurių pirmasis yra įvadas, o paskutinytis – darbo išvados ir rekomendacijos. Darbo apimtis yra 125 puslapių. Rašant disertaciją buvo panaudoti 152 literatūros šaltiniai.

Dėkoju

prof. habil. dr. Edmundui Kazimierui Zavadskui už paskatinimą ir vertingus patarimus

2. Konfliktinių situacijų tarp užsakovo ir rangovo analizė

2.1. Užsakovo ir rangovo santykių teisinis reglamentavimas

Valstybės aktyvumo didėjimas ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje bei kitose visuomeninio gyvenimo sferose, valstybės ir visuomenės demokratėjimas visuomet inspiruoja didelius pokyčius teisės raidai. Ne išimtis yra ir Lietuvos Respublikos teisė, kurioje po nepriklausomybės atkūrimo ėmė vystytis naujos teisės šakos – bankų, komercinė, ekologinė ir pan. Teisės pokyčiai neišvengiamai pasireiškė ir statybos teisėje, kurios vienas iš svarbiausių tikslų yra statybos objektams ir statybos procesui keliamų reikalavimų nustatymas, statybos proceso dalyvių tarpusavio santykių reglamentavimas bei nacionalinės statybos techninis normavimas. Pastaruoju metu Respublikoje užstatytos teritorijos apima 185 631,13 ha plotą, Vilniuje užstatytos teritorijos plotas siekia 34,29 procentus bendro miesto ploto (Prapiestienė, 2001). 2006 metais statybos darbų atlikta už 7,8 mlrd. litų, t. y. palyginamosiomis kainomis 21,1 proc. daugiau nei 2005 metais ir 3,1 karto daugiau nei 2000 metais (2.1 lentelė) (SEB Vilniaus bankas, 2007). Tokie rodikliai verčia ypatingą dėmesį skirti statybos proceso teisiniui reglamentavimui, kuris leistų sukurti vieningą valstybės politiką statybų teisės srityje. Tai sudarytų darnios ir saugios statybos teines prielaidas ir garantijas, numatytų atsakingus subjektus ir pagrįstų konkrečią atsakomybę už savo pareigų nevykdymą ar netinkamą vykdymą.

2.1 lentelė Statybos sektoriaus santykinė svarba ir augimo tempai Lietuvoje (SEB Vilniaus bankas, 2007)

Statybos sektoriaus santykinė bendrojo vidaus produkto (BVP) dalis (proc.)					Metinis pokytis palyginamosiomis kainomis (proc.)				
2003 m. I pusm.	2004 m. I pusm.	2005 m. I pusm.	2006 m. I pusm.	2007 m. I pusm.	2003 m. I pusm.	2004 m. I pusm.	2005 m. I pusm.	2006 m. I pusm.	2007 m. I pusm.
6,0	6,3	6,5	7,4	8,4	22,8	10,5	9,0	19,6	20,0

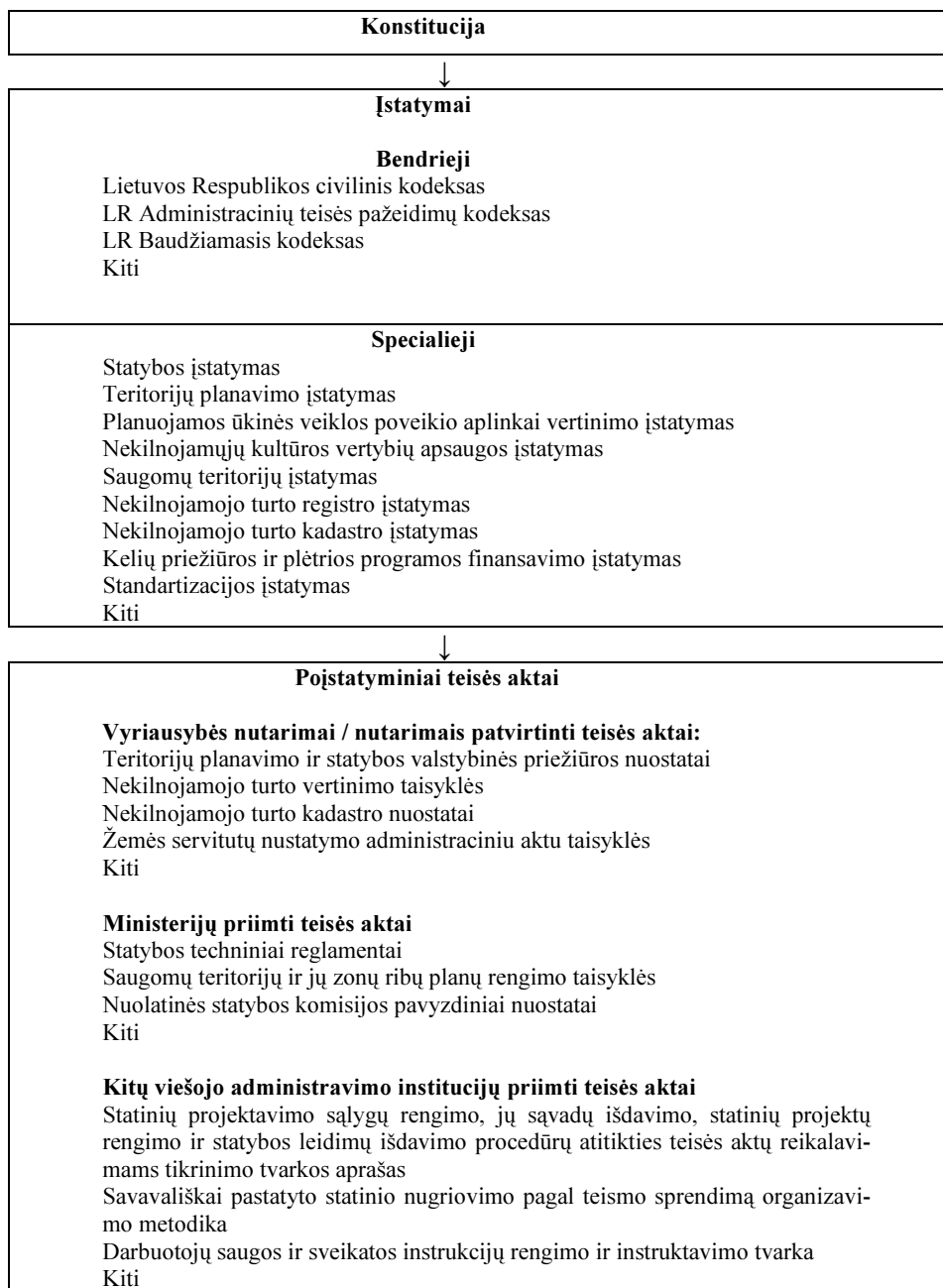
Statybos proceso dalyvių veiklos reglamentavimo pradžia Lietuvoje galima būtų laikyti 1918 m. lapkričio 3 d. Valstybės taryba priimtą pirmąjį atstatytos nepriklausomos Lietuvos konstitucinį dokumentą „Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai“, pagal kurį „srityse, kuriose Lietuvos valstybės nėra išleista naujų įstatymų, laikinai pasilieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“. Taigi, laikinai Lietuvoje liko galioti Rusijos Statybos statutas. 1919 m. liepos 28 d. buvo priimtas statybos administravimo teisės aktas „Technikos statomojo departamento sutvarkymas“, kuris nustatė, kad „Technikos statomojo departamento valdžioje yra visos valstybės civilinės statybos dalys ir gaminimas statybos įstatymų projektų“. 1921 m. vasario 4 d. buvo priimtas Statybos inspekcijos įstatymas, kuriuo prie tuomrtinės Vidaus reikalų ministerijos buvo įsteigta Statybos inspekcija. Apskrityse ir valsčiuose buvo įsteigtos atstatymo komisijos. Statybos priežiūrą vykdė vidaus reikalų ministro paskirti apskričių (miestų) inžinieriai. 1921 m. Vyriausybė patvirtino, o 1923 m. vasario 10 d. iš dalies pakeitė „Valstybės trobesių priežiūrėjimo taisykles“. 1934 m. kovo 29 d. priimtas Išdinių rangų ir tiekimų įstatymas. Jis nustatė rangos konkursų tvarką. 1934 m. spalio 27 d. iš dalies buvo pakeistas Lietuvoje galiojantis (perimtas iš Rusijos) Statybos statutas. 1939 m. priimtas Krašto statybos komiteto, buvusio vidaus reikalų ministro žinioje ir formavusio valstybės statybos politiką, statutas. 1939 m. buvo paskelbtas Miestų žemėms tvarkyti įstatymas, kuris kartu su anksčiau (1931 m.) priimtu Vietos savivaldybių įstatymu padėjo nacionalinės urbanistikos pagrindus. 1939 m. birželio 5 d. Respublikos Prezidentas paskelbė Kaimo statybos įstatymą. Šio įstatymo pagrindu 1940 m. sausio 2 d. vidaus reikalų ministras kartu su susisiekimo ir žemės ūkio ministrais patvirtino pasutinį prieškarinės nepriklausomos Lietuvos statybos teisės aktą – „Kaimo statybos įstatymui vykdyti taisykles“.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Respublikos Vyriausybė 1993 m. gruodžio 13 d. nutarimu patvirtino pagrindinį statybos reguliavimo dokumentą „Statybos pagrindų laikinieji nuostatai“, kurie galiojo iki 1996 m. išsigaliojusio Lietuvos Respublikos statybos įstatymo, 1995 m. priimtas Teritorijų planavimo įstatymas, nuo 1996 metų Statybos įstatymo pagrindu pradėta kurti nacionalinė statybos techninio normavimo sistema.

Nuo 2004 m. gegužės mėnesio Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos nare, buvo atsisakyta laikinai Lietuvos Respublikoje galiojusių statybos sritį reglamentuojančių teisės aktų, priimtų iki 1990-03-11 (buv. SSRS statybos normų ir taisyklių – SNiP) ir pereita prie nacionalinių normatyvinių dokumentų. Taip pat, siekiant užtikrinti Europos Sąjungos teisės aktų tinkamą įgyvendinimą, Civiliniame kodekse buvo įtvirtinta, kad, esant skirtingoms normoms įstatyme, įgyvendinančiame ES teisės aktus, ir Civiliniame kodekse, Civilinis kodeksas bus taikomas tiek, kiek toks įstatymas nenumato kitaip. Tai reiškia, kad įstatymo, įgyvendinančio ES teisės aktą, normoms yra suteikiama pirmenybė prieš Civilinio kodekso nuostatas.

Atsižvelgiant į tai, kad statybos procesą, o tuo pačiu ir statybos proceso dalyvių santykius Lietuvoje teisiškai reglamentuoja daug įvairaus lygio teisės aktų, kuriuose ne specialistui dažnai yra sunku orientuotis, tikslinga jų hierarchinį ryšį pavaizduoti grafiškai (2.1 pav.).

Taigi, kaip matyti iš 2.1 paveikslą, be bendrųjų įstatymų – Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso ir kt., statybos procesą įtakoja nemažai specialiųjų įstatymų: Teritorijų planavimo įstatymas, Statybos įstatymas, Žemės įstatymas, Planuojamos ūkinės veiklos poveikio aplinkai vertinimo įstatymas, Nekilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, Saugomų teritorijų įstatymas, Nekilnojamojo turto registro įstatymas, Nekilnojamojo turto kadastro įstatymas, Kelių priežiūros ir plėtros programos finansavimo įstatymas, Standartizacijos įstatymas, Geodezijos ir kartografijos įstatymas ir pan. Be jokios abejonės, tokia įstatymų ir poįstatyminių aktų gausa reikalauja specialių žinių teisingam jų taikymui. Kadangi dinamiškiausias ir, mano įsitikinimu, statybos proceso dalyvių santykių formavimuisi ir vystymuisi didžiausią poveikį turintis yra Statybos įstatymas, tikslinga šį teisės aktą bei jo dinamiką paanalizuoti detaliau.

2.1 pav. Teisės aktų, reglamentuojančių užsakovo ir rangovo santykius, hierarchinė sistema

Statybos įstatymo dinamika. Šiuo metu Lietuvoje galioja 2001 m. lapkričio 8 d. patvirtintas ir nuo 2002 m. liepos 1 d. įsigaliojęs Statybos įstatymas su vėlesniais pakeitimais. Šis įstatymas laikytinas pagrindiniu teisės aktu, įtvirtinančiu statybos dalyvių veiklos principus. Reikėtų pažymėti, kad nuo 1996 metų, kuomet buvo priimtas ir įsigaliojo Lietuvos Respublikos statybos įstatymas, jis iš dalies arba visiškai buvo keistas net 17 kartų¹. Atsižvelgiant į statybos įstatymo poveikio reikšmingumą, be jokios abejonės, toks dažnas jo keitimas kelia sumaištį ne tik statybų rinkoje, bet ir užsakovo ir rangovo teisiniuose santykiuose. Lietuvos Respublikos seimui patvirtinus Teisėkūros pagrindų įstatymą, kurio projektas šiuo metu yra svarstymų stadijoje, situacijos, kuomet, rodos, visai nesenai priimtas įstatymas yra nuolat keičiamas, iš dalies galima būtų išvengti, nes minėtasis įstatymas įpareigojęs teisėkūros proceso dalyvius ne tik detaliau išsamiau išanalizuoti numatomus teisinio reguliavimo padarinius, bet ir vykdyti nuolatinį teisės aktų rengimo proceso planavimą bei teisės aktų stebėseną.

Pirmieji esminiai Statybos įstatymo pakeitimai buvo inspiruoti Lietuvos Respublikos siektu tapti Europos Sąjungos nare, vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. rugpjūčio 31 d. nutarimą Nr. 945 „Dėl Lietuvos Respublikos 1999-2000 metų veiklos programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“ („III. Vidaus politika. Statyba ir urbanistika. Butų komunalinis ūkis“ 1.1 p.). Šiame dokumente nurodyti įstatymo (naujos redakcijos) tikslas ir uždaviniai, kurių esmė - detaliai išdėstyti valstybės reglamentuojamus svarbiausius reikalavimus statiniams pagal Europos Sąjungos direktyvos 89/106 nuostatas.

Tokiu būdu 2000 m. parengtame naujo Statybos įstatymo projekte (įstatymas įsigaliojo nuo 2001 m. sausio 1 d.) buvo įrašytas straipsnis, reglamentuojantis statinio garantinį terminą, taip pat įstatymas papildytas straipsniais, reglamentuojančiais statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimą, kuriais buvo siekiama garantuoti šių asmenų padarytos žalos atlyginimą statytojui (užsakovui), taip pat užtikrinti Civilinio kodekso bei Administracinių teisės pažeidimų kodekso nustatytą atsakomybės įgyvendinimą. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje nebuvo išsamaus teisės akto, aiškinančio statybos terminus, o skirtinguose teisės aktuose tos pačios sąvokos neretai būdavo naudojamos skirtingai, dėl ko kildavo net teisminiai ginčai (ypač dėl sąvokų „statinio remontas“ ir „statinio rekonstravimas“), naujoje Statybos įstatymo redakcijoje išplėstas statybos sąvokų sąrašas. Įstatyme vartojamų sąvokų apibrėžimų pirminiai šaltiniai yra Europos Ekonominės Bendrijos Direktyva 89/106/EEC bei Lietuvos standartas LST 6707-1 „Statyba – žodynas. Pirmoji dalis: bendrieji terminai“ (projektas).

Iki 2003 metų Statybos įstatyme nebuvo reglamentuojamas statinio naudojimas ir priežiūra, kurie yra būtini užtikrinant statinio naudojimą per visą jo

¹ 2007m. rugsėjo mėnesio duomenimis.

gyvavimo laikotarpį, todėl daugeliui ginčų, galėjusių kilti tarp užsakovo ir rangovo dėl naudojamo statinio avarijos, raudoną šviesą įjungė 2003 metų spalio mėnesį priimti Statybos įstatymo pakeitimai. Reikšmingiausias iš šių pakeitimų buvo Statybos įstatymo papildymas dvyliktuoju skirsniu „Statinių naudojimas ir priežiūra“, kuriame detalizuotos statinių naudotojo ir viešojo administravimo subjektų teisės ir pareigos naudojant ir prižiūrint statinius.

2003 m. gruodžio mėnesio pakeitimais įstatyme atsakyta reikalavimo, kad visi statybos techninės veiklos pagrindinių sričių vadovai būtų atestuoti, paliekant šį reikalavimą galioti tik ypatingų statinių statybos techninės veiklos pagrindinių sričių vadovams, taip pat ypatingus statinius projektuojantiems, statantiems, statinio projekto ekspertizę ir statinio ekspertizę atliekantiems – Lietuvos įsteigtam juridiniam asmeniui, užsienio valstybėje įsteigtam juridiniam asmeniui, kitai užsienio organizacijai. Šis reikalavimas netaikomas aukščiau išvardintiems Europos Sąjungos valstybės narės, Šveicarijos Konfederacijos, valstybės, pasirašiusios Europos Ekonominės erdvės sutartį, juridiniams ir fiziniams asmenims bei kitoms užsienio organizacijoms, jei jie savo valstybėje turi teisę užsiimti šia veikla ir šią teisę patvirtina atitinkamais dokumentais.

2006 metų spalio mėnesio pakeitimai įstatyme detalizavo savavališkos statybos sąvoką, suvienodino reikalavimus, nustatančius teisę būti statinio projektuotoju, rangovu, statinio projektavimo valdytoju, statinio statybos valdytoju, taip pat teisę atlikti statinio projekto ir statinio ekspertizę, naudojantis įsisteigimo teise ir paslaugų teikimo teise Lietuvoje įsteigtam juridiniam asmeniui, užsienio valstybėje įsteigtam juridiniam asmeniui (kuris turi teisę steigti filialus Lietuvoje), kitai užsienio organizacijai, taip pat Lietuvos ar užsienio valstybės fiziniam asmeniui, kuris yra architektas ar statybos inžinierius.

Statybos įstatymo trūkumu, autorės nuomone, reikėtų laikyti neišsamų privalomų norminių reikalavimų reglamentavimą statiniams. Įstatymas detalizuoja statybos techninių dokumentų tarpusavio santykį, šių dokumentų tvirtinimo principus, įvardija esminius statinio reikalavimus, tačiau nereglementuoja, kiek detalūs turi būti norminiai reikalavimai. Dėl šios priežasties statybos dalyviai susiduria su problemomis, nes minėtus norminius reikalavimus galima traktuoti nevienareikšmiškai, toks reglamentavimas sudaro sąlygas reikalavimus statiniui išduodančioms ir statybas prižiūrinčioms institucijoms kurti įvairius ribojimus, o taip pat didina šių institucijų suinteresuotumą kurti tų apribojimų kuo daugiau. Siekiant užtikrinti, kad teisinė bazė, reglamentuojanti reikalavimus statiniams, būtų skaidri bei aiški ir kad statytojai dar prieš teikdami paraišką sąlygoms gauti galėtų žinoti, kokius reikalavimus jie privalės įvykdyti, būtų logiška Statybos įstatyme įtvirtinti nuostatą, kad privalomų norminių reikalavimų statiniams sąrašas turi būti baigtinis, o patys reikalavimai turi būti suformuluoti taip, kad nesudarytų prielaidų interpretacijoms.

Vadovaujantis Statybos įstatymo 5 straipsniu, statinio architektūra turi būti tokia, kad statinys derėtų prie kraštovaizdžio, atitiktų statinio paskirtį bei savi-

valdybės administracijos direktoriaus projektavimo sąlygų sąvade nustatytus architektūros ir statybos sklypo tvarkymo urbanistinius reikalavimus. Tačiau architektūrinių reikalavimų, susijusių su statinio išoriniu vaizdu, derėjimu prie aplinkos ir jo paskirtimi, privalomumas kelia abejonių. Aiškių ir visiems priimtinių kriterijų, pagal kuriuos būtų nustatyti šie reikalavimai, neįmanoma apibrėžti, todėl objektyviai įvertinti jų pagrįstumo neįmanoma. Šiuos reikalavimus nustato savivaldybės pareigūnai, remdamiesi savo subjektyviu požiūriu – tai sudaro sąlygas neracionaliems sprendimams bei korupcijai (Stansbury, 2007).

Atsižvelgiant į išvardintus argumentus, tikslinga būtų atsisakyti praktikos, kuomet architektūrinius reikalavimus, susijusius su statinio išoriniu vaizdu, derėjimu prie aplinkos ir jo paskirtimi, nustato valdžios institucijos. Šių klausimų sprendimą galima būtų perleisti atestuotiems architektūros specialistams. Įstatyme galėtų būti numatyta, kad apribojimai architektūros sprendiniams gali būti nustatomi tik tuomet, kai to reikia esminiams statinio reikalavimams (gaisrinės saugos, apsaugos nuo triukšmo ir kt. reikalavimai, numatyti 4 įstatymo projekto straipsnyje) bei statinio inžinerinių sistemų ir technologinių inžinerinių sistemų reikalavimams užtikrinti.

Užsakovo ir rangovo santykiams teigiamos įtakos turėjo ir 2005 bei 2006 metais priimti Statybos įstatymo 23 straipsnio pakeitimai, kurių dėka statybos leidimų išdavimo sistema tapo gerokai skaidresnė ir lankstesnė: kiekvienam dėl statybos leidimo išdavimo balsuojančiam Nuolatinės statybos komisijos nariui atsirado pareiga savo nepritarimą dėl leidimo išdavimo motyvuoti, o statytojai įgijo teisę kreiptis dėl statybos leidimų išdavimo atskiriems statiniams, o ne būtinai visai jų grupei, jei statiniai statomi tame pačiame sklype.

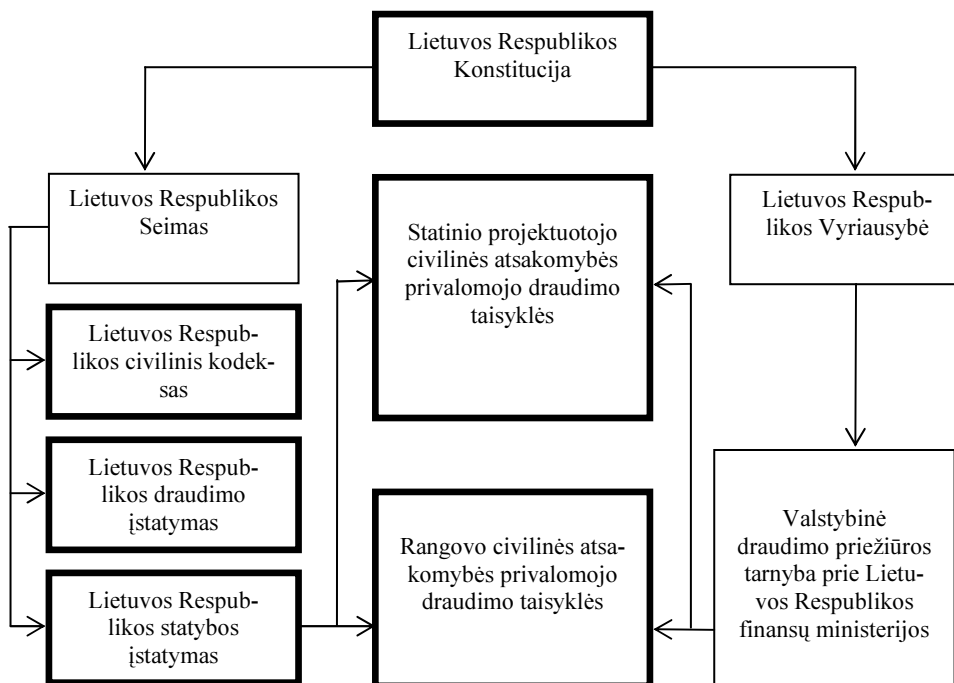
Statybos įstatyme užsienio šalių pavyzdžiu dar 2001 metais (įsigaliojo nuo 2002 m. liepos 1 d.) buvo padaryti pakeitimai, kuriais įvestas privalomasis projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimas, kad realiai galima būtų atlyginti dėl statybos dalyvių darbo broko padarytą žalą statytojui (užsakovui) ir tretiesiems asmenims. Tiesa, kitu teisės aktu – Statybos įstatymo pakeitimo įstatymo įgyvendinimo įstatymu (Žin., 2001, Nr. 101-3598) – tuoj pat suskubta nustatyti, kad Statybos įstatymo vienuoliktasis skirsnis, reglamentuojantis Statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimą, įsigalioja nuo 2003 m. liepos 1 d. Manychiau, kad pagrindinė priežastis, sąlygojusi įstatymo vienuoliktojo skirsnio įsigaliojimo atidėjimą, buvo ta, jog Lietuvoje nebuvo pakankamos teisinės bazės statinio projektuotojo, taip pat rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo teisinių santykių realizavimui. Šią nuomonę pagrindžia faktas, jog Valstybinė draudimo priežiūros tarnyba prie Finansų ministerijos valdybos 2002 m. balandžio 30 d. nutarimu Nr. 78 patvirtino Statinio projektuotojo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės, o tos pačios dienos nutarimu Nr. 79 – Rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės, kurios atitinkamai 2003 m. birželio 25 d. ir 2003 m. birželio 16 d. buvo patvirtintos išdėstant jas nauja redakcija.

Iki šių taisyklių įsigaliojimo bendrieji civilinės atsakomybės klausimai buvo reglamentuojami Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (Žin., 2000, Nr. 74-2262) ir Lietuvos Respublikos draudimo įstatymo (Žin., 2003, Nr. 94-4246) nuostatomis. Vadinas, civilinės atsakomybės privalomasis draudimas galėjo būti reguliuojamas pagal draudimo įmonių savanoriškojo draudimo taisykles, kurios dažniausiai neužtikrina tinkamos nukentėjusiųjų asmenų interesų apsaugos.

Įsigaliojus Statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėms, kurios numatė pagrindines privalomojo draudimo sutarties sąlygas, draudimo sutarties šalių ikisutartines ir sutartines teises ir pareigas, galima kalbėti apie teisės aktų, reglamentuojančių privalomąjį projektuotojų ir rangovų civilinės atsakomybės draudimą, sistemą. Šią sistemą sudaro bendrieji ir ypatingieji (specialieji) teisės aktai, kurių tarpusavio sąveiką tikslinga pavaizduoti grafiškai (2.2 pav.)

Statybos įstatymo 37 straipsnis numato, kad statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimas yra privalomas, neatsižvelgiant į projektavimo ir statybos finansavimo šaltinius, statinio nuosavybės formą bei statinio projektuotojo, rangovo ir statytojo (užsakovo) juridinį statusą. Tačiau projektuojant ir statant nesudėtingus statinius ir atliekant statinio paprastąjį remontą bei atliekant statybos darbus ūkio būdu, draustis privalomuoju statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimu nebūtina. Draudimo objektas yra statinio projektuotojo ir rangovo civilinė atsakomybė už jų padarytą žalą statytojui (užsakovui) ir tretiesiems asmenims (vadinasi, projektuotojas atsako ir už žalą padarytą rangovui). Įstatymo projekto vienuoliktas skirsnis taip pat nustato, kad privalomojo civilinės atsakomybės draudimo minimalios sumos nustatomos projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse, o draudimo įmokų dydžiai – draudimo sutartyse.

Valstybinei draudimo priežiūros tarnybai prie Finansų ministerijos patvirtinus Statinio projektuotojo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisykles bei Rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisykles, buvo iškreipta Statybos įstatyme numatyto draudimo esmė: remiantis šių taisyklių punktais, nustatančiais draudimo objekto sąvoką, galima aiškinti, kad šiuo draudimu gali būti atlyginti nuostoliai tik statybų teritorijoje atsitiktinai atsidūrusiems ir nukentėjusiems asmenims arba sugadinus jų turtą, tačiau juo nedraudžiamas atliktų statybos darbų rezultatas, nenumatyta rangovo atsakomybė užsakovui už blogai atliktus ar visai neatliktus darbus. Tačiau pagal Statybų įstatymą šio draudimo tikslas buvo būtent vartotojų interesų gynyba.

2.2 pav. Teisės aktų, reglamentuojančių privalomąjį projektuotojų ir rangovų civilinės atsakomybės draudimą, sistema

Analizuojant rangovų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo aspektus, būtina paminėti, kad šis draudimas neatlygina žalos, atsiradusios kaip nedraudiminių įvykių pasekmė. Išsamus nedraudiminių įvykių sąrašas yra pateiktas Rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių 15 punkte. Taigi, jei būtų reikalaujama atlyginti neturtinę žalą ar žalą kurią draudėjas privalo atlyginti dėl nelaimingų atsitikimų darbe, žalą, atsiradusią rangovui nesilaikant privalomųjų statybos normų reikalavimų arba žalą dėl rangos sutarties įvykdymo termino praleidimo ir išlaidų sąmatos viršijimo, taip pat kitais atvejais, numatytais aukščiau nurodytame Rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių punkte, draudikas pagrįstai tokius reikalavimus atmestų.

Pasaulinėje teisės praktikoje normalu, kad rizikingesnių profesijų atstovai jų veiklą reglamentuojančiu įstatymu įpareigojami drausti savo civilinę atsakomybę tam tikra draudimo suma. Daugelyje užsienio šalių architektu ar statybos inžinieriumi ketinantis tapti asmuo privalo ne tik įgyti reikiamą išsilavinimą, bet ir atitikti kvalifikacinius reikalavimus, nustatomus jų profesinių asociacijų (pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje – Karališkasis Britanijos architektų institutas, Belgijoje – Nacionalinė architektų taryba ir pan.). Asmuo, tapęs

architektu ar statinio inžinieriumi, privalo paslaugas teikti kvalifikuotai ir rūpestingai. Paslaugos klientams yra teikiamos pagal sutartis, todėl daugumoje atvejų architektų ar statybos inžinierių civilinė atsakomybė atsiranda už sutarties pažeidimą (sutartinė civilinė atsakomybė). Tačiau, jei dėl pastato defektų žala yra padaroma ne klientui, o trečiajam asmeniui, tuomet kyla deliktinė architekto ar statybos inžinieriaus atsakomybė.

2.2. Užsakovo ir rangovo konfliktų atsiradimo priežastys

Įvairūs ginčai yra natūrali ir, galima sakyti, neatsiejamą visuomeninių santykių dalis. Tai reiškiny, kurio verslininkai pagrįstai siekia išvengti. Šiuolaikinė konfliktologija – reikšmingas teorinis ir taikomasis mokslas (Almonaitienė ir kiti, 2001), kuriame galima išskirti du stambius konfliktų tyrinėjimo laikotarpius: 1) nuo XX a. pradžios iki 6-tojo dešimtmečio pabaigos; 2) nuo 6-tojo dešimtmečio pabaigos iki dabartinio laikmečio. Pirmuoju periodu konfliktas nebuvo išskirtas kaip atskiras tyrimo objektas, mokslininkus labiau domino arba konflikto padariniai, arba jo priežastys. Antrajame periode plačiau susidomėta pačiu konfliktu, ėmė ryškėti skirtingos konflikto sampratos, susiformuoja atskiros šio mokslo kryptys (Bauwens ir kiti, 1994).

1. Teorinė – žaidimų. Šios krypties atstovai stengiasi sukurti universalią tarpusavio sąveikos konfliktinėse situacijose ir konfliktų sprendimo schemą. Įvairūs elgesio konfliktinėje situacijoje stiliai apibendrinti išskiriant du pagrindinius elgesio tipus – kooperatyvų ir konkurencinį. Konflikto pagrindas – nesuderinami tarpusavio sąveikos dalyvių tikslai. Didelis dėmesys skiriamas ir konflikto dalyvių motyvams.

2. Organizacijos sistemų teorija. Ši kryptis tiria asmenų konfliktiško elgesio realiose situacijose stilius. Pagal nuostatų konkurento atžvilgiu ir tikslų siekimo derinį skiriamos penkios elgesio strategijos, kurios gali pasireikšti konfliktinėje situacijoje: konkurencija, prisitaikymas, vengimas, kompromisas, bendradarbiavimas.

3. Derybų proceso teorija. Šios krypties tyrinėtojai sprendžia dvi problemas: kas lemia konfliktuojančių pusių pasiryžimą pradėti derėtis ir kaip turėtų vykti derybų procesas.

Konfliktų sociologijos specialistai vieningai sutaria, kad konfliktai kyla tada, kai keletas asmenų ar jų grupių, dažnai panaudodami psichologinę ar net fizinę prievartą, vienu metu siekia įgyvendinti savo poreikius (Guščinskienė, 2000). Todėl nenuostabu, kad ginčai kasdien kyla įvairiose gyvenimo srityse. Konfliktai, įtampos, problemos yra neišvengiami kiekvienoje organizacijoje,

nes organizacijų veiklą įtakojantys asmenys yra skirtingi: jie turi skirtingus požiūrius įvairiais klausimais, savus problemų sprendimo būdus.

Nepaisant to, ginčai nėra būtinai destruktivūs ir neproduktyvus reiškiny. Jie gali paskatinti šalis glaudžiau bendradarbiauti ir sujungti savo ekonominius ir intelektualius išteklius siekiant kokybiškai pakeisti tarpusavio santykius, išspręsti kilusį nesutarimą ar užkirsti kelią galimiems nesutarimams. Ginčai, o tiksliau jų sprendimai, atlieka ir edukacinę funkciją – spręsdamos juos šalys ne tik sužino kitos šalies nuogastavimus ir interesus, bet ir įgauna įgūdžių, reikalingų tinkamai spręsti galinčius kilti nesutarimus (Harmon, 2003).

Kuomet keli subjektai vienu metu pretenduoja į vieną ir tą patį, konfliktas tampa neišvengiamas. Kilus konkrečiam ginčui, šalys dažnai turi bent keletą alternatyvių būdų, kuriais jis gali būti sprendžiamas. Konflikto tėkmė, jo baigtis priklauso nuo to, kaip oponentai elgiasi, kokios laikosi elgesio taktikos (1.3 pav.).

Statybos procese siekiant išvengti konfliktų, galinčių turėti skaudžias pasekmes, privalu išmanyti efektyvius konfliktų stebėsenos ir sprendimo būdus, laiku įsiterpti į besiformuojantį konfliktą, kad šis neperaugtų į struktūrinį, t.y. daugiasluksnį, daugiašalį, kurio sprendimas reikalauja didelių laiko sąnaudų, materialinių bei žmogiškųjų išteklių (Arditi ir Tokdemir, 1999).

Čia svarbūs keli aspektai (Uscila, 2001): 1) ar buvo galima tikėtis konfliktą pastebėti anksčiau, kai galima imtis sąlyginai elementarių priemonių (dialogas, derybos ir pan.); 2) ar yra pakankamai priemonių, gebėjimų tinkamai spręsti iškilusį konfliktą.

Deja, Lietuvoje dominuoja jurisdikciniai (teisminis nagrinėjimas, ieškinio užtikrinimo priemonių taikymas, priverstinis išieškojimas) konfliktų, kylančių iš statybos teisinių santykių, sprendimo būdai, nors Europinė praktika turi nemažai pavyzdžių, kai konfliktų sprendimui sėkmingai panaudojami alternatyvūs ginčų sprendimo būdai.

Kilusio ginčo sprendimo sėkmė labai priklauso nuo adekvataus ginčo sprendimo būdo pasirinkimo (Gedutis, 2003; Chen ir Hsu, 2007). Tinkamas ginčų sprendimo būdas gali padėti ne tik efektyviai ir greitai išspręsti ginčus, bet ir padaryti tai mažiausiomis sąnaudomis.

Statybos pramonė geriau negu kitos ūkio šakos rodo šalies ekonominę potencialą (DnB Nord Bankas, 2006), todėl galima sutikti, kad ji yra viena iš svarbiausių valstybės ūkio šakų. Įvairiose statybos proceso stadijose dirba daug skirtingų specialybių žmonių, dalyvauja daug skirtingų verslo įmonių, todėl galima drąsiai teigti, kad statybos verslu užsiimančios didesnės bendrovės iš esmės negali išvengti įvairių konfliktų (Harmon, 2003).

Pradėdami statybų verslo projektus, sudarydami įvairias sutartis, paprastai visi statybos proceso dalyviai tikisi, kad jų sumanyti projektai vyks pagal iš anksto numatytą planą, o verslo partneriai sąžiningai vykdys savo įsipareigojimus. Deja, tikrovėje partneriai retai vienodai supranta pasiektą susitarimo ir

bendradarbiavimo tikslus, taip pat dėl skirtingo kokybės standartų suvokimo, nenumatytų aplinkybių atsiradimo, šalių nesąžiningumo ar nekompetentingumo neišvengiamai kyla ginčai. Nemažą įtaką ginčams tarp užsakovo ir rangovo turi ir ta aplinkybė, jog statybos procese be minėtųjų pusių paprastai dalyvauja daug kitų dalyvių su skirtingais tikslais ir interesais: tiekėjai, įvairios valstybinės institucijos, subrangovai, žemės valdytojai, architektai ir t. t. Be to, statinys turi atitinkti eilę įvairių techninių, estetinių bei funkcinių reikalavimų, kurie neretai nėra aiškiai ir nedviprasmiškai apibrėžti. Taigi, galima sutikti su nuomone, kad konfliktai yra neatskiriama statybos proceso dalis (Yiu ir Cheung, 2006).

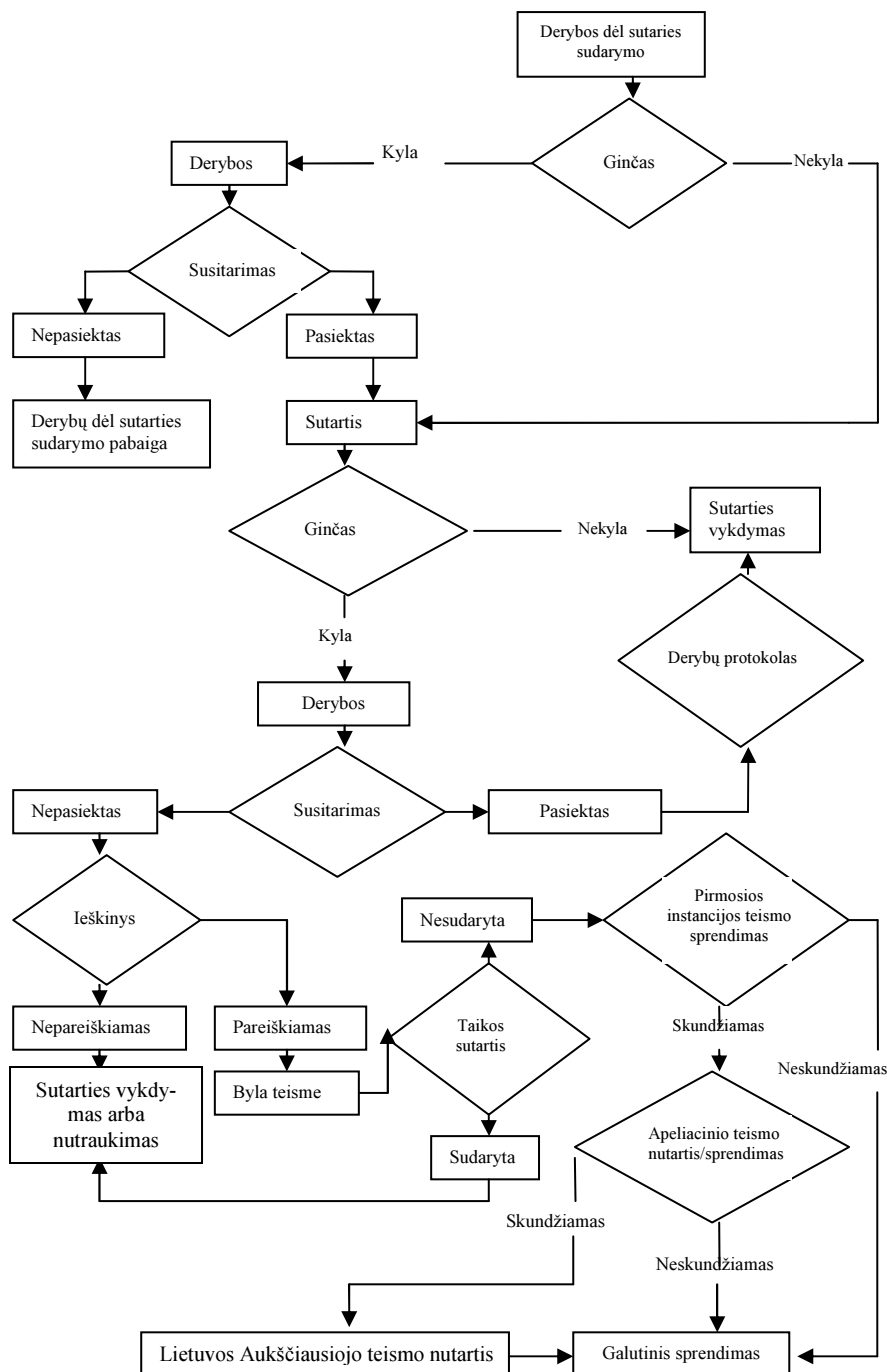
Užsakovo ir rangovo interesai paprastai išsiskiria dar iki statybos darbų pradžios: užsakovas dažniausiai pageidauja sutartyje nustatyti tvirtas kainas ir nori, kad statybvietėje būtų naudojama kuo daugiau darbo priemonių, kad darbai būtų atliekami kokybiškai ir laiku; tuo tarpu rangovas norėtų, kad, vykdydant užsakymą, jis turėtų galimybę naudoti tik savo turimus mechanizmus, keičiantis situacijai darbo rinkoje arba priklausomai nuo ekonominių pokyčių keisti darbų kainą, rangos darbus atlikti kuo mažesnėmis sąnaudomis.

Geriausių statybos darbų rezultatų pasiekama, jei rangovai iš anksto tiksliai suplanuoja kokiomis priemonėmis ir būdais atliks statybos darbus bei tai numato sutartyje tarp rangovo ir užsakovo. Paprastai rangovai turi tam tikrą potencialą, kuris priklauso nuo turimų darbininkų skaičiaus bei kvalifikacijos, jų aprūpinimo mechanizmais lygio, naudojamų medžiagų ir konstrukcijų kokybiškumo. Neretai rangovai, norėdami bet kokia kaina tenkinti užsakovo pageidavimus atlikti rangos darbus per teoriškai įmanomą trumpiausią laiką, yra priversti vienu metu sutelkti daug darbininkų ir materialinių išteklių. Tačiau dėl to dažnai išteklių naudojimas tampa neracionalus, o tai pabrangina statybą. Kita vertus, nepagrįstai ilginant statybos darbų trukmę, neišvengiamai didėja statybos kaina. Šalims iš anksto nenumatius šių pasekmių, tarp šalių tikėtini ginčai, kurie bus nenaudingi abiems šalims: ginčams besitęsiant, statybos darbai neretai yra stabdomi, o dėl to tiek rangovai, tiek užsakovai patiria nuostolius.

Kadangi užsakovą ir rangovą visuomet sieja sutartiniai santykiai (net šalims ir nesudarius rašytinės sutarties, faktas, jog užsakovas rangovui pavedė, o rangovas apsiėmė ir pradėjo vykdyti statybos darbus, byloja apie žodinės sutarties tarp šalių egzistavimą, nors tokia sutartis Civilinio kodekso numatytais atvejais galėtų būti pripažinta negaliojančia), galima daryti išvadą, kad tarp šių statybos proceso dalyvių kylančių ginčų priežastis yra skirtingas minėtų sutarčių aiškinimas, netinkamas ar nesąžiningas sutarčių vykdymas arba šalių siekis išvengti civilinės atsakomybės. Be abejonės, nereikėtų pamiršti šalių pareigos elgtis sąžiningai bei bendradarbiauti ir ikisutartinuose santykiuose. Civilinio kodekso normos nustato, kad šioje stadijoje šalys, nors ir neatsako už tai, jog šalių susitarimas dėl sutarties sudarymo nepasiektas, privalo viena kitai atskleisti visą sutarties sudarymui

reikšmingą informaciją, elgtis sąžiningai, laikytis konfidencialumo pareigos ir pan. (Civilinis kodeksas, 2000). Vienai iš šalių pažeidus bet kurią iš ikisu-tartiniams šalių santykiams keliamų reikalavimų, tarp šalių gali kilti ginčas, nes šalis, nesilaikiusi šių reikalavimų, yra atsakinga už tokiais veiksmais padarytos turtinės, o įstatymų numatytais atvejais ir neturtinės žalos atlygi-nimą nukentėjusiai šaliai.

Siekiant aiškiau suvokti ginčo sprendimo dinamiką, tikslinga jo eigą pa-vaizduoti grafiškai (2.3 pav.):

2.3 pav. Ginčo sprendimo eigos schema

2.3. Ginčų rizikos mažinimo galimybės

Ginčų išsprendimas mažiausiomis laiko, finansinėmis, emocinėmis ir kt. sąnaudomis turėtų būti abiejų šalių prioritetas, tačiau dar svarbiau tiek užsakovui, tiek rangovui iš anksto numatyti įvairias rizikas ir imtis priemonių, kad ginčų būtų išvengta. Todėl ginčų prevencija yra svarbus statybos proceso eigą sąlygojantis faktorius.

Pagrindiniais svertais, užkertančiais kelią ateityje galintiems kilti ginčams tarp užsakovo ir rangovo be abejonės reikėtų laikyti rangovo civilinės atsakomybės draudimą, kvalifikuotą statybos rangos sutarčių rengimą, tinkamą jų vykdymą bei minėtųjų statybos proceso dalyvių bendradarbiavimą tiek sutarti-niuose, tiek ir ikisutartiniuose santykiuose.

2.3.1. Civilinės atsakomybės draudimas

Ekonominiu požiūriu draudimas yra būtina bet kurios šalies vidaus vystymosi ir klestėjimo sąlyga, nes jis užtikrina saugesnę aplinką šalies gyventojams bei investuotojams. Pasaulyje sparčiai didėjant statybų skaičiui, buvo pastebėtas su statybomis susijusios rizikos svetimam turtui, gyvybei bei sveikatai padidėjimas. Tačiau nemaža dalis statytojų finansiškai nebuvo pajėgūs atlyginti nukentėjusiųjų asmenų sveikatai ar turtui padarytą žalą. Dėl šios priežasties daugelyje pasaulio valstybių (JAV, Vokietijoje, Prancūzijoje) dar praėjusio amžiaus pradžioje atsirado civilinę statytojų atsakomybę reglamentuojantys įstatymai, kurie gana efektyviai padėjo spręsti projektuotojų ir rangovų nemokumo, atlyginant padarytą žalą tretiesiems asmenims, problemą. Lietuvai įgyvendinant draudimo santykius reglamentuojančių teisės aktų derinimo su Europos Sąjungos teisės aktais reikalavimus, statybos įstatyme užsienio šalių pavyzdžiu buvo numatytas privalomasis projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimas, kad realiai galima būtų atlyginti statybos dalyvių padarytą žalą statytojui (užsakovui) ir tretiesiems asmenims.

Užsienio teisės teorijoje profesinės atsakomybės draudimo klausimus savo moksliniuose darbuose nagrinėjo nemažai mokslininkų, analizuodami civilinės atsakomybės draudimo problemas per laikotarpį nuo veiksmų, sukėlusių žalą, atlikimo iki žalos atsiradimo (Faure ir Fenn, 1999), taip pat kaip per šį laikotarpį keičiasi nuostolių dydis bei kokie yra draudiminio įvykio kriterijai (Faure, 1997), sprendė, kaip draudimas padeda paskirstyti riziką tarp ūkio subjektų (Fess ir Hege, 2003). Iš Lietuvos autorių reikėtų paminėti vieną pagrindinių Lietuvos nacionalinės teisės kūrėjų – V. Mikelėną, kuris, analizuodamas civilinės atsakomybės problemas, išskyrė galimas civilinės atsakomybės draudimo rūšis, trumpai apžvelgė, kaip civilinės atsakomybės draudimo klausimai spren-

džiami užsienio valstybėse (Mikelėnas, 1995). Kiti Lietuvos autoriai nagrinėjo draudiminio įvykio, nukentėjusiojo teisės į draudimo išmoką klausimus (Kontautas, 2003), sprendė interesų derinimo problemas, realizuojant draudimo santykius (Papirtis ir Bulka, 2001). Tačiau šių autorių darbuose analizuojami bendrieji civilinės atsakomybės klausimai, neskiriant pakankamo dėmesio projektuotojų ir rangovų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo klausimams.

2.3.2. Rangovų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo teisinis reglamentavimas ir esmė

Mūsų šalies Civilinis kodeksas apibrėžia sutartinę civilinę atsakomybę kaip „kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius)“ (Civilinis kodeksas, 2000; 6.245 str.) Jei civilinė rangovų atsakomybė įstatymais būtų nenumatyta, t. y. jei nereikėtų atlyginti už kitiems asmenims ar jų turtui padarytus nuostolius (žalą), tai rangovų civilinės atsakomybės draudimas arba visiškai neegzistuos, arba būtų nepopuliari ir nereikšminga draudimo rūšis.

Priklausomai nuo to, ar civilinės atsakomybės draudimas yra vykdomas laisvu draudėjo bei draudimo įmonės susitarimu, ar dėl egzistuojančio įstatyminio reikalavimo, yra skiriamas privalomas bei savanoriškas civilinės atsakomybės draudimas.

Civilinės atsakomybės rizika yra labai pavojinga tiems ūkio subjektams, kurių veikla yra susijusi su didesnio pavojaus šaltinių valdymu (įvairūs mechanizmai, transporto priemonės ir t. t.), svetimo turto sugadinimu arba sunaikinimu, taip pat turi tiesioginę įtaką žmonių sveikatai, gyvybei. Prie tokių subjektų reikėtų priskirti rangovus, kadangi jų veikla gali atnešti labai didelius nuostolius neprognozuojamoje, o galbūt ir visai netolimoje ateityje: civilinės atsakomybės atveju, nuostolių atlyginimo bylose neegzistuoja viršutinė iš anksto numatyta nuostolių atlyginimo nukentėjusiajam riba, o tai reiškia, kad suma, kurią turėtų sumokėti žalą padaręs asmuo (įmonė) gali būti milžiniška, kartais tapti net įmonės bankroto priežastimi. Natūralu, kad tokiais atvejais tarp rangovo ir užsakovo beveik visuomet kyla ginčas dėl žalos dydžio nustatymo, dėl žalos atsiradimo momento, veiksnių, lėmusių žalos atsiradimą, ir pan. Lietuvoje ir Vakarų Europoje vyraujanti teisminės praktikos tendencija yra ginti nukentėjusį vartotoją, todėl statybos rangos darbus vykdančioms įmonėms yra sunku paneigti užsakovų reikalavimus dėl žalos atlyginimo tokiose bylose.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1998 m. lapkričio 20 d. nutarimu Nr. 1363 patvirtino Privalomojo civilinės atsakomybės draudimo plėtojimo programą (Žin., 1998, Nr. 104-2880), kurioje numatė konkrečias priemones, padėsiančias įgyvendinti architektų ir statytojų (rangovų) civilinės atsakomybės privalomąjį draudimą. Pagrindinė priemonė buvo bendrųjų architektų ir statytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių parengimas ir pateikimas Lietuvos Respublikos Vyriausybei iki 2000 m. rugsėjo 30 d. Tačiau tik 2002 metais buvo paskelbtos ir įsigaliojo Statinio projektuotojo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės (Žin., 2002, Nr. 46-1778; 2003, Nr. 61-2830) ir Rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės (Žin., 2002, Nr. 46-1779; 2003, Nr. 58-2634).

Dauguma Lietuvos draudikų be privalomojo statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimo siūlo ir savanoriškojo draudimo paslaugas. Pavyzdžiui, akcinė bendrovė „Lietuvos draudimas“ (2005) siūlo statybų ir montavimo visų rizikų draudimą, kuris apsaugotų statybos įmonių interesus nuo nuostolių, patirtų statybos ar montavimo darbų metu, jei bus sugadinti ar sunaikinti statomi (remontuojami, montuojami) pastatai, statybos vietoje saugomos statybinės medžiagos, montuojami įrenginiai, kiti statybos reikmenys. UAB „PZU Lietuva“ (2005) siūlo su statomu, montuojamu, rekonstruojamu, remontuojamu ar griunamu statiniu susijusių statybos, montavimo, rekonstrukcijos, remonto ar griovimo darbų bei bandymų, statybos produktų, medžiagų, montuotinių įrenginių draudimo paslaugas. Užsienio valstybėse savanoriškojo draudimo statybų procese įvairovė dar didesnė. JAV plačiai paplitęs draudimas nuo statybos procesų sukeltos žalos aplinkai, draudimas nuo galimo realios statybos kainos viršijimo sąmatinę kainą, draudimas nuo statybinės įmonės veiklos pertraukimo (nutraukimo) (Currie ir kiti, 1991).

Civilinės atsakomybės draudimas visuomet yra susijęs su papildomų išlaidų atsiradimu draudėjui (rangovui). Tačiau tai yra vienas iš pagrindinių faktorių, užtikrinančių greitą ir civilizuotą žalos atlyginimą nukentėjusiajai šaliai bei užkertančių kelią ilgiems ginčams tarp užsakovo ir rangovo.

Rangovo privalomojo civilinės atsakomybės draudimo esmė. Tradiciškai draudimas atsirado kaip priemonė neigiamiems įvykiams arba reiškinių padariniams kompensuoti. Kaip jau buvo minėta, rangovo privalomojo civilinės atsakomybės draudimo atveju pareiga sudaryti draudimo sutartį yra nustatyta valstybės. Tikimasi, kad šios pareigos vykdymas apsaugos trečiuosius asmenis, o netiesiogiai – ir visą visuomenę nuo žalos, atsirandančios dėl statinio statybos darbų. Kadangi vykdant tokius darbus žala dažnai yra didelė, rangovas arba statinio projektuotojas gali neturėti pakankamai turto jai atlyginti. Taigi, galima sakyti, kad viena iš šio draudimo paskirčių yra draudimo rizikos perkėlimas draudikui.

Tais atvejais, kai draudimo išmokos nepakanka tretiesiems asmenims padarytai žalai atlyginti, vadovaujamosi Civilinio kodekso 6.254 str. 2 d., kurioje

įtvirtinta norma, kad „draudimo atlyginimo ir faktinės žalos dydžio skirtumą atlygina apdraustasis asmuo, atsakingas už žalos padarymą“ (Žin., 2000, Nr 74-2262). Kalbant apie rangovo privalomąjį civilinės atsakomybės draudimą, skirtumo atlyginimo pareiga tektų rangovui. Tokia teisinė norma įpareigoja rangovą, draudžiantį savo civilinę atsakomybę, draudimo liudijime (polise) nustatyti tokią draudimo sumą, kuri užtikrintų ne tik trečiųjų asmenų, bet ir jo paties turtinius interesus. Atsiradus trečiųjų asmenų žalai dėl statinio statybos darbų, visuomenėje susikerta rangovo, statytojo ir nukentėjusiųjų trečiųjų asmenų interesai: statinio rangovo rūpesčiai ir turtiniai interesai, kurie, atsižvelgiant į žalos dydį, gali lemti jo profesinės veiklos šioje srityje pabaigą, prieš užsakovų ir kitų nukentėjusiųjų asmenų teisę į visišką žalos atlyginimą. Numatydamas rangovams pareigą drausti savo profesinę atsakomybę, valstybė tarsi įrodo, kad labiau rūpinasi nukentėjusių, o ne žalą padariusių asmenų interesų apsauga. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse yra numatyta tik minimali draudimo suma (Žin., 2003, Nr. 61-2830; Nr. 58-2634), tikėtina, kad dalis rangovų, atsižvelgdami į tai, kad praktikoje tokių draudiminių įvykių atsiradimo tikimybė nėra didelė, stengsis apsiriboti tik minimalia draudimo suma. Siekiant maksimaliai apsaugoti užsakovų interesus, rangovai turėtų būti skatinami be privalomojo civilinės atsakomybės draudimo draustis ir savanoriškuoju draudimu, kuris garantuotų visišką žalos atlyginimą tais atvejais, kuomet jo neatlygina draudikas, apdraudęs rangovą privalomuoju civilinės atsakomybės draudimu.

Vadovaujantis Statybos įstatymo 39 str. 1 d., kai pagal civilinės atsakomybės privalomojo draudimo sutartį draudėjas yra rangovas, draudikas pagal privalomąjį civilinės atsakomybės draudimą atlygina draudimo išmokomis statytojui (užsakovui) ir tretiesiems asmenims draudėjo padarytą žalą asmens sveikatai arba žalą, atsiradusią dėl gyvybės atėmimo, taip pat žalą turtui. Be to, tuo atveju, kai draudėjas pats atlygina padarytą žalą, draudikas išmoka draudimo išmokas draudėjui.

Panaši praktika yra ir Europos valstybėse, kur žalą, padarytą trečiajam asmeniui, privalo atlyginti žalą padariusio asmens draudikas. Pavyzdžiui, pagal Ispanijos ir Portugalijos teisę nukentėjęs tretysis asmuo turi tiesioginę teisę reikalauti rangovo ar statinio projektuotojo draudiko atlyginti patirtą žalą (Mikėlėnas, 1995). Rusijos Federacijos civilinio kodekso 931 str. 3 d. nustato, kad atsakomybės už padarytą žalą rizikos draudimo sutartis laikoma sudaryta asmenų, kuriems gali būti padaryta žala, naudai, o to paties straipsnio 4 d. nustatyta, kad asmuo, kurio naudai sudaryta draudimo sutartis, turi teisę tiesiogiai pareikšti draudikui reikalavimą dėl žalos atlyginimo. Teisės aktuose, reglamentuojančiuose privalomąjį civilinės atsakomybės draudimą, numatyta trečiųjų asmenų teisę reikšti tiesioginį reikalavimą dėl žalos atlyginimo turėtų būti suprantama ne tik kaip jų teisė dėl rangovo ar statinio projektuotojo padarytos žalos pareikšti ieškinį teisme, bet ir teisė nesikreipiant į teismą reikalauti, kad

draudikas išmokėtų draudimo išmoką. Toks trečiojo asmens tiesioginio reikalavimo įteisinimas rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse yra priimtinesnis vartotojams, nes, neatsižvelgiant į tai, kokią draudimo išmokos išmokėjimo tvarką šalys nustatė privalomojo civilinės atsakomybės draudimo sutartyje, nukentėjęs trečiasis asmuo visada gali pasinaudoti įstatymo suteikiama tiesioginio reikalavimo teise. Kitaip sakant, šis tiesioginio reikalavimo institutas užtikrina didesnę dėmesį nukentėjusiųjų asmenų, o ne kaltininkų apsaugai.

Tiesioginio reikalavimo institutą daugelyje privalomojo civilinės atsakomybės draudimo rūšių numato visos Europos Sąjungos narės (Dalby, 1998).

Rangovo privalomojo civilinės atsakomybės draudimo objektas ir draudiminiai įvykiai. Pagal rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo rūšies pavadinimą galima būtų daryti išvadą, kad šio draudimo objektas yra rangovo civilinė atsakomybė. Tačiau yra autorių, nesutinkančių su šia nuomone ir teigiančių, kad civilinėje teisėje civilinio teisinio santykio objektas yra ta gėrybė, kuri reikalinga teisės subjektui savo poreikiams bei interesams tenkinti ir yra reali jų tenkinimo priemonė. Profesinė civilinė atsakomybė yra neigiamo padarinio atitinkama turinio pobūdžio reakcija (Papirtis ir Bulka, 2001). Rangovas turi tikslą siekti tokios gėrybės, kuri galėtų tenkinti jo interesus, t y. apsisaugoti nuo galimų nuostolių. Kitaip tariant, šios teorijos šalininkų nuomone, rangovo civilinės atsakomybės draudimo objektas yra jų turtingas interesas, kuris kyla dėl padarytos žalos, susijusios su jo profesine veikla. Analogiškai civilinės atsakomybės draudimo objektas yra apibrėžiamas ir kai kurių draudikų pateikiamose standartinėse draudimo sąlygose. Pavyzdžiui, UAB „ERGO Lietuva“ (2005) civilinės atsakomybės draudimo taisyklėse nurodoma, kad „civilinės atsakomybės draudimo objektas yra turtingas interesai, susiję su draudėjo padaryta žala fizinio asmens turtui ar tam fiziniam asmeniui, taip pat žala, padaryta juridiniam asmeniui“.

Tačiau tokia nuomonė nepagrįsta, nes turtingas interesas, kylantis dėl rangovo padarytos žalos gali ir neatsirasti, jeigu tokia žala tretiesiems asmenims nėra padaroma. Todėl reikėtų sutikti su Statybos įstatyme pateiktu rangovo ir statinio projektuotojo civilinės atsakomybės draudimo objekto apibrėžimu: „Draudimo objektas yra statinio projektuotojo ir rangovo civilinė atsakomybė už jų padarytą žalą statytojui (užsakovui) ir tretiesiems asmenims“ (Žin., 2001, Nr. 101-3597). Panašiai, tik šiek tiek plačiau draudimo objekto sąvoka aiškinama ir rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse.

Kai kuriose užsienio valstybėse (pavyzdžiui, Latvijos Respublikoje) yra numatytas draudimo šakų suskirstymas į asmens draudimą, turto draudimą bei civilinės atsakomybės draudimą, todėl remiantis šia klasifikacija lengviau suvokti kiekvienos draudimo rūšies objektą.

Draudimo įstatymo 2 str. 11 d. pateiktas draudiminio įvykio sąvokos aiškinimas: „Draudiminis įvykis – draudimo sutartyje nurodytas atsitikimas, kuriam

įvykus draudikas privalo mokėti draudimo išmoką“ (Žin., 2003, Nr. 94-4246). Pagal šią apibrėžimą statinio projektuotojo ir rangovo civilinės atsakomybės draudimo draudiminį įvykį galima suvokti kaip juridinį faktą, numatytą statinio projektuotojo ar rangovo civilinės atsakomybės sutartyje, kurio atsiradimas sukelia draudikui pareigą išmokėti draudimo išmoką, o draudėjui ar trečiajam asmeniui – teisę reikalauti šios išmokos. Pagal rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės draudiminiai įvykiai privalo tenkinti šių taisyklių IV dalyje išvardytas sąlygas, kurias trumpai galima apibūdinti kaip rašytinio reikalavimo pareiškimą draudėjui per nustatytą terminą; draudiminės apsaugos galiojimą dėl žalos, atsiradusios nustatytu laiku ir teritorijoje; žalos atsiradimas sąlygotas draudimo objekte numatytų darbų. Taigi įvykis negali būti pripažįstamas draudiminiu, jeigu jis neatitinka bent vienos iš nurodytų sąlygų.

Rangovų civilinės atsakomybės privalomajam draudimui būdingas santykinai ilgas laikotarpis tarp veiksmų, sukėlusių draudiminį įvykį, atlikimo bei atsiradusios žalos. Todėl analizuojant, ar juridinį faktą reikėtų laikyti draudiminiu įvykiu, būtina nustatyti, ar tarp atsiradusios žalos ir rangovo veiksmų yra priežastinis ryšys (Faure ir Fenn, 1999), ar statybos darbai buvo atliekami draudimo sutarties galiojimo laikotarpiu bei Lietuvos Respublikos teritorijoje, ar žala atsirado galiojant draudimo sutarčiai ir per draudimo sutarties šalių nustatytą laikotarpį. Be to, pagal rangovų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės draudiminiu įvykiu negali būti laikomi įvykiai, atsiradę dėl draudėjo tyčios, dėl draudėjo veiklos, kuri išeina už rangovo veiklos ribų, dėl sutarties neįvykdymo arba netinkamo įvykdymo ir panašiai. Iš viso rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklės numato 23 atvejus, kai juridinis faktas negali būti laikomas draudiminiu įvykiu. Tai reiškia, kad net ir tuo atveju, kai įvykis tenkina visas rangovų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse nurodytas sąlygas, jis gali būti pripažintas nedraudiminiu įvykiu, jeigu pagal šias taisykles tokie įvykiai yra laikomi nedraudiminiais. Šią riziką rangovas galėtų pašalinti papildomai drausdamasis savanoriškuoju civilinės atsakomybės draudimu tiems atvejams, kurie eliminuoti iš privalomojo civilinės atsakomybės draudimo draudiminių įvykių sąrašo. Tačiau čia reikėtų pažymėti, kad bet kokia draudiminė apsauga negalioja tais atvejais, kuomet žala yra padaroma tyčia. Tokia praktika yra socialiai pateisinama, nes ir tais atvejais, kuomet rangovas yra apdraudęs savo civilinę atsakomybę, jis privalo gerbti kitų asmenų teises, neperžengti teisėto elgesio ribų.

Ilgą laiką užsienio šalių civilinės atsakomybės draudimo praktikoje draudiminiam įvykiui apibūdinti buvo naudojamas atlikto veiksmo kriterijus (Faure, 1997), kurį taikant draudimo išmoką draudikas turėtų sumokėti tik tuo atveju, jeigu draudimo apsauga galioja veiksmų atlikimo metu. Tokia praktika neleido draudikams įvertinti, kokio masto riziką jie prisiima sudarydami draudimo sutartis, o tai juos skatino nepagrįstai didinti draudimo įmokas, atsisakyti drausti tas rizikas, kurios, jų manymu, galėjo būti susijusios su didesnės žalos atsiradimu.

dimu. Esant tokiai padėčiai, negalėjo būti patenkinti nei draudėjų, nei vartotojų interesai. Siekdami pažaboti civilinės atsakomybės ribų plėtimąsi draudikai kai kuriose civilinės atsakomybės draudimo sutartyse pradėjo taikyti atsiradusios žalos kriterijų, kuris reiškė, kad draudikas privalo išmokėti draudimo išmoką, jeigu žala atsirado galiojant draudiminei apsaugai. Tačiau praktikoje įsitikinta, kad vien atsiradusios žalos kriterijaus nepakanka, norint įvykį pripažinti draudiminiu, nes dažnai atsiradusią žalą ir rašytinio prašymo atlyginti žalą pareikškimą taip pat skiria nemažas laiko tarpas. Siekiant, kad tiek draudėjas, tiek ir tretieji asmenys apie atsiradusią žalą draudiką informuotų kaip galima greičiau po žalos atsiradimo momento, JAV draudimo teisės teorijoje praėjusio amžiaus pabaigoje draudimui įvykiui apibūdinti imtas naudoti pareikšto reikalavimo kriterijus. Jis reiškė, kad draudikas turėtų mokėti draudimo išmoką, jeigu jis teikė draudimo apsaugą tuo metu, kai apdraustasis (atsakingas už žalą asmuo) ar pats draudikas gavo reikalavimą atlyginti žalą (Faure ir Fenn, 1999). Todėl logiška, kad Lietuvoje įteisinus privalomąjį projektuotojų ir rangovų civilinės atsakomybės draudimą, buvo pasinaudota JAV patirtimi, kurią perėmė nemažai Europos valstybių, ir statinio projektuotojų ir rangovų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklėse draudimui įvykiui apibrėžti naudotas pareikšto reikalavimo kriterijus.

2.3.3. Kvalifikuotas sutarčių rengimas ir šalių bendradarbiavimas

Visas statinio statybos procesas nuo idėjos apie statinį iki konkretaus, tiksliai apibrėžto rezultato sudarytas iš kelių pagrindinių etapų. Vienas jų – statinio statyba, arba statybos ranga. Statybos rangos santykiai reglamentuojami ne tik valstybės institucijų leidžiamais teisės aktais, bet ir statybos rangos sutartimis. Visos susitariančios šalys, sudaromose sutartyse nustatydamos atitinkamas sąlygas ir tinkamai jas įgyvendindamos, gali ne tik sureguliuoti savo tarpusavio santykius taip, kad tai kuo geriau atitiktų jų interesus, bet ir išvengti ginčų, susijusių su statybos rangos sutarčių vykdymu. Taigi, kvalifikuotas rangos sutarčių parengimas yra laikytinas efektyvia priemone užkertant kelią ginčams tarp užsakovo ir rangovo. Tokią išvadą savo moksliniuose darbuose yra padarę ir kiti autoriai (Jannadia ir kiti, 2000).

Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.644 straipsnio 1 dalis apibrėžia, kas yra laikytina rangos sutartimi: „Rangos sutartimi viena šalis (rangovas) įsipareigoja atlikti tam tikrą darbą savo rizika pagal kitos šalies (užsakovo) užduotį ir perduoti šio darbo rezultatą užsakovui, o užsakovas įsipareigoja atliktą darbą priimti ir už jį sumokėti“. Rangos sutarties specifika ta, kad jos atveju rangovas darbus paprastai atlieka savo rizika, atlikimo būdus, laiką ir kt. pasi-

renka pats, jei sutartis nenustato ko kita – darbą dažniausiai atlieka iš savo medžiagų ir savo jėgomis. Rangos sutarčiai būdinga ir tai, kad rangovas turi teisę jos atlikimui pasitelkti ir kitus asmenis (subrangovus). Rangos sutartyse rangovo ir užsakovo nesieja jokie pavaldumo santykiai. Rangovas pats organizuoja darbą, jo laiką, būdus, – svarbu tik tai, kad darbas būtų atliktas laiku ir atitiktų sutartyje keliamus reikalavimus. Tarp šalių subordinacija negalima. Ši taisyklė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 6.644 straipsnio 3 dalyje („rangovo ir užsakovo nesieja pavaldumo ar kitokie priklausymo santykiai“). Subordinacijos draudimas pateisintinas ir tuo, kad rangovas, prisiimdamas darbų atlikimo riziką bei atsakomybę turėtų ir visišką veiksmų laisvę. Tačiau nerečiau šalys rangos sutarties esmę ir sąlygas linkę interpretuoti skirtingai, o tai neišvengiamai veda prie konfliktų atsiradimo.

Efektyvi priemonė šioms pasekmėms užkirsti kelią – šalių bendradarbiavimas ikisutartiniame etape ir sutarties vykdymo laikotarpiu. Sudarant statybos sutartis, viena iš užduočių yra susitarti dėl atsiskaitymo už atliktus darbus tvarkos. Neretai užsakovai sutartyje nustato tik galutinį atsiskaitymo terminą, o tai sudaro sąlygas statybininkams vilkinti statybas. Norint išvengti darbų vilkinimo, reikia rangos sutartyse labai aiškiai nustatyti darbų atlikimo tarpinius terminus bei atsiskaitymą už atskirus darbų etapus.

Be to, konfliktų rizika sumažėtų ir tais atvejais, jeigu rangos sutartyse visuomet būtų aptariama statybos darbų techninė priežiūra, nes dažnai užsakovui trūksta techninių žinių ir statybos technologinių procesų išmanymo (Zou ir kiti, 2007), kad šią funkciją galėtų tinkamai vykdyti pats. Šio tikslo įgyvendinimui gali būti sudaroma trišalė sutartis tarp užsakovo, rangovo ir techninio priežiūrėtojo (inžinieriaus), kurioje užsakovas suteiktų įgaliojimus inžinieriui spręsti dėl darbų kokybės, terminų keitimo, mokėjimų atidėjimo ar sustabdymo.

Palengvinti šalių tarpusavio bendradarbiavimą vykdant statybos darbus padeda FIDIC (Tarptautinė inžinierių konsultantų federacija) išleistos statybos sutarties sąlygos. FIDIC statybos sutarties sąlygos yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau jas galima įtraukti į sutartį, ir tada abi šalys turi jomis vadovautis. Be to, FIDIC statybos sutarties sąlygos gali būti efektyvia konfliktų prevencijos priemone (Ustinovičius ir kiti, 2005). FIDIC statybos sutarties sąlygos naudingos ir kilus įvairiems ginčams tarp užsakovo ir rangovo, nes jose yra numatyta, jog techninis inžinierius gali būti kaip tarpininkas, galintis padėti išs্পsti ginčą.

Jeigu tarp užsakovo ir rangovo sudaroma dvišalė sutartis, tuomet tarp užsakovo ir techninio eksperto (inžinieriaus) tikslinga sudaryti atskirą sutartį. Tokiu atveju statybos rangos sutartyje reikia nepamiršti numatyti nuostatas dėl inžinieriaus dalyvavimo statant pastatą.

Sutarčių, pagal kurias statybos inžinieriai teikia paslaugas klientams, teisinė prigimtis yra nevienoda: Vokietijoje statybos inžinieriaus sutartis su klientu laikoma rangos sutartimi, o inžinieriui atliekant tik statybos priežiūrą – paslau-

gų sutartimi. Prancūzijoje tokios sutartys laikomos rangos sutartimis (pranc. *louage d'ouvrage*).

Kaip jau buvo minėta, užsakovas ir rangovas statybos rangos sutarties pagrindu yra susieti tarpusavio ryšiais, kitaip tariant, jiems keliamas reikalavimas bendradarbiauti koordinuojant laiko bei materialinius išteklius, taip pat numatyti bei aiškiai ir nedviprasmiškai pasiskirstyti sutarties vykdymo laikotarpiu galinčią kilti riziką ir atsakomybę (El-Sayegh, 2007). Atsižvelgiant į tai, kiek stipriai šalys yra suinterisuotos užkirsti kelią galimiems konfliktams, statybos rangos sutartyse gali būti numatytos (realizuotos) šios priemonės (Jannadia ir kiti, 2000):

- teisingas rizikos paskirstymas tarp užsakovo ir rangovo;
- aptarti šalių veiksmai kilus ginčams dėl sutarties vykdymo;
- atstovavimas tarpusavio derybose (derybinės komandos aptarimas);
- nepriklausomų arbitrų numatymas;
- arbitražinės išlygos numatymas.

Sąžiningai ir tinkamai sutartį vykdančiai šaliai įstatymas suteikia papildomų garantijų ir numato įvairias teisių gynimo priemones, pavyzdžiui, teisę vienašališkai nutraukti sutartį. Tai viena iš savignos priemonių (Faure ir Fenn, 1999), kuri kartu su restitucija ar nuostolių atlyginimu gali būti taikoma, kai sutartis pažeidžiama iš esmės.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse (6.38 str. 3 d.; 6.200 str. 2 d.) yra nustatyta bendro pobūdžio bendradarbiavimo pareiga visiems civilinių santykių dalyviams. Tačiau ši bendradarbiavimo pareiga tampa ypač aktuali statybos proceso metu, kuomet abi rangos sutarties šalys turi pasiekti tam tikrą, sutartyje nurodytą darbo rezultatą.

Nežiūrint į tai, kad statybos rangos sutartis yra vienas iš pagrindinių dokumentų, turinčių teisės akto galią ir reglamentuojantis užsakovo ir rangovo santykius statybos darbų vykdymo laikotarpiu, šalys neretai šio dokumento rengimui skiria nepakankamai dėmesio, ne visuomet stengiasi įsigilinti į viena kitos tikslus bei lūkesčius (Iyer ir kiti, 2007). Geriausiai sutarčių rengimą būtų patikėti teisės srities specialistams, tačiau net ir tais atvejais, kai šalys tam neturi pakankamai resursų, čia joms galėtų pasitarnauti tipinių sutarčių sąlygų pasitvirtinimas, FIDIC rekomendacijų laikymasis, įvairių visuomeninių organizacijų (asociacijų) konsultacinė pagalba ir pan.

2.4. Antrojo skyriaus išvados

1. Atlikta teisės aktų, reglamentuojančių statybos procesą, apžvalga, įrodo, kad jų gausa bei dažnas keitimas yra viena iš priežasčių, lemiančių ginčų tarp užsakovo ir rangovo atsiradimą.
2. Nustatyta, kad palankiausią terpę ginčams tarp užsakovo ir rangovo kilti sudaro didelis statybos procese dalyvaujančių organizacijų skaičius, egzistuojanti sudėtinga rangos sutarčių sudarymo struktūra ir unikalūs, nestandartiniai darbai, didžiulės darbų apimtys.
3. Mokslinėje literatūroje daugiausiai dėmesio skiriama ginčų priežasčių analizei, nepagrįstai į antrą planą nustumiant prevencines priemones. Nustatyta, kad ginčų, kylančių iš statybos rangos sutarčių vykdymo, prevencijai būtina pakankamai dėmesio skirti statybos rangos sutarčių rengimui, rizikos paskirstymui tarp šalių, įskaitant rizikos draudimą (privalomąjį ir savanorišką) bei šalių tarpusavio bendradarbiavimui.
4. Siekiant užtikrinti, kad teisinė bazė, reglamentuojanti reikalavimus statiniams, būtų skaidri bei aiški ir kad statytojai dar prieš teikdami paraišką sąlygoms gauti galėtų žinoti, kokius reikalavimus jie privalės įvykdyti, būtų tikslinga ir logiška Statybos įstatyme įtvirtinti nuostatą, kad privalomų norminių reikalavimų statiniams sąrašas turi būti baigtinis, o patys reikalavimai turi būti suformuluoti taip, kad nesudarytų prielaidų interpretacijoms.
5. Faktas, jog Lietuvoje dominuoja jurisdikciniai ginčų tarp užsakovų ir rangovų sprendimo būdai įrodo, kad konfliktuojančios šalys skiria nepakankamai dėmesio konfliktų stebėsenai. Prieita išvados, kad alternatyvių ginčų sprendimo būdų bei jų taikymo galimybių išmanymas užkirstų kelią ginčų peraugimui į gilius konfliktus, galinčius turėti skaudžias pasekmes abiem ginčo šalims.

3. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai

Tarp statybos proceso dalyvių (užsakovų, projektuotojų, rangovų, subrangovų, tiekėjų, priežiūros institucijų) kylančius įvairaus pobūdžio ginčus galime laikyti neatskiriama statybos proceso dalimi (Harmon, 2003). Ginčų sprendimo būdų diapazonas svyruoja nuo neformalių derybų iki formalizuotų procesų, tokių kaip arbitražas arba teisminis bylinėjimasis. Kilus ginčui, kiekvienu konkrečiu atveju galima pasirinkti labiausiai užsakovo ir rangovo interesus atitinkantį jų sprendimo būdą. Nors bylinėjimasis teismuose reikalauja pakankamai didelių finansinių išlaidų, laiko sąnaudų, alternatyvūs ginčų sprendimo būdai Lietuvoje nėra plačiau taikomi, nors nepasitikėjimas teismų sistema mūsų visuomenėje yra didžiulis. Šalys dažniausiai net nesvarsto alternatyvų teisminiam ginčo sprendimui pasirinkimo galimybes. Be to, nemažas procentas šalies teismuose išnagrinėtų ginčų dalyvių lieka nepatenkinti teismu (Simaitis, 2007).

Pagrindinė statybos proceso dalyvių teisinių ginčų nagrinėjimo institucija laikomi bendrosios kompetencijos teismai. Kiekvienam statybos proceso dalyviui teisę į teisminį ginčų sprendimo būdą garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30, 109 straipsniai, Civilinio proceso kodekso 4 straipsnis, taip pat Lietuvoje ratifikuotos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnis. Teisminio statybos proceso dalyvių ginčų sprendimo būdą dažnai skatina pasirinkti ir tarp statybos proceso dalyvių plačiai naudojamos tipinės rangos sutarčių formos, kuriose dažniausiai numatoma, kad „kilę ginčai sprendžiami teismine tvarka“ arba „kilę ginčai sprendžiami Lietu-

vos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka“. Tačiau sparčiai didėjant bylinėjimosi mastams, plintant nuomonei apie teisingumo vykdymo sistemos krizę, reikia tikėtis, kad Lietuvos teisės praktikoje netolimoje ateityje atsiras daugiau vietos alternatyviems ginčų sprendimo būdams.

Be šiandieninėje visuomenėje įprasto teismo ginčų sprendimo būdo egzistuojantys alternatyvūs ginčų sprendimo būdai (angl. *Alternative Dispute Resolution*, ADR) atsirado iškart, kai teismai tapo vienintele institucija, valstybėje vykdančia teisingumą. Teisingumo vykdymas – tai paskelbimas valstybės vardu apie tai, kuri ginčo šalis yra teisi ir kuri ne. Dažnai ginčo šalys dėl įvairių priežasčių (nereikalingo viešumo, *know how* ar komercinių paslapčių apsaugos, reputacijos branginimo ir pan.) nėra suinteresuotos, kad valstybė kištųsi į jų ginčą, juo labiau kad paskelbtų, kas yra laimėtojas ir kas pralaimėtojas². Pabrėžtina, kad dauguma statybos teisinių santykių kyla statybos proceso dalyvių, o ne valstybės institucijų iniciatyva. Šiems santykiams būdingas dispozityvus reguliavimo metodas: patys statybos proceso dalyviai nustato savo teises ir pareigas, jas užtikrina ir įgyvendina. Todėl būtų neteisinga, jeigu valstybė šioms civilinių santykių dalyviams uždraustų patiems spręsti tarp jų kylančius ginčus. Daugelyje statybos rangos sutarčių visada nustatoma sąlyga, kad kilus sutarties šalių ginčui pirmiausia kilusį nesutarimą bus siekiama išspręsti tarpusavio derybomis ir tik nepavykus ginčo išspręsti derybomis, bus kreipiamasi į teismą. Vėl pabrėžtina, kad *derybos* – tai tik vienas iš alternatyvių ginčų sprendimo būdų. Praktikoje žinoma keletas kitų paplitusių alternatyvių ginčų sprendimo būdų, iš kurių didžiausio populiarumo pasaulyje sulaukė mediacija (tarpininkavimas) ir arbitražas.

1998 metais Europos Komisija paskelbė Rekomendaciją dėl principų, taikomų institucijoms, atsakingoms už neteisminį ginčų su vartotojais sprendimą (Europos Bendrijų Komisija, 1998), kurioje išvardinti pagrindiniai principai: nepriklausomumas, skaidrumas, procedūros veiksmingumas, sprendimo teisėtumas, laisvė ir atstovavimas. tikslas buvo paskatinti vartotojų ginčų išsprendimą ankstesnėje stadijoje. Daugelyje Europos valstybių yra įteisintos privalomos neteisminės ginčų sprendimo procedūros. Pavyzdžiui, Ispanijoje, prieš pradėdant teisminį ginčo nagrinėjimą, kuomet teismo procesiniuose dokumentuose minimos sumos yra didesnės kaip 3000 eurų, po pareiškimo pateikimo ir gynybos atsakymo (atsikirtimo) yra taikoma privaloma sutaikinimo procedūra. Šiai procedūrai vadovauja teisėjas, kuris įpareigotas skatinti pastangas pasiekti susitarimą. Teisminis nagrinėjimas pradamas tik tada, jei ši procedūra yra nesėkminga. Graikijoje kiekvienas, kuris ketina pareikšti ieškinį, gali, prieš pateikdamas jį teismui, prašyti, kad taikos teisėjas, turintis vietinę kompetenciją, bandytų sutaikyti. Sutaikinimo procedūrų metu yra aptariamas ginčas, įver-

² Išspręsti ginčą nurodant, kas teisus (laimėjo) ir kas neteisus (pralaimėjo), nėra vienintelė išeitis (*win-lose* ginčo sprendimo būdas). Egzistuoja galimybė išspręsti ginčą taip, kad abi šalys būtų patenkintos (*win-win* būdas).

tinami faktai, bandoma rasti būdų šalims sutaisyti. Jeigu sutaukinimas nepavyksta, protokole nurodomos nesėkmės priežastys. Sutaikinimui pavykus, protokole išsamiai išdėstomos visos sąlygos³.

Šios darbo dalies tikslas yra išanalizuoti alternatyvius tarp statybos proceso dalyvių kilusių ginčų sprendimo būdus bei jų pritaikymo galimybes.

3.1. Teisminis ginčų sprendimas

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad statybos proceso dalyviai, tarp kurių yra kilęs ginčas, įvertinę bylinėjimosi trūkumus (ilgas procesas, bylinėjimosi išlaidos, komplikuotas tolesnis šalių bendradarbiavimas ir pan.), visuomet yra suinteresuoti taikiau ginčo užbaigimu (Arditi ir Tokdemir, 1999). Tačiau paanalizavus kiekybinius statybos rangos kategorijai priskirtų Lietuvos teismuose išnagrinėtų civilinių bylų, rodiklius, galima pastebėti tolygų šios kategorijos bylų skaičiaus augimą⁴. Suprantama, kad tokių bylų skaičiaus didėjimą galima būtų paaiškinti statybos mastų augimu Lietuvoje. Tačiau iš kitos pusės, statybos darbų rangovai, turėdami pakankamai užsakymų statybos darbams vykdyti, visuomet dės pastangas, siekdami išsaugoti savo dalykinę reputaciją ir neprarasti brangaus laiko bylinėjimuisi, o vardan taikaus ginčo išsprendimo jie gali pasiūlyti kitai ginčo šaliai didesnes nuolaidas, kad ši nesikreiptų su ieškiniu į teismą. Nors taikiam ginčo sureguliuvimui dažnai prireikia daug pastangų, tolerancijos, kūrybiškumo ir ištvermės, taikus susitarimas neatrodo toks neįmanomas perpratus ekonominę ir socialinę jo potekstę.

Statybos proceso dalyviai, įgyvendindami savo subjektyvias teises, neretai susiduria su vienokiomis ar kitokiomis kliūtimis ar trukdymais. Pavyzdžiui, reikalavimo teisę turinti sutarties šalis negali jos įgyvendinti, nes kita sutarties šalis sutarties nevykdo. Šiuo atveju reikalavimo teisė gali būti įgyvendinama tik priverstiniu būdu, t. y. teismui įpareigojus sutarties šalį įvykdyti prievolę natūra arba priteisus atlyginti nuostolius. Kadangi kilus ginčui dėl teisės dažnai nėra akivaizdu, kuri šalis teisi, būtina, kad ginčą dėl teisės nagrinėtų trečiasis, nesuinteresuotas asmuo. Be to, ginčas dėl teisės turi būti sprendžiamas remiantis teise. Todėl ginčų sprendimas pirmiausiai susijęs su teisės normų taikymu konkrečių šalių konkretiems santykiams. Tam pirmiausiai reikia specialių, t. y. teisinių, žinių. Jau nuo Ch. Montesquieui laikų visuotinai pripažįstama, kad taikyti teisę ir kartu spręsti ginčus dėl teisės yra teismo prerogatyva (Mikelėnas, 1997). Tačiau teisinės taikos atkūrimas tarp užsakovo ir rangovo dažnai dažnai užkerta kelią šalių tarpusavio santykių tolesnei plėtotei. Todėl teisininkai vis

³ Europos Bendrijų Komisija. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai – bendro pobūdžio informacija. <http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr-gre-lt.htm> (žiūrėta 2008 02 01).

⁴ Viešai skelbta bylų, išnagrinėtų Lietuvos Respublikos teismuose, kilusių iš rangovo ir užsakovo teisinių santykių: 2000 m. – 11; 2001 m. – 17; 2002 – 25; 2003 – 29; 2004 – 40. (žiūrėta 2006 02 01).

dažniau vartoja sąvoką „socialinė taika“, kuri nebūtinai sutampa su sąvoka „teisinė taika“ (Simaitis ir Kurgonaitė, 2007; Tvaronavičienė, 2008).

Teisinę taiką sukuria teismo sprendimas, kuris neturi galios atkurti šalių tarpusavio bendravimą. Todėl teismui priėmus teisėtą, nešališką ir teisingą sprendimą, viena šalis dažniausiai džiaugiasi „nubaudusi“ kitą šalį, o pastaroji dažniausiai jaučiasi „nuskriausta“ ir neteisingai įvertinta. Tokiu atveju turime pripažinti, kad socialinė taika tarp šalių, nors ir įsivyravus teisinei taikai, nebuvo atkurta (Goldberg ir kiti, 2003).

Ginčui dėl teisės išspręsti valstybėje egzistuoja tam tikra procesinių veiksmų sistema. Šiandieniniame statybų verslo pasaulyje ieškinio padavimas teismui dažnai yra ženklas kitai šaliai, kad ieškovo ketinimai yra labai rimti. Šis faktas dažniausiai reiškia, kad ieškinį padavusioji šalis nėra nusiteikusi ieškoti kompromiso. Kadangi paprastai bylos dėl ginčų, kylančių iš užsakovo ir rangovo teisinių santykių nagrinėjamos civilinio proceso tvarka, galima būtų išskirti šias pagrindines bylos nagrinėjimo teisme stadijas, kurias numato procesinės teisės normos:

1. Civilinės bylos iškėlimas – apima pareiškimo (ieškinio) padavimą teismui, teisėjo veiksmus, atliekamus svarstant pareiškimo priėmimo klausimą, kartu su pareiškimu pateikiamų prašymų įteikimas ir pan.)

2. Pasirengimas teismui ginčų nagrinėjimui – apima ginčo šalių ir teisėjo, taip pat kitų byloje dalyvaujančių asmenų veiksmus, kuriais siekiama užtikrinti, kad bylos nagrinėjimui būtų surinkti visi reikiami įrodymai, paaiškinimai, turintys reikšmės bylai, nustatytas byloje dalyvaujančių asmenų ratas, galutinai suformuluoti reikalavimai ir atsikirtimai į pareikštus reikalavimus.

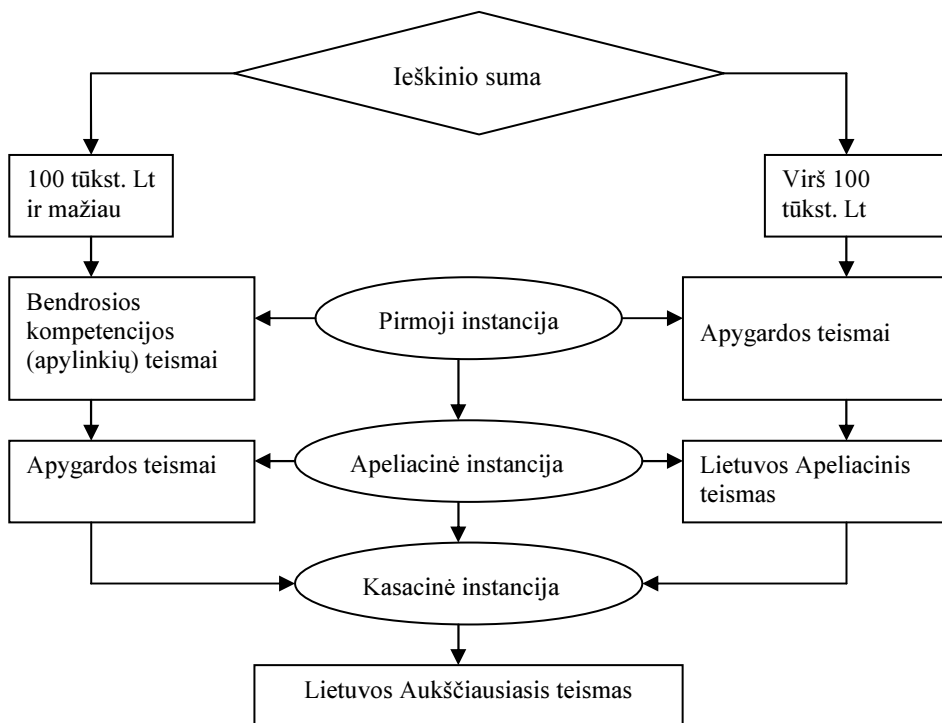
3. Teisminis nagrinėjimas – pagrindinė civilinio proceso stadija, kurioje nustatomos reikšmingos bylai aplinkybės, tiriami ir vertinami įrodymai, priimamas teismo sprendimas.

4. Neįsiteisėjusių teismo sprendimų ir nutarčių nagrinėjimas apeliacine tvarka. Šios stadijos tikslas – patikrinti pirmosios instancijos teismo sprendimo ar nutarties teisėtumą nagrinėjant bylą iš naujo,

5. Vykdomo stadijoje atliekami procesiniai veiksmai, kuriais siekiama įgyvendinti priimtą teismo sprendimą.

6. Įsiteisėjusių teismo sprendimų, nutarčių nagrinėjimas kasacine tvarka. Šios stadijos esmė – įsiteisėjusių teismo sprendimų (nutarčių) teisėtumo tikrinimas kasacinio skundo pagrindu.

Suprantama, kad kiekvienai iš šių stadijų įgyvendinti reikalingas vienoks ar kitoks laiko tarpas, o tai sąlygoja bylinėjimuisi reikalingų laiko sąnaudų padidėjimą, priklausomai nuo to, kokias instancija pereis teisminė byla. Aiškumo dėlei teismines civilinių bylų nagrinėjimo instancijas galima pavaizduoti grafiškai (3.1 pav.).

3.1 pav. Teisminės civilinių bylų nagrinėjimo instancijos.

Kaip matyti iš paveikslo, teisminis ginčo nagrinėjimas, kol pereina visas teismo nagrinėjimo stadijas bei teismų instancijas, nesunkiai gali išsitęsti į ilgus mėnesius, o praktikoje – net į metus. Užsitęsusi ginčų sprendimo procesą sąlygoja ir teismų užimtumas. Nors Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 7 straipsnyje įtvirtinta norma, kad „teismas imasi šiame kodekse nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo vieno posėdžio metu, <...>“, praktikoje reti atvejai, kuomet tai realiai pavyksta įgyvendinti. Net apie 50 procentų civilinių bylų pirmosios instancijos teisme išnagrinėjamos pažeidžiant CPK nustatytus terminus (Jurkšaitė, 2001).

Išaugus bylinėjimosi laiko sąnaudoms, dažnai kyla ir bylinėjimosi kaina, nes auga advokato honoraras, šalys turi apmokėti įvairias ekspertizes, specialistų išvadų rengimo išlaidas ir pan. Bylinėtis nusprendusi šalis dažniausiai negali šių išlaidų masto numatyti iš anksto. Be to, kiekvienoje teisminėje instancijoje iš naujo yra mokamas žyminis mokestis.

Be to, ne kiekvienai proceso šaliai yra priimtinas teismo proceso viešumas. Nors visuomenės požiūriu teismo proceso viešumas yra viena iš pasitikėjimo teismais prielaidų, ginčo šalims, o ypač – gerą vardą branginantiesiems ūkio subjektams, toks viešumas dažnai yra nenaudingas. Apie jų tarpusavio santykius, veiklą, kitas aplinkybes neišvengiamai sužino didesnė ar mažesnė visuomenės dalis. Neretai į privatų ginčą sutelkia dėmesį spauda. Dažnai yra sunku rasti ribą, ties kuria turėtų baigtis vienos ar kitos bylos aplinkybių viešinimas, o tai kelia nuolatinę grėsmę teismui pažeisti esminius teismo veiklos principus bei konstitucines žmogaus teises (Valančius, 2000). Be to, teismui priėmus sprendimą, ginčas dėl teisės laikomas išspręstu, tačiau šalių nuoskauda lieka, paprastai bylą pralaimėjusi šalis sprendimu lieka nepatenkinta. Po teismo nagrinėjimo šalių tarpusavio santykiai gali net pablogėti. Teisinio išsilavinimo neturinčiam asmeniui, pačiam nesusidūrusiam su teismo procesu, dažnai sunku suprasti kai kuriuos teismo principų aspektus, formalizuotą eigą.

Nežiūrint į dideles bylinėjimuisi reikalingo laiko sąnaudas, proceso viešumą, teisminė gynyba turi ir privalumų. Didžiausias teismo ginčų sprendimo būdo privalumas yra tas, kad teisme ginčą sprendžia profesionalus teisininkas – teisėjas, o to dažnai stokojama ginčo sprendimui pasirinkus kitus būdus. Kitu svarbiu privalumu reikėtų laikyti galimybę teismo sprendimo įvykdymo užtikrinimui panaudoti prievartą. Tokia galimybė be teismo ginčų sprendimo būdo egzistuoja tik arbitraže. Be to, aiškos ir detalios teismo proceso taisyklės padeda teismui geriau nustatyti visas ginčo aplinkybes. Bylose, kur būtinas teismo sprendimo įvykdymo užtikrinimas, teismas turi teisę taikyti laikinąsias apsaugos priemones. Be to, reikėtų pažymėti ir teismo klaidų ištaisymo galimybę pasinaudojant instancine teismų sistema. Tam tikrais atvejais, jeigu ginčo šalis yra neturtinga, teismo ginčų sprendimo būdo atveju valstybė gali suteikti garantuojamą teisinę pagalbą. Be to, nors ginčo šalims teismo proceso viešumas dažniausiai yra nepriimtinas, būtent jis sąlygoja didesnę visuomenės pasitikėjimą teismu, lyginant su kitais ginčų sprendimo būdais. Nors čia būtina pažymėti, kad šiandien informacija apie teismų veiklą Lietuvoje iš esmės apsiriboja specializuotais teismų praktikos biuleteniais, leidžiamais Aukščiausiojo ir Vyriausiojo administracinio teismų. Tokia informacija didesnei visuomenės daliai nepasiekiamą, o asmenims, neturintiems teisinio išsilavinimo, neretai ir nesuprantama. Siekiant užtikrinti nuoseklesnę Lietuvos gyventojų teisinį švietimą, parengta ir patvirtinta 2005–2008 metų visuomenės teisinio švietimo programa⁵.

Visi išvardintieji procesinės subjektyvių teisių gynimo procedūros pranašumai patvirtina išvadą, kad teisė į teisminę gynybą yra viena pagrindinių žmogaus teisių, įtvirtinta 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių

⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr. 1675

dinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje⁶. Ji reiškia, kad visus ginčus dėl teisės turi spręsti teismas. Tačiau įgyvendinti šį principą nėra paprasta. Daugeliui ginčo šalių galimybę pasinaudoti teise į teisminę gynybą atima ekonominės priežastys. Tokia padėtis skatina ieškoti alternatyvių ginčų sprendimo būdų.

3.2. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje dominuoja jurisdikciniai (teisminis nagrinėjimas, ieškinio užtikrinimo priemonių taikymas, priverstinis išieškojimas) konfliktų, kylančių iš statybos teisinių santykių, sprendimo būdai, nors Europinė praktika turi nemažai pavyzdžių, kai konfliktų sprendimui sėkmingai panaudojami alternatyvūs (ne teisminiai) ginčų sprendimo būdai. Visuomenėje egzistuojantis mažas pasitikėjimas teismų sistema skatina ieškoti naujų alternatyvų sprendžiant ginčus. Ilgą laiką teisės literatūroje buvo kalbama iš esmės apie tris ginčų sprendimo būdus: šalių tarpusavio derybas, arbitražą ir teismo procesą. Tačiau pasaulyje vis labiau plintant procesinio pliuralizmo mokyklos idėjoms, vienas iš pagrindinių šiuolaikinius ginčų sprendimo būdus analizuojančių mokslininkų keliamų tikslų tapo siekis rasti ginčų sprendimo būdą, kuris būtų tinkamiausias, atsižvelgiant į šalių poreikius ir konkretų ginčų tipą (Tang, 2007; Kaminskienė, 2006; Cheung ir Yeung, 1998).

Pasaulinėje praktikoje pagrindiniais alternatyviais ginčų sprendimo būdais (angl. *alternative dispute resolution* – ADR) yra laikomi:

1. Šalių tarpusavio derybos be tarpininkų.
2. Šalių sutaukinimo procedūra (angl. *consiliation*), kurios tikslas – pasiekti, kad šalys ginčą baigtų taikos sutartimi; atlikti sutaukinimo procedūrą gali šalių pasirinktas asmuo, teisėjas ar kitas valstybės pareigūnas.
3. Ginčo perdavimas spręsti šalių pasirinktam ekspertui, pavyzdžiui, statinio defektams, atlyginimo dydžiui nustatyti.
4. Ginčo nagrinėjimas dalyvaujant šalių advokatams ir tarpininkui (angl. *mini-trial*).
5. Mediacija (angl. *mediation*) – šalių derybos tarpininkaujant jų pasirinktam asmeniui.
6. Arbitražas (angl. *arbitration*) – šalių ginčas sprendžiamas pasirenkant arbitrus (arbitražas *ad hoc*) arba šalių ginčo sprendimą organizuoja nuolatinė institucija (institucinis arbitražas).

Sėkmingą alternatyvių ginčų sprendimo būdų vystimąsi Jungtinėse Amerikos Valstijose, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje, Naujojoje Zelandijoje, Kinijoje ir kitose valstybėse lėmė šie svarbiausi faktoriai:

⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

1. Nepasitenkinimas teisminėmis ginčų sprendimo procedūromis – dėl galutinio rezultato nenuspėjamumo, didelių bylinėjimosi kaštų ir laiko sąnaudų.

2. Teisinė bazė, skatinanti alternatyvius ginčų sprendimo būdus (Jurkšaitytė, 2001).

Pastaruoju metu tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės tradicijos valstybėse pastebimas vis aktyvesnis teisės mokslininkų ir praktikuojančių teisininkų susidomėjimas alternatyviais ginčų sprendimo būdais, jų galimybėmis. 2005 m. rugsėjo 15–20 dienomis Socialinių veiklų centras „Adversus“ su Europos Bendrijos finansine parama organizavo tarptautinį mokymo kursą jaunimui „Mūsų konfliktai – mūsų atsakomybė“, kurio metu dalyviai iš Lietuvos, Lenkijos, Vokietijos ir Ispanijos, padedami Lietuvos bei Lenkijos ekspertų diskutavo apie neteisminius konfliktų sprendimo būdus, ypač daug dėmesio skirdami mediacijai. Renginio metu analizuota Europos Sąjungos, Europos Tarybos veikla skatinant mediaciją, užsienio valstybių patirtis šioje srityje bei galimybė plačiau taikyti alternatyvius ginčų sprendimo būdus Lietuvos Respublikoje. Lietuvoje pastaraisiais metais taip pat pasirodė pirmieji straipsniai, pradėtos rengti mokslinės konferencijos, kur plačiau analizuojami alternatyvūs ginčų sprendimo būdai; Vilniaus komercinio arbitražo teismas surengė pirmuosius mediacijos kursus praktikuojantiems teisininkams; nuo 2006 m. sausio 26 d. Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme pradėjo veikti bandomasis teisminės mediacijos projektas. Taip pat svarbu pažymėti, kad Europos Parlamente svarstomos direktyvos „Dėl kai kurių mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų“⁷. Patvirtinus šį projektą, Lietuva, kaip ir kitos Europos Sąjungos valstybės narės, privalės įgyvendinti direktyvos nuostatas, todėl natūralu, jog mediacijos procesas, praktinis jo pritaikomumas yra aktualūs ypač dabar, kai Lietuvoje dar tik žengiami pirmieji žingsniai įtraukiant šį procesą į bendrą ginčų sprendimo mechanizmą.

Pirmieji žingsniai diegiant alternatyvius ginčų sprendimo būdus Lietuvoje buvo atlikti dar 1993 m. įsteigus Lietuvos konfliktų prevencijos centrą ir Konfliktų prevencijos asociaciją (LKPA), kurių vienas iš tikslų – plėtoti konfliktų taikaus sprendimo kultūrą šalyje. Asociacija įvykdė apie dešimtį įvairaus dydžio projektų, tačiau jie nesusilaukė didesnio atgarsio visuomenėje. Ilgainiui prie LKPA prisijungė dar dvi nevyriausybines organizacijos: Socialinių ir psichologinių paslaugų centras ir „Baltic Partners for Change Management“. Įgyvendinant šių organizacijų projektą „Tarpininkavimo paslaugų plėtra Lietuvoje“ buvo sukurta ir apmokyta 12–15 mediatorių grupė ir surengtas dešimties dienų seminaras apie konflikto sprendimo būdus.

Tačiau tik pastaraisiais metais matomas vis didėjantis visuomenės ir teisininkų bendruomenės susidomėjimas alternatyviais ginčų sprendimo būdais.

⁷ Europos Komisijos 2004 m. pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Europos Tarybos direktyvos „Dėl kai kurių mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų“. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_eu.htm (žiūrėta 2007 02 08).

Prie vis gausėjančių mediacijos paslaugas, nors ir ribota apimtimi, teikiančių institucijų ir organizacijų prisijungė ir Vilniaus komercinio arbitražo teismas (VKAT), kuris ginčo šalims ne tik pasiūlė spręsti ginčus pagal naują Tarpininkavimo ir taikinimo reglamentą (teisybės dėlei reikia pažymėti, kad šis reglamentas labiau atspindi sutaikinimo (angl. *conciliation*) nei mediacijos procesą), bet ir surengė du mediacijos kursus praktikuojantiems teisininkams. Kitas akivaizdus informacijos apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus poreikio pavyzdys yra tas, kad šiai temai per pastaruosius kelerius metus buvo skirta net keletas konferencijų ir seminarų, pasirodė ir pirmieji šį procesą nagrinėjantys straipsniai, o Vilniaus universiteto Teisės fakultetas 2006 m. pradėjo naują nejurisdikcinius ginčų sprendimo būdus nagrinėjantį kursą fakulteto studentams.

2006 m. sausio 26 d. Vilniaus miesto antrajame apylinkės teisme pradėjęs veikti bandomasis teisminės mediacijos projektas – vienas didžiausių laimėjimų diegiant praktikoje alternatyvius ginčų sprendimo būdus. Šio projekto svarba yra ypač didelė ir pasireiškia net keletu aspektų. Visų pirma, žinia apie šį projektą labai greitai pasklido teisininkų bendruomenėje. Vis daugiau praktikuojančių teisininkų susidomėjo šia Teismų tarybos palaiminta iniciatyva, kuri reiškia ir naują veiklos sritį. Kita vertus, šio projekto informacinė kampanija užtikrino, kad jis taptų labiau žinomas ir viešajam sektoriui bei visuomenei. Antra, tokio projekto atsiradimas teismuose yra indikatorius, kad valstybė ima suvokti ginčų sprendimo sistemos socialinės orientacijos svarbą, o alternatyvių ginčų sprendimo būdų populiarinimas yra vienas iš pagrindinių tokios orientacijos rodiklių. Alternatyvių ginčų sprendimo būdų plitimas yra aktualus ir socialiniu požiūriu, nes šie ginčų sprendimo būdai mažina mokesčių mokėtojų išlaidų ir labai intensyviai dirbančių teismų darbo krūvius: teisme kasmet yra išnagrinėjama virš 100 000 civilinių bylų, tuo tarpu arbitraže kol kas kasmet išnagrinėjamos tik kelios dešimtys, mediacijos rodikliai dar mažesni (Simaitis, 2007).

3.2.1. Arbitražas

Vienas iš šiuolaikinio verslo ypatumų daugelyje pasaulio valstybių yra verslo ginčų sprendimas arbitražu. Arbitražas – ginčo sprendimo būdas, kuomet ginčas yra sprendžiamas privataus nepriklausomo ir nešališko asmens (tretysis amuo). Labai panaši į šiandieninį arbitražą institucija – kompromiso teismas – veikė dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais: šis teismas buvo visuomeninė institucija, sprendusi civilines bylas, kurią sudarydavo pačios ginčo šalys. Kompromiso teismo sprendimai buvo laikomi galutiniais ir privalomais, o bylos juose greičiau sprendžiamos.

Kitaip nei teismo procesas, arbitražo procesas yra mažiau formalus, jo taisyklės lankstesnės. Arbitrai nebūtinai turi būti teisininkai, jais taip pat gali būti

atitinkamos srities ekspertai, verslininkai, apskritai gerbiami asmenys. Šalys išlieka proceso šeimininkės, renkasi arbitrus, nustato ginčo sprendimo taisykles, ginčo sprendimo vietą ir sprendžia kitus procedūrinius klausimus. Ginčo sprendimui arbitraže reikalingas bendras šalių sutarimas, kurį gali būti sunku pasiekti, jeigu šalys konfrontuoja. Tiksliai apskaičiuoti, kiek ginčų išnagrinėjama arbitražu, yra neįmanoma dėl arbitražo procedūrų konfidencialumo. Tačiau jau vien nuolatinių arbitražo institucijų oficiali statistika rodo, kad arbitražo populiarumas sparčiai didėja. Pavyzdžiui, JAV Amerikos arbitražo asociacijos (AAA) duomenimis, 1995 m. ši nuolatinė arbitražo institucija organizavo 62 000 bylų, o 2002 m. – jau 230 000 bylų nagrinėjamą (Mikelėnas, 2006).

Lietuvoje ginčų nagrinėjimas arbitražu kol kas nėra populiarus, nors Lietuvos Komercinio arbitražo įstatymas priimtas daugiau kaip prieš dešimtmetį. Šį faktą patvirtina ir statistika. Pavyzdžiui, nuolatinė arbitražo institucija Vilniaus tarptautinis komercinis arbitražas 1998–2004 m. organizavo tik 54 bylų nagrinėjamą (Mikelėnas, 2006).

Lietuvoje formaliai yra palankios sąlygos plėtoti ginčų nagrinėjamą arbitražą: Lietuvoje dar 1995 m. pradžioje ratifikuota 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo (toliau – 1958 m. Niujorko konvencija). Be to, 1996 m. balandžio 2 d. priimtas Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas (toliau – Komercinio arbitražo įstatymas). Šis įstatymas buvo rengiamas vadovaujantis UNCITRAL 1985 m. Pavyzdiniu tarptautinio komercinio arbitražo įstatymu (toliau – UNCITRAL pavyzdinis įstatymas). Taigi Lietuva priskiriama prie grupės valstybių, kurios perkėlė į savo nacionalinę teisę UNCITRAL pavyzdinio įstatymo nuostatas (šiai grupei priklauso tokios valstybės: Australija, Austrija, Danija, Graikija, Ispanija, Japonija, Lenkija, Kanada, Rusija, Vokietija ir kt.).

Arbitražas gali būti institucinis ir *ad hoc* (tam kartui). Pagrindinis skirtumas tas, kad institucinio arbitražo atveju ginčo sprendimo procedūroje tam tikra apimtimi dalyvauja nuolatinė arbitražo institucija, kuri teikia šalims pagalbinio pobūdžio paslaugas. Ji nustato rekomenduojamas arbitražo taisykles, teikia pagalbą skiriant, nušalinant ir keičiant arbitrus, administruoja su procesu susijusius dokumentus, tvarko finansinius klausimus, nustato procesinius terminus ir prižiūri jų laikymąsi, suteikia patalpas arbitražinio nagrinėjimo posėdžiams, techniškai aptarnauja arbitražinį nagrinėjimą (protokoluoja, daro garso įrašą ir t.t.). *Ad hoc* arbitražo atveju visais šiais klausimais turi pasirūpinti patys ginčo dalyviai arba jų paskirti arbitrai. Svarbu pažymėti, kad institucinio arbitražo atveju nuolatinė arbitražo institucija teikia papildomas paslaugas, pati nenagrinėja ginčų. Ginčus bet kuriuo atveju nagrinėja privatūs arbitrai, kurie turi būti nepriklausomi ir nuo šalių, ir nuo arbitražo institucijos.

Arbitražu galima spręsti beveik visus tarp užsakovo ir rangovo kilusius ginčus. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 11 straipsnis nu-

rodo, kad arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš konstitucinių, darbo, šeimos, administracinių teisinių santykių, taip pat ginčai, susiję su konkurencija, patentais, prekių ir paslaugų ženklais, bankrotu, bei ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių. Be to, arbitražui negali būti perduoti ginčai, jeigu viena iš šalių yra valstybės arba savivaldybės įmonė, valstybės arba savivaldybės įstaiga arba organizacija, išskyrus Lietuvos banką, jeigu tokiame susitarime nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos arba organizacijos steigėjo sutikimas.

Pažymėtina, kad arbitražu galima susitarti spręsti jau faktiškai kilusį ginčą ir ginčą, kuris gali kilti ateityje. Lietuvoje arbitražu daugiausia ginčų išnagrinėjama Vilniaus komercinio arbitražo teisme⁸. Ši nuolatinė arbitražo institucija sukurta 2003 metais sutelkus dviejų prieš tai intensyviai veikusių arbitražo institucijų pajėgas, t. y. 1996 metais Lietuvos teisininkų draugijos įsteigto Vilniaus tarptautinio komercinio arbitražo ir 1997 metais įsteigti Arbitražo teismo prie Tarptautinių prekybos rūmų – ICC Lietuva. VKAT yra šių arbitražo institucijų veiklos tęsėjas.

Iš visų argumentų, kuriais pasisakoma už arbitražą, mažiausiai diskusijų keliantis yra konfidencialumas. Ginčo šalių privatumas – viena svarbiausių vertybių, kuri itin saugoma arbitraže. Proceso metu atskleista informacija išlieka konfidenciali ir procesui pasibaigus. Tausojančiam savo reputaciją asmeniui sprendžiant, kurį ginčo sprendimo būdą pasirinkti, būtent konfidencialumas gali tapti svarbiu kriterijumi, ypač kai nuo geros reputacijos gali priklausyti verslo sėkmė.

Kitas arbitražo pranašumas – procedūrinis lankstumas. Arbitraže šalys turi galimybę pačios būti ginčo šeiminkėmis, t. y. pačios spręsti dėl daugelio su ginčo nagrinėjimu susijusių dalykų (ginčo nagrinėjimo vietos, laiko, kalbos, proceso trukmės, taisyklių, įrodymų priimtumo ir leistinumo, parinkti arbitrus, baigti ginčo nagrinėjimą ir pan.). Tuo tarpu ginčui patekus į teismą, visada skiriamas teisėjas, ir jo negalima pakeisti kitu, išskyrus proceso įstatymuose numatytus nušalinimo atvejus. Procesas teisme itin formalus, išpraustas į griežtus įstatymo rėmus, o proceso šeiminkas yra teisėjas.

Taip pat būtina pažymėti, kad teisme vyrauja taisyklėmis (įstatymais ir kitais teisės aktais) paremtas ginčo sprendimo stilius. Proceso dalyviai tokių procedūrų metu neretai patiria nemažą psichologinį diskomfortą, o galutinis ginčo sprendimo rezultatas nebūtinai būna palankiai sutiktas abiejų šalių. Arbitraže galima taikyti atviresnį, labiau į šalių poreikius ir lūkesčius orientuotą ginčo sprendimo stilių. Pavyzdžiui, galima susitarti, kad abi šalys pateiks arbitrai savo pasiūlymus dėl ginčo sprendimo, o arbitras savo sprendimu patvirtins vienos iš šalių pateiktą pasiūlymą, kuris jam atrodys sąžiningiausias ir teisingiausias.

⁸ Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt>

Toks ginčo sprendimo stilius gali nulemti, kad pačios šalys liks labiau patenkintos procedūromis.

Statistika rodo, kad tokiomis aplinkybėmis yra didesnė tikimybė, kad ginčas arbitraže bus išspręstas taikiai: teismuose Lietuvoje taikiai baigiasi iki 10 procentų bylų, o arbitraže (VKAT) – apie trečdalis (Simaitis, 2004).

Ginčų nagrinėjimo trukmė – kitas arbitražo privalumas, lyginant su teismėmis ginčo sprendimo procedūromis. Remiantis VKAT reglamentu, ginčas turi būti iš esmės išnagrinėtas priimant arbitražo teismo sprendimą ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo bylos perdavimo arbitražo teismui dienos. Teismuose tokio pobūdžio (didelių ginčo sumų, kurios dažnai būdingos iš statybos teisinių santykių kilusiems ginčams) bylos neretai vien pirmojoje instancijoje nagrinėjamos 2–3 kartus ilgiau. Be to, Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas itin griežtai riboja galimybes skusti arbitražo sprendimą dėl neteisingo ginčo esmės sprendimo. Jis gali būti skundžiamas tik dėl esminių, itin šiurkščių procedūrinių taisyklių pažeidimo. Arbitražo sprendimus galima skusti ir dėl to, kad jie prieštarauja viešajai tvarkai, tačiau skundai dėl arbitražo sprendimų praktikoje itin reti.

Dar vienu arbitražo proceso privalumu reikėtų laikyti jo sprendimų, lyginant su teismo sprendimais, lengvesnį pripažinimą ir vykdymą užsienyje. Daugiau kaip 130 pasaulio valstybių (įskaitant ir Lietuvą) yra prisijungusios prie 1958 m. Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo. Ši konvencija nustato paprastą užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo sistemą, labai apriboja nepripažinimo pagrindus. Teismų sprendimai užsienyje pripažįstami pagal sudėtingesnes taisykles, o galimybių ir pagrindų atsisakyti pripažinti užsienio teismų sprendimus yra gerokai daugiau.

Prie arbitražo trūkumų galima būtų priskirti šios institucijos, lyginant su teismu, mažesnes galias. Teismai turi didesnes galimybes panaudoti prievartos priemones, užtikrinančias, kad ginčas bus sėkmingai išnagrinėtas. Teismai turi teisę reikalauti pateikti įrodymus, juos užfiksuoti, taikyti areštą, kitas laikinas apsaugos priemones, proceso tvarkos nesilaikančioms šalims skirti baudas ir kitas nuobaudas. Teismo sprendimai šiais klausimais yra privalomi ir prireikškus vykdomi prievarta. Arbitražo teismas tokių galių neturi, todėl arbitražo procese yra sunkiau užtikrinti šalių drausmę, šalims sudėtingiau apsaugoti savo interesus, kuomet tikslinga būtų taikyti laikinas apsaugos priemones, išreikšdami įrodymus. Tačiau ir tokiais atvejais Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas⁹ numato išeitį: nagrinėjant ginčą arbitraže galima kreiptis į teismą ir prašyti padėti išreikšdami įrodymus ir taikyti laikinas apsaugos priemones.

⁹ Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340

Reikėtų pažymėti ir tai, kad ne visuomet mažesnis proceso formalumas, būdingas arbitražui, yra laikytinas pranašumu. Tokiam procesui yra didesnė rizika patekti į aklavietę. Dėl daug nuodugnesnių, gerai apgalvotų teismo proceso taisyklių tikimybė teismuose ginčams pakliūti į aklavietę yra žymiai mažesnė.

Vienu didžiausių arbitražo minusių galima laikyti jo brangumą. Norėdami palyginti teisme mokėtino žyminio mokesčio ir arbitravimo mokesčio dydžius Vilniaus komercinio arbitražo teismui, siekiant išspręsti turtinį tarp rangovo ir užsakovo kilusį ginčą, turime vadovautis Lietuvos Respublikos civilio proceso kodekso 80 straipsnio 1 dalies 1 punktu ir Vilniaus komercinio arbitražo teismo valdybos 2003 m. gruodžio 8 d. nutarimu patvirtintos Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitražo mokesčių tarifų ir jų mokėjimo tvarkos 2 punktu. Minėtasis Civilinio proceso kodekso straipsnis nustato, kad žyminio mokesčio dydis turtiniuose ginčiuose apskaičiuojamas nuo ieškinio sumos: „iki vieno šimto tūkstančių litų – 3 procentai, bet ne mažiau kaip penkiasdešimt litų; nuo didesnės kaip vienas šimtas tūkstančių litų sumos iki trijų šimtų tūkstančių litų – trys tūkstančiai litų plius 2 procentai nuo ieškinio sumos, viršijančios vieną šimtą tūkstančių litų; nuo didesnės kaip trys šimtai tūkstančių litų sumos – septyni tūkstančiai litų plius 1 procentas nuo ieškinio sumos, viršijančios tris šimtus tūkstančių litų. Bendras žyminio mokesčio dydis turtiniuose ginčiuose negali viršyti trisdešimt tūkstančių litų“. Teismui mokėtino žyminio mokesčio dydžiai pateikti 3.1 lentelėje:

3.1 lentelė. Žyminio mokesčio, kurį privalo sumokėti ieškinį teismui pateikiantioji šalis, dydis (Lt)

Ginčo suma, Lt	Žyminis mokestis, Lt
Iki 100 000	3 procentai nuo ieškinio sumos, bet ne mažiau kaip 50
Nuo 100 000 iki 300 000	3000 + 2 procentai nuo ieškinio sumos, viršijančios 100 000
Nuo 300 000	7000 + 1 procentas nuo ieškinio sumos, viršijančios 300 000, bet ne daugiau kaip 30 000

Tuo tarpu Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitražo mokesčių tarifų ir jų mokėjimo tvarkoje yra pateikiama tokia arbitravimo mokesčio dydžio nustatymo lentelė (3.2 lentelė):

3.2 lentelė. Arbitravimo mokesčio dydis (Lt), tenkantis šalims, besikreipiančioms į Vilniaus komercinio arbitražo teismą

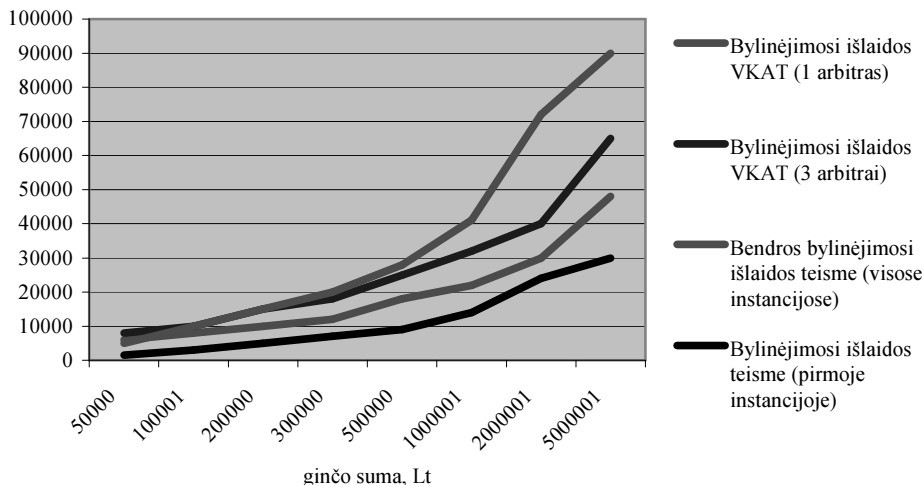
Ginčo suma, Lt	Arbitravimo mokestis, Lt (įskaitant 18% PVM) (kai ginčą nagrinėja vienas arbitras)
Iki 100 000	2360 + 4.13% ginčo sumos
Nuo 100 001 iki 200 000	6490 + 2.95% ginčo sumos, viršijančios 100 000
Nuo 200 001 iki 1 000 000	9440 + 2.36% ginčo sumos, viršijančios 200 000
Nuo 1 000 001 iki 5 000 000	28320 + 0.59% ginčo sumos, viršijančios 1 000 000
Nuo 5 000 001 iki 10 000 000	51920 + 0.354% ginčo sumos, viršijančios 5 000 000
Virš 10 000 001	69620 + 0.118% ginčo sumos, viršijančios 10 000 000

Iš pateiktų lentelių matosi, kad visais atvejais arbitravimo mokestis yra didesnis, nei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse numatytas žyminio mokesčio dydis. Tačiau reikėtų sutikti su arbitražo proceso šalininkais, teigiančiais, kad teismo bylinėjimosi atvejais mokamas žyminio mokesčio sumas neretai reikia trigubinti („Norcous & Partners“, 2007), nes, kreipiantis į aukštesnės instancijos teismą (apeliacinę ar kasacinę tvarką), žyminį mokestį reikia mokėti iš naujo. Skundžiant arbitražo teismo sprendimą, žyminis mokestis neimamas. Pavyzdžiui, nesunku paskaičiuoti, kad tais atvejais, kuomet ginčo suma siekia 2 000 000 litų, bylinėjantis visų instancijų teismuose žyminių mokesčių suma siektų 72 000 litų, o arbitravimo mokestis ieškovui tokiu atveju būtų 28 320 litų. Papildomų išlaidų dėl advokatų samdymo, vertėjų, liudytojų, ekspertų apmokėjimo gali atsirasti tiek teisme, tiek arbitraže.

Tačiau šalys, sutartyse numatančios arbitražinį ginčų nagrinėjimą, turėtų gerai įvertinti galimas arbitravimo išlaidas tais atvejais, kuomet ginčų sprendimas arbitražu numatomas užsienyje. Remiantis informacija, pateikiama oficialiuose kai kurių užsienio valstybių arbitražo institucijų interneto tinklapiuose, galima teigti, kad, pavyzdžiui, Tarptautinių prekybos rūmų (ICC) tarptautinio arbitražo teisme arbitravimo mokestis būtų apie du su puse karto didesnis, o Arbitražo institute prie Stokholmo prekybos rūmų – maždaug tris kartus didesnis nei Vilniaus komercinio arbitražo teisme. Todėl galima būtų drąsiai teigti, jog ginčų sprendimas kai kuriose užsienio šalių arbitražo institucijose visuomet bus brangesnis už teisminį bylinėjimąsi Lietuvos Respublikoje.

Dar vienu arbitražo trūkumu galima būtų laikyti mažą visuomenės pasitikėjimą šia institucija. Tačiau šis trūkumas greičiausiai yra nulemtas menko visuomenės žinojimo apie arbitražinį ginčų sprendimo būdą.

bylinėjimosi išlaidos, Lt

3.2 pav. Teismo ir arbitražinio bylinėjimosi išlaidų palyginimas

Įvertinus visas ginčo sprendimo arbitražu ypatybes, galima būtų teigti, kad arbitražas šalims galėtų būti patrauklesnis tais atvejais, kai ginčo sumos yra didelės (tuomet yra mažesnis skirtumas tarp žyminio ir arbitravimo mokesčių, o, nusiteikus bylinėtis visų instancijų teismuose, – teisminis bylinėjimasis gali būti net brangesnis už arbitražą), o šalims ypač svarbus yra konfidencialumas, ginčo nagrinėjimo sparta ir lengvas sprendimų pripažinimas užsienyje.

3.2.2. Mediacija

Mediacija – ginčų sprendimo procesas, kurio metu šalys diskutuoja ir derasi dėl ginčo esmės, siekdamas sudaryti susitarimą dėl ginčo sprendimo, į pagalbą pasitelkiant vieną ar kelis trečiuosius asmenis – mediatorius. Tai patobulintos derybos, kurių metu taikomos derybinės technikos, sąmoningai kreipiant derybų procesą šalių savitarpio supratimo, bendrų interesų ir poreikių paieškos linkme. Proceso šeiminkės yra ginčo šalys, mediatorius jokių sprendimų nepriima; šis procesas yra konfidencialus. Jei taikaus susitarimo rasti neįmanoma, iš mediacijos proceso galima pasitraukti bet kuriuo metu.

Mediacijos, kaip susitarimu pagrįsto ginčų sprendimo būdo, kai šalims priimtina trečioji šalis, neturinti įgaliojimų priimti privalomą šalims sprendimą, padeda joms pačioms pasiekti taiką ir abiem priimtina savo nesutarimo sprendimą, teorinio aptarimo ir praktinio jos taikymo sprendžiant įvairaus pobūdžio

nesutarimus mastas neregėtai išaugo tiek savo lopšyje – Šiaurės Amerikoje, tiek ir kituose kontinentuose. Evoliucionavęs ieškant efektyvesnio ginčų sprendimo proceso, nei tas, kurį galėjo pasiūlyti tradicinė teismų sistema, šis procesas tapo alternatyvių ginčų sprendimo būdų vėliavnešiu, o ilgainiui ir veiksmingesnio ginčų sprendimo būdo simboliu – prieinamesnio ir suprantamesnio paprastam žmogui, mažiau supriešinančio, pigesnio ir trumpesnio proceso, kurio rezultatas – labiau tikėtinas susitarimas, tenkinantis abiejų šalių interesus (Simaitis, 2007; Kaminskienė, 2006).

Šiame darbe nagrinėjamas privačios mediacijos modelis, tačiau derėtų paminėti, kad teisinėje literatūroje dar yra skiriamos teisminės¹⁰ ir privalomosios¹¹ mediacijos modeliai.

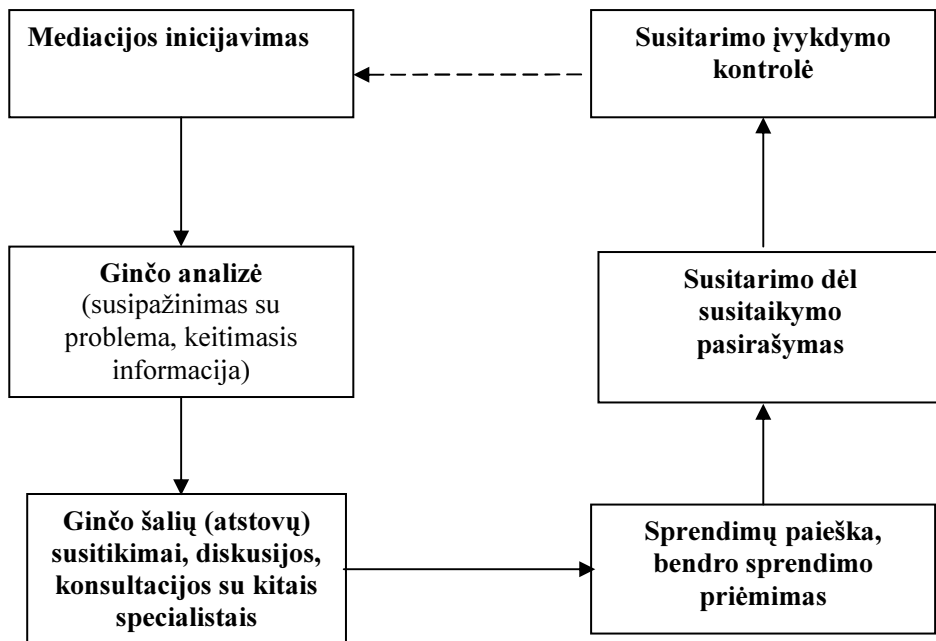
Dabar teorijoje ir praktikoje mediacija, arba tiesiog derybos, esant trečiosios šalies pagalba, yra suprantama taip plačiai, jog labai daug procesų, įskaitant taikinimą, gali būti vadinami mediacija. Ginčų sprendimas mediacijos būdu gali padėti šalims apeiti komunikacijos kliūtis, trukdančias atsiskleisti tikriesiems abiejų šalių poreikiams ir interesams, kuriais vadovaudamasi šalys galėtų priimti taikų ir abi puses tenkinantį jų nesutarimo sprendimą. Tinkamo mediacijos proceso organizavimas ir nuoseklus nustatytų etapų laikymasis gali padėti išlaikyti derybas konstruktyvias, parodyti šalims derybų rezultatyvumą, suteikti šalims galimybę pažvelgti į ginčą iš įvairių perspektyvų bei padėti išplėsti galimų ginčo sprendimo alternatyvų ratą. Mediacijos šalys gali tikėtis jos pagalba išsaugoti glaudžius tarpusavio santykius, išvengti gilesnio konflikto, kurį gali sukelti jų rungimasis teismo proceso metu.

Nors mediaciją, kaip ir bet kurį kitą alternatyvų ginčų sprendimo būdą gali inicijuoti bet kuri ginčo šalis, reikėtų pažymėti, kad pats inicijavimas dar nereikia, kad toks ginčų sprendimo būdas bus taikomas. Čia būtina akcentuoti, kad alternatyvių ginčų sprendimo būdų taikymas grindžiamas savanoriškumo principu – bet kuris iš šių būdų turėtų būti taikomas tik tais atvejais, kai šalys savo noru sutinka dalyvauti tokiose procedūrose.

Grafiškai mediacijos, kaip vieno iš charakteringiausių alternatyvių ginčų sprendimo būdų, eiga pavaizduota 3.3 paveiksle.

¹⁰ Teisminė mediacija (angl. *court-annexed mediation*), atsižvelgiant į pasirinktą modelį, yra vykdoma teismo arba teismo nurodytų privačių institucijų, teikiančių mediacijos paslaugas, patalpose. Nereta mediatoriais teisminėse mediacijose, jeigu jos atliekamos teisme, yra atitinkamo teismo teisėjai, praeję specialius mediacijos mokymus. Mediacijai nepavykus, šie teisėjai negali būti skiriami teisėjais, nagrinėjančiais bylą teisme, ar būti kviečiami liudytojais. Šalims sudarius taikos sutartį, ji yra fiksuojama teismo nutartyje.

¹¹ Siekdamas palengvinti teismų darbo krūvį, valstybės įtvirtina privalomosios mediacijos schemas (angl. *mandatory mediation schemes*), įpareigojančias ginčo šalis per tam tikrą laiką nuo bylos iškėlimo ir nuo atsakovo atsiliepimo gavimo surengti privalomą mediacijos sesiją. Tokios schemos yra Kanadoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, Honkonge, Kolumbijoje, Lichtenšteine, Rumunijoje ir kitur.

3.3 pav. Mediacijos proceso schema

Kaip jau minėta, mediacija, kaip ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, yra savanoriškas procesas. Tačiau savanoriškumas turi ir neigiamą aspektą. Jis privalo būti užtikrinamas per visą mediaciją, o tai reiškia, kad šalys turi galimybę bet kada nutraukti pastangas taikiai išspręsti ginčą mediacija. Paprastai šalys mediacijos metu nuolatos vertina galimas alternatyvas, įskaitant galimybę pasiekti savo tikslus teisme ar arbitraže, todėl pastarajai alternatyvai pasirodžius priimtinesnei, šalys gali bet kada pasitraukti iš proceso.

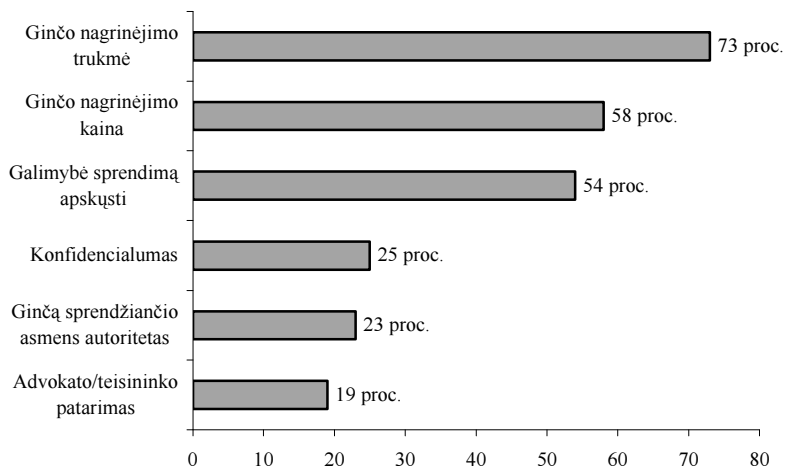
Ginčų sprendimas dažnai yra susijęs su „nešvarių skalbinių viešu skalbimu“, todėl nenuostabu, kad šalys, o ypač verslininkai, mieliau renkasi privačius ginčų sprendimo būdus, kurie padeda užtikrinti konfidencialų jų problemų sprendimą. Dėl šios priežasties mediacijos konfidencialumas yra dažnai laikomas vienu iš svarbiausių jos pranašumų.

Mediatoriui atskleidus tam tikrą konfidencialią informaciją, kurią jam patikėjo kita šalis, jis rizikuoja prarasti šalių pasitikėjimą ir sužlugdyti mediaciją. Svarbu pažymėti, jog kitaip nei teismo ir arbitražo procesas, mediacija nepateikia teisinio mechanizmo atskleisti reikšmingą procesui informaciją ar įrodymus. Nesant tokio mechanizmo šalys pačios kontroliuoja ginčui spręsti reikšmingos informacijos pateikimą, todėl jos tiesiog gali neatskleisti konfidencialios informacijos mediatoriui ar kitai šaliai, taip apsaugant ir nuo galimo neteisėto konfidencialios informacijos panaudojimo.

Spartėjant globalizacijai, vis daugiau fizinių ir juridinių asmenų iš skirtingų valstybių sudaro įvairaus pobūdžio sandorius, todėl bendras šalių suvokimas apie taikius ginčų sprendimo mechanizmus, galėtų paskatinti šalis labiau išnaudoti šį procesą, kurio paplitimas tarptautiniuose privatinuose santykiuose kol kas nėra toks dažnas, nepaisant to, kad dauguma didžiausių privačių tarptautinių ginčų sprendimo formų, įskaitant Tarptautinių prekybos rūmų tarptautinio arbitražo teismą (ICC arbitražo teismas), Londono tarptautinį arbitražo teismą (LCIA), Stokholmo prekybos rūmų arbitražo institutą (SCC arbitražo institutas), teikia mediacijos paslaugas.

3.3. Ginčų sprendimo būdų lyginamoji analizė

Šiuolaikinėje, ypač dinamiškoje statybų proceso eigoje svarbu žinoti visus tarp užsakovo ir rangovo kylančių ginčų galimus sprendimo būdų variantus bei šių būdų pranašumus ir trūkumus. 2007 metais advokatų kontoros „Norcous & Partners“ ir Vilniaus Komercinio arbitražo teismo atliktos apklausos (Norcous & Partners, 2007) rezultatai rodo, kad respondantai svarbiausiais rodikliais renkantys ginčų sprendimo būdą laiko proceso operatyvumą, konfidencialumą, draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimą, proceso ekonomiškumą, šalių pasitenkinimą ginčo baigtimi, jų laisvę disponuoti ginču, taip pat sprendimo peržiūrėjimo galimybę (Simaitis, 2007), todėl tikslinga lyginamąja teisminio ginčų sprendimo būdo, arbitražo bei mediacijos analizę atlikti pagal kiekvieną iš šių rodiklių (3.4 pav.).

3.4 pav. Svarbiausi rodikliai, lemiantys ginčo sprendimo būdo pasirinkimą

Mažiau svarbiais aspektais šalys nurodo galimybę sprendimą pripažinti užsienyje (15 proc.), šalių disponavimo ginču laisvė (neformalumas, 10 proc.), ir kt. (12 proc.) (Simaitis, 2007).

Paskutiniajame šio darbo skyriuje, remiantis atlikta analize bus nustatyti šių rodiklių reikšmingumai.

3.3.1. Šalių disponavimo ginču laisvė

Sprendžiant ginčus neteisminiais būdais, šalys turi galimybę daryti reikšmingą įtaką ginčo nagrinėjimo eigai. Tuo tarpu šalys, perdavusios ginčą spręsti teismui, kartais praranda proceso kontrolę, nes teismas gali neleisti šalims atlikti tam tikrus procesinius veiksmus. Pavyzdžiui, kai byla susijusi su trečiųjų asmenų, viešojo intereso apsauga, teismas gali netvirtinti šalių taikos sutarties, nepriimti ieškinio atsisakymo, atsakovo ieškinio pripažinimo (CPK 42 str. 2 d.). Spręsdamas ginčą teismas iš esmės vadovaujasi abstrakčiomis proceso taisyklėmis. Dėl ginčo kompleksiskumo, sudėtingumo ir nesibaigiančios ginčo elementų gausos teismas gali išsirinkti tai, kas jam atrodo priimtina ir patogiau, kad ginčas būtų priskirtas egzistuojančiai „kategorijai“. Kalbant apie statybos proceso dalyvių ginčus, labai retai teismai bus linkę naudoti suasmenintas elgesio taisykles, atsižvelgti į besiginčijančių asmenų (įmonių) charakteristiką, jų santykių žmogiškąsias savybes, kurios gali turėti didelę reikšmę šių asmenų ilgalaikių interesų išsaugojimui, arba į tai, ką jie patys mano esant svarbiausiu dalyku jų ginče. Viso to išdava — sprendimas, kuris gali „nevisiškai“ atitikti šalių poreikius ir lūkesčius. Priimtas sprendimas bus toli gražu ne toks, kokį būtų suderėjusios pačios ginčo šalys.

Arbitražo ar mediacijos procedūrose šalys yra daug laisvesnės nei teisminiame procese. Užsakovas su rangovu patys priima sprendimą, ar ginčo nagrinėjimui pasirinkti kurią nors iš teismo būdo alternatyvų, tačiau lygiai taip pat lengvai, kaip ir pasirinkdamos alternatyvų būdą, jos, manydamos, kad ginčo sprendimo galimybės jau išseikvotos arba panorėjusios, kad ginčo sprendimas nebūtų tęsiamas mediacijos būdu, gali „išsiskirstyti“, ginčo sprendimą patikėdamos teismui. Tokiu atveju, sugaišę laiką mediacijoje, užsakovas su rangovu vėl atsiduria pradinėje ginčo sprendimo stadijoje, kas ypač nepalanku tais atvejais, kuomet iki ginčų sprendimo pabaigos šalys privalo stabdyti rangos darbus.

Šalims suteikta laisvė savarankiškai disponuoti anksčiau nurodytomis procesinėmis sąlygomis įgalina ginčo sprendimo procesą padaryti veiksmingą ir lankstų, tačiau negali užtikrinti, kad visuomet bus pasiektas šalių užsibrėžtas tikslas. Tuo tarpu ginčo sprendimo teisme procesas yra griežtai reglamentuotas įstatymo ir labai formalizuotas. Teisme šalys negali pačios nustatyti ginčo sprendimo procedūros. Pavyzdžiui, šalys negali pasirinkti teisėjo, kuris spręs

ginčą, kalbos, kuria bus nagrinėjama byla, bylos nagrinėjimo vietos, taikomų įrodinėjimo taisyklių ir pan.

Teismo proceso metu daug dėmesio skiriama formalumams bei, žiūrint iš ginčo šalių pusės, nesuprantamiems ir nereikšmingiems dalykams – proceso normoms, įrodinėjimo taisyklėms ir pan. Visa tai nukreipia tiek besibylinėjančiųjų, tiek paties teisėjo dėmesį nuo ginčo esmės prie neabejotinai teisininkams svarbių, tačiau šalims nereikšmingų (konstruktyvaus ginčo sureguliuavimo aspektu) dalykų. Tuo tarpu ginčo sureguliuojimas vienu iš alternatyvių ginčų sprendimo būdu leidžia, atmetus nereikalingus formalumus, įsigilinti į paties ginčo esmę, skirtingus jo aspektus, ginčo šalių poreikius ir pageidavimus. Tai padeda lengviau ir greičiau šalims surasti abipusiškai naudingą kompromisą.

Tai, kad mediacija yra apibūdinama būtent kaip derybos su trečiosios šalies pagalba, atskleidžia vieną iš esminių šio proceso elementų, palyginti jį su teismo ar arbitražo procesais: mediatorius neturi įgaliojimų priimti privalomą šalims sprendimą. Šiame procese visa ginčo sprendimo, o svarbiausia – jo padarinių kontrolė priklauso ginčo šalims. Tai, kaip minėta, yra pagrindinis elementas, padedantis atskirti mediaciją nuo teismo ar arbitražo procesų, kai teisėjui ar arbitrai tarptautinės sutartys, įstatymai ar šalių susitarimai nustato pareigą priimti galutinį sprendimą ginčijamais klausimais.

Nors ginčo sprendimą patikėjusios arbitražui šalys turi galimybę disponuoti joms suteikta laisve nustatyti arbitrų skaičių, jų parinkimo kriterijus, arbitražo kalbą, vietą, nagrinėjimo tvarką, terminus, taikytinas proceso taisykles ir susitarti dėl kitų dalykų, jei nedraudžia arbitražo procedūrai taikoma teisė, arbitražo procedūros kartais gali būti pakankamai formalizuotos (kai kuriais atvejais šalių pasirinkta ginčo sprendimui taikytina teisė gali riboti šalių susitarimą dėl arbitražo proceso eigos), todėl šalys neturi galimybių keisti tų procedūrų, kurias nustato įstatymai. Taigi, akivaizdu, kad šalys daugiausiai laisvės disponuoti ginču turi mediacijoje. Tačiau tiek mediacija, tiek ir arbitražas pagal analizuojamą kriterijų yra žymiai pranašesni už teisminį ginčų sprendimo būdą.

3.3.2. Ginčo nagrinėjimo operatyvumas

Nereta nuomonė, kad kreipdamosi ne į valstybinę teisimą, o, pavyzdžiui, į arbitražą ginčo šalys išvengia ilgai trunkančio bylinėjimosi proceso. Teigiama, kad arbitraže ieškinys dažniausiai išnagrinėjamas operatyviai ir ginčas išsprendžiamas per 1,5–3 mėnesius, o teismuose kai kurios sudėtingos bylos nagrinėjimos net kelerius metus. Dažniausiai nurodoma ilgo bylos nagrinėjimo teisme priežastis nuoseklus civilinės bylos perėjimas per visas civilinio proceso stadijas (teisminį nagrinėjimą pirmosios instancijos teisme, neįsiteisėjusių teismo sprendimų nagrinėjimą apeliacine tvarka, įsiteisėjusių teismo sprendimų nagrinėjimą kasacine tvarka, teismo sprendimų vykdymą ir pan.). Pavyzdžiui, Japo-

nijoje vidutinė bylos nagrinėjimo trukmė pirmosios instancijos teisme yra keturiasdešimt mėnesių (Laužikas ir kiti, 2003); Prancūzijoje nuo šešių mėnesių iki dvejų metų; Italijoje – iki penkerių metų; Danijoje – nuo vienerių iki trejų metų; Olandijoje – nuo vienerių iki šešerių metų (Kaminskienė, 2006), neįskaitant laiko apeliacijai ir kasacijai (revizijai) bei teismo procesui atnaujinti.

Atsižvelgiant į operatyvumo nagrinėjant ginčą teisme problematiką, galima sutikti su nuomone, kad ilgi ginčų nagrinėjimo teismuose terminai yra ribotų išlaidų, kurias mes skiriame teisminei sistemai, pasekmė (Kaminskienė, 2006). Išlaidų, skirtų ginčui spręsti, trūkumo arba tokių išlaidų netinkamo panaudojimo problemos yra nebūdingos ginčų sprendimui alternatyviais būdais. Ginčo nagrinėjimą bet kuriuo kitu alternatyviu būdu – mediacija ar arbitražu – paprastai šalys finansuoja pačios, be valstybės pagalbos. Pasaulyje taip pat egzistuoja praktika, kad tuomet, kai ginčus mediacijos būdu sprendžia specializuotos institucijos, jų veiklą paprastai sėkmingai finansuoja atitinkamos verslo ar ūkio šakos atstovai.

Kita vertus, ir pats arbitražo procesas, kaip rodo praktika, nėra toks „nekal tas“ trukmės atžvilgiu kaip galėtų atrodyti. Plačiai pagarsėjusi ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje arbitražinė byla *Švedijos bendrovė „Svenska petroleum exploration“ prieš Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir Lietuvos įmonę „Geonafita“* Tarptautinių prekybos rūmų (ICC) arbitražo teisme buvo nagrinėjama trejus su puse metų. Taigi net arbitražas – vienas populiariausių alternatyvių ginčų sprendimo būdų, ypač sprendžiant kompleksinius ginčus, dažniausiai „kenčia“ nuo ilgų bylų nagrinėjimo terminų. Atkreiptinas dėmesys, kad dėl daugelio bendrų su teismo procesu bruožų arbitražas yra dažnai nepriskiriamas alternatyviems ginčų sprendimo būdams, todėl ginčo nagrinėjimo arbitraže trukmė neturėtų būti vienareikšmiškai tapatinama su ginčo nagrinėjimo alternatyviais būdais trukme. Taikant mediaciją, kuomet šalys ginčo sprendimo eigoje yra laisvos nuo nereikalingų formalių procedūrų, taip pat joms suvokiant ginčo sureguliuavimo operatyvumo svarbą, ginčas gali būti išnagrinėtas ganėtinai operatyviai ir greitai.

3.3.3. Konfidencialumas

Svarbus neteisminių ginčų sprendimo būdų pranašumas – komercinės paslapties laidavimas, nes šalių pageidavimu ginčas arbitraže gali būti sprendžiamas uždareme arbitražo teismo posėdyje arba dokumentinio nagrinėjimo būdu, o mediacijos atveju šalys gali dar laisviau rinktis įvairias ginčų sprendimo procedūras. Teisme civilinės bylos paprastai nagrinėjamos ir teismo sprendimai skelbiami viešai (CPK 9 str.), bylos medžiaga prieinama net pašaliniams asmenims (CPK 10 str.). Todėl apie šalių ginčą, jų tarpusavio santykius, ūkinę, profesinę ar kitokią veiklą, privatų gyvenimą ar kitas aplinkybes neišvengiamai

sūžino didesnė ar mažesnė visuomenės dalis, visuomenės informavimo priemonės. Tuo tarpu šalys dažniausiai suinteresuotos, kad ginčas būtų išnagrinėtas „už uždary durų“, kiek įmanoma privačiau, neatsidurtų visuomenės akiratyje. Konfidencialumas yra labiausiai pabrėžiamas kaip reikšmingiausias akstinas užsakovo ir rangovo ginčų sprendimui pasirinkti arbitražą arba mediaciją. Paprastai ginčo nagrinėjimo proceso konfidencialumas reiškia, kad asmuo, nagrinėjantis šalių ginčą, turi išlaikyti paslapyje visą informaciją, susijusią su procesu, išskyrus atvejus, kai teisės aktai arba viešosios tvarkos apsaugos reikalavimai jį verčia elgtis kitaip. Bet kokia vienos šalies konfidencialiai tokiam asmeniui atskleista informacija negali būti atskleista kitoms šalims neturint leidimo, išskyrus teisės aktų numatytas išimtis.

Galimybė spręsti ginčus konfidencialiai ypač svarbi verslo (įskaitant statybų verslą) santykiuose, nes ginčo paviešinimas gali sukelti neigiamų padarinių plėtojant verslo projektą, būsimų partnerių ar klientų nepasitikėjimą, pakenkti užsakovo bei rangovo prestižui. Tiek arbitražui, tiek ir mediacijai viešumo principas, kuris yra privalomas teismams, negalioja. Čia pats ginčo kilimo faktas, ginčo šalys, ginčo dalykas, ginčo baigtis išlaikomi paslapyje. Informacija apie ginčą ir jo eigą teikiama tik šalims ir jų atstovams. Net ir pasibaigus arbitražo procesui, su ginču susijusi informacija išlieka paslapyje, nebent šalys pačios ją atskleidžia arba dėl arbitražo sprendimo panaikinimo ar nesėkmingos mediacijos kreipiasi į teismą.

Taigi, galima drąsiai teigti, kad visi neteisminiai ginčų sprendimo būdai yra veiksminga priemonė išspręsti šalių ginčą apsaugant nuo pašalinių dėmesio verslo paslaptis bei paties ginčo egzistavimo faktą.

3.3.4. Ginčo šalių draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimas

Ginčo nagrinėjimo proceso konfidencialumas yra glaudžiai susijęs su ginčo šalių tarpusavio bendradarbiavimu ir draugiškų santykių išsaugojimu. Apsaugojus nuo pašalinių dėmesio verslo paslaptis, labiau tikėtina, kad šalių ekonominiai, socialiniai, geros kaimynystės, verslo ir kiti ryšiai nenutrūks ir sėkmingai plėtosis toliau. Bylinėjantis teismuose šitai mažai tikėtina.

Alternatyvių ginčų sprendimo procedūrų, kaip priemonės siekiant socialinės darnos, reikšmė pabrėžta ir Europos Sąjungos Žaliojoje knygoje apie alternatyvų ginčų sprendimą civilinėje ir komercinėje teisėje (angl. *Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law*)¹².

¹² Green Paper On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial law. *Brussels, 19.04.22 COM (2002) 196 final.*

Išspręsti ginčą teisme reiškia tik teisinę, o ne socialinę taiką. Labai dažnai praktikoje teismo sprendimu yra nustatomas teisėtumas ar neteisėtumas, kaltumas ar nekaltumas, faktų pripažinimas ar nepripažinimas, šalies teisumas ar neteisumas ir pan. Kitaip tariant, teismo sprendimas yra „arba/arba“ pobūdžio (Paterson, 1982). Tai lemia, kad sprendžiant ginčą daugiausia vartojami „balto“ ir „juodo“ terminai. Nors taip yra pasiekiamas teisinis stabilumas, išnagrinėjus bylą teisme paprastai lieka šalių nuoskaudų. Pralaimėjusi šalis paprastai būna labai nepatenkinta, po teismo nagrinėjimo šalių tarpusavio santykių įtampa gali net padidėti, o visuomenė apie šalį susiformuoti neigiamą nuomonę.

Atitinkamai toks ginčo sprendimo teisme pobūdis gali supriešinti šalį ir jas atitolinti. Mediacijos procese šalys turi galimybę išdėstyti savo požiūrį į ginčą, tačiau jo pabaigoje šalims nėra pateikiamas privalomas sprendimas, o ji mediatoriaus padedamos šalys yra skatinamos rasti pačios. Teismo ar arbitražo procesuose, atvirkščiai, yra laimėtojai ir pralaimėtojai. Kartais šiuose procesuose pralaimi abi šalys, nes yra nepatenkintos priimtu sprendimu. Mediacijoje susitarimas yra galimas tik abiejų šalių sutikimu, taigi yra preziumuojama, jog toks susitarimas yra priimtinas abiems šalims arba abi šalys bent jau tiki, kad toks susitarimas joms bus palankesnis nei teismo sprendimas, o tai teikia galimybę išsaugoti šalių draugiškus santykius ir pasiekti ne tik teisinę, bet ir socialinę taiką.

Teismo ar arbitražo procesai dažnai sugadina šalių draugiškus santykius, nes šie procesai yra skirti nustatyti buvusių faktus ir išspręsti ginčą teisingai, bet retai kada atsižvelgia į ateities perspektyvas. Mediacijos procesas nėra formuojamas kaip priešiškas rungimosi procesas, todėl šalys jame neretai nelaiko viena kitos priešu, o greičiau kolegomis, siekiančiais to paties tikslo – taikiai baigti ginčą ir išsaugoti gerus tarpusavio santykius.

Taigi, kitaip nei nagrinėjant ginčą teisme arba arbitraže, mediacijos atveju abi šalys ką nors laimi ir ką nors pralaimi, tačiau bendradarbiaudamos jos daro abipuses nuolaidas dėl bendro kompromiso, leidžiančio išsaugoti draugiškus santykius. Šis reikšmingas bruožas skatina ginčo šalį sąmoningai bei tikslingai rinktis alternatyvius tarpusavio ginčų sprendimo būdus.

3.3.5. Proceso ekonomiškumas

Šiais laikais stambių įmonių vadovybė dažnai yra susirūpinusi išlaidų, skirtų bylinėtis teisme, dydžiu, kuris kasmet vis labiau didėja. Ypač nenaudojoje padėtyje atsiduria statybos įmonės, kurios teismuose ginčus sprendžia ne taip retai, o jų/joms pareikštų ieškinių sumos paprastai yra ženkliai didesnės, nei kitų verslo ginčų atvejais. Kaip rodo JAV patirtis, jei ginčo sumos nėra didelės, įmonės labiau linkusios išspręsti pretenzijas privačiai. Tačiau turtinių ginčų

atveju žyminio mokesčio dydis, o tuo pačiu ir bylinėjimosi išlaidos proporcingai auga augant ginčo sumai.

Kiekvienu atveju, kai ginčas kyla dėl pinigų ir teismo išlaidos yra neproporcingai didelės, palyginti su ginčijama pinigų suma, turėtų būti svarstoma galimybė pasirinkti mažiau kainuojantį ir trumpiau trunkantį ginčo suregulavimo procesą negu ginčo sprendimas teisme. Priimtinausia šiuo atveju turėtų būti mediacija, nes tai yra greitas ir dažniausiai pigesnis nei teisminis ginčų sprendimo būdas.

Manoma, kad veiksnys, turintis įtakos bylinėjimosi teisme didelėms išlaidoms, yra baimė, kad šalis, kuri pirma pasiūlys susitaikyti, susilpnins savo derybinę poziciją (Laužikas ir kiti, 2003). Tai paaiškinama tuo, jog egzistuoja baimė pasirodyti silpnesne šalimi inicijuojant susitaikymą, abi šalys ruošiasi bylinėjimuisi teisme, kad sustiprintų savo pozicijas galimose derybose, o teismo išlaidos didėja toliau.

Paprastai išlaidas, susijusias su ginčo nagrinėjimu teisme, apmoka šalys. Todėl pagrįstai teigiama, jog bylinėtis teisme brangu. „Didžiąją bylinėjimosi išlaidų dalį sudaro advokato honoraras, žyminis mokestis ir kitos su bylos nagrinėjimu susijusios išlaidos“ (Laužikas ir kiti, 2003). O ginčų sprendimas pasiūlykus alternatyvius ginčų sprendimo būdus daugelyje šalių iš viso yra nemokamas arba yra apmokestinamas tik saikingu registracijos arba kreipimosi spręsti ginčą mokesčiu. Pavyzdžiui, Švedijoje įmonių ir vartotojų ginčus Nacionalinė vartotojų skundų taryba (angl. *National Board of Consumer Complaints*) sprendžia nemokamai¹³. Tokios ginčą nagrinėjančios organizacijos patiriamos išlaidos paprastai padengiamos organizacijų ir kompanijų, esančių atitinkamų verslo ar ūkio šakų atstovų asociacijų narėmis ir įsteigusią šias organizacijas, lėšomis (pvz., organizacijos nario mokesčiais), profesinių organizacijų (pvz., Nuostolių iš kelių eismo įvykių tarnyba Švedijoje, kurios veiklos išlaidos dengiamos automobilių draudimo įmonių) arba valstybės institucijų (pvz., Airijos šeimos mediacijos tarnyba) lėšomis (Green Paper On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial law, 2002).

3.3.6. Šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi

Naudojant neteisminius ginčų sprendimo būdus paprastai priimamas toks sprendimas, kuris tenkina abi šalis. Daugiau pasitenkinimo ginčo sprendimu – didesnė tikimybė, kad taikus susitarimas bus vykdomas geruoju, jis bus ilgalaikis ir neteks kreiptis dėl priverstinio jo įgyvendinimo. O teismo sprendimas ginčo šalims tarsi primetamas, nuleidžiamas autoritetingos institucijos iš viršaus arba iš išorės. Natūralu, kad pralaimėjusi šalis, nesutikdama su priimtu

¹³ http://europa.eu.int/comm/justice_home/ejn/homepage/homepage_swe_en.htm (žiūrėta 2007 02 09)

sprendimu ir būdama nepatenkinta proceso baigtimi, tokį teismo sprendimą skųs, o vėliau vengs laisva valia jį vykdyti.

Kita vertus, teismo ir arbitražo sprendimų įvykdymas užtikrintas prievarta, o šito nėra sprendžiant ginčus mediacijos būdu. Tačiau nors mediacijos procedūrų sprendimai nereiškia konkrečių teisinių pasekmių šalims, norint suteikti ginčų sprendimams, pasiektiems mediacijos būdu, privalomą šalims poveikį, būtų galima į pagalbą pasitelkti teismo patvirtinimą bei vykdomojo dokumento išdavimą arba šalys galėtų kreiptis į notarą arba antstolį paliudyti, kad pasiektas susitarimas vykdomas. Tai sustiprintų mediacijos būdu pasiekto sprendimo vykdymo realumą ir patikimumą.

Taip pat svarstytina galimybė galutiniams sprendimams, pasiektiems mediacijos būdu, suteikti privalomąjį ginčo šalims pobūdį, galimybė remiantis tokiais sprendimais gauti vykdomuosius dokumentus. Tačiau tam, kad neiškreiptume mediacijos esmės, toks sprendimų privalomasis pobūdis būtinai turėtų būti derinamas su šalių laisve bet kuriuo metu iki bus priimtas galutinis ginčo sprendimas atsisakyti mediacijos arba pasirinkti kitą ginčo sureguliuavimo mechanizmą.

Pavyzdžiui, kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse narėse susitarimai, įrašyti į mediacijos posėdžio protokolą, yra laikomi privalomais vykdyti. Tai reiškia, jog valstybė pripažįsta šiuos susitarimus. Nuo 1998 m. naujojo Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1441 – 4 straipsnis įgaliojo Tribunal de Grande Instance prezidentą suteikti vykdomumo statusą šalių pateiktam susitarimui, kuris buvo pasiektas alternatyviais ginčų sprendimo būdais. Tačiau teisine prasme iškyla klausimas, ar toks susitarimo patvirtinimas reiškia teismo sprendimą ar susitarimas vis vien išlaiko savo sutartinį statusą? Net galvojant, kad šalių susitarimas yra pasiektas laisva valia bei turint tokius įgaliojimus, susitarimas geriausiu atveju yra tik sutartis, reiškianti šalių įsipareigojimus laikytis sutarties nuostatų (*pacta sunt servanda*). Tačiau norint, kad kita šalis, vengianti laikytis sutarties, įvykdytų savo sutartinius įsipareigojimus, būtina kreiptis į teismą dėl priverstinio sutarties vykdymo pasitelkiant į pagalbą valstybės prievartą. O teismo sprendime, jeigu sprendimas nevykdomas laisva valia, priverstinio vykdymo galimybė yra iš karto užprogramuojama.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad ginčus sprendžiant mediacijos būdu, šalys yra priverstos pačios ieškoti kompromisų ir susitarti dėl ginčo baigties. Taigi, šiuo atveju šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi yra didžiausias, lyginant su arbitražu arba teisminiu ginčų sprendimu. Kadangi arbitraže šalys turi galimybę pasirinkti arbitrus, kuriais jos pasitiki, taip pat ginčo sprendimui taikytiną teisę ir pan., tikėtina, kad ir tuo atveju, jeigu užsakovui arba rangovui arbitražo sprendimas bus nepalankus, šalys labiau bus patenkintos ginčo baigtimi, nei teismo bylinėjimosi atveju, nes sprendimą ginče priims jų pačių pasirinkti, autoritetingi arbitrai.

3.3.7. Sprendimo peržiūrėjimas

Kadangi mediacijos procedūros yra tradicinio bylinėjimosi teisme alternatyva, jos metu pasiekti ginčų sprendimai negali būti apskūsti apeliacine ar kasacine (revizijos) tvarka teismams. Tačiau ginčo išsprendimas mediacijos būdu nėra procesinė kliūtis kreiptis į bendrosios kompetencijos teismus su ieškiniu dėl to paties ginčo dalyko ir tuo pačiu pagrindu tiek mediacijos procedūrų metu, tiek joms pasibaigus. Galimybė kreiptis į teismą su ieškiniu dėl to paties ginčo dalyko ir tuo pačiu pagrindu mediacijos procesui pasibaigus iš esmės niveliuoja mediacijos rezultatus bei užtęsia ginčo sprendimo procesą. Tai gali būti naudinga nesąžiningai ginčo šaliai.

To negalima pasakyti apie arbitražo procesą. Vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 137 str. 2 d. 4 p., teismas atsisako priimti ieškinį, jeigu yra įsiteisėjęs arbitražo sprendimas, priimtas tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu. Be to, arbitražo sprendimas gali būti apskūstas Lietuvos apeliaciniam teismui ir prašoma sprendimą peržiūrėti tam tikrais Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme išvardintais pagrindais. Arbitražo sprendimas naikinamas, kai pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ginčo objektas negalėjo būti arbitražinio nagrinėjimo dalykas arba jei arbitražo sprendimas prieštarauja įstatymais įtvirtintai viešajai tvarkai. Kiti arbitražo sprendimo apskundimo pagrindai numatyti 1958 m. Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo 5 straipsnio 1 dalyje.

Baigiant lyginamąją ginčų sprendimo būdų analizę, galima būtų pažymėti, kad tradiciškai išskiriama keletas daugiau ar mažiau būdingų vienam ir kitam ginčų sprendimo mechanizmui bruožų, kurių buvimas ar nepakankamumas ir lemia vieno ar kito ginčų sprendimo mechanizmo kaip labiausiai tinkančio spręsti iškilusius ginčus pasirinkimą. Geresniam įsivaizdavimui visus aptartus bruožus galima būtų trumpai apibūdinti toliau pateikiamoje 3.3 lentelėje:

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad kiekvienu konkrečiu atveju išanalizavus neigiamas ir teigiamas įvairių ginčų sprendimo būdų savybes, galima įvertinti bylinėjimosi teisme ir kitų konkrečiam ginčui taikytinų sprendimo būdų perspektyvą. Toks žinojimas leistų šalims argumentuotai ir sąmoningai rinktis tinkamiausią konkretaus ginčo sprendimo būdą – bylinėjimąsi teisme, arbitražą, mediaciją ar pan.

Tais atvejais, kuomet šalims yra svarbiausia ginčą išspręsti kuo mažesnėmis finansinėmis sąnaudomis, ekonomiškai pagrįsto ginčų sprendimo būdo pasirinkimui galima pritaikyti lošimų teorijos metodus. Kuomet šalims be finansinių sąnaudų yra svarbūs ir kiti kriterijai, racionalaus ginčo sprendimo būdo pasirinkimui tikslinga būtų taikyti sprendimų paramos sistemas. Minėtieji klausimai yra nagrinėjame sekančiuose šio darbo skyriuose.

3.3 lentelė. Mediacijos, arbitražo ir teismo proceso kriterijų palyginimas

Ginčo sprendimo būdas Kriterijai	Mediacija	Arbitražas	Teismo procesas
Sprendimą priima	Užsakovas ir rangovas arba jų pasirinktas tarpininkas (-ai)	Paskirtas arba šalių pasirinktas arbitras (-ai)	Paskirtas teisėjas
Disponavimo ginču laisvė	Yra	Dalinai yra	Nėra
Proceso operatyvumas	Priklauso nuo užsakovo ir rangovo valios (sąžiningumo)	Didesnės galimybės operatyviam procesui nei teisme	Ribotos galimybės procesą daryti operatyvesnį
Konfidencialumas	Užtikrintas	Užtikrintas	Neužtikrintas
Draugiškų tarpusavio santykių išlaikymas	Didelės galimybės	Didelės galimybės	Galimybės ribotos dėl didelės emocinės įtampos
Ekonomiškumas	Nebrangu	Brangu	Dalinai brangu
Pasitenkinimas baigtimi	Abipusis pasitenkinimas	Dalinai abipusis pasitenkinimas	Viena šalis lieka nepatenkinta
Sprendimo skundimo galimybės	Nėra	Ribotos	Didelės
Priverstinis vykdymas	Negalimas	Galimas	Galimas

3.4. Trečiojo skyriaus išvados

1. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos vykdomą politiką ginčų nagrinėjimo srityje, taip pat į Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas dėl alternatyvių ginčų nagrinėjimo būdų naudojimo, darytina išvada, kad Lietuvoje populiari mediacija ir arbitražas.

2. Įvertinus arbitražo pranašumus ir trūkumus, nustatyta, kad arbitražas gali būti patrauklesnis už teismą toms ginčo šalims, kurios prioritetais laiko konfidencialumą ir lengvesnį sprendimų pripažinimą užsienyje.

3. Nustatyta, kad šalims ginčų sprendimui nutarus pasirinkti arbitražą, itin daug dėmesio būtina skirti kvalifikuotam arbitražinio susitarimo suformulavimui, arbitrų parinkimui bei ekonominei tokio ginčo sprendimo būdo analizei.

4. Tarp statybos proceso dalyvių kylančių ginčų sprendimas reikalauja kompleksinių teisinių, statybinių, ekonominių ir kt. žinių, o tai sąlygoja šios

rūšies ginčų sprendimo teismuose brangumą. Darytina išvada, kad Valstybė turėtų imtis priemonių skatinti mediaciją, skirdama finansinius išteklius mediacijos propagavimui ir mediacijos atlikimui.

5. Atlikus lyginamąją ginčų sprendimo būdų analizę, galima konstatuoti, kad mediacija ir arbitražas yra patikimi būdai spręsti tarp šalių kilusį ginčą apsaugant nuo pašalinių dėmesio verslo paslaptis, taip pat paties ginčo egzistavimo faktą.

6. Nustatyta, kad kiekvienu atveju, kai ginčas vyksta dėl pinigų, ir teismo išlaidos yra neproporcingai didelės, palyginti su ginčijama pinigų suma, turėtų būti svarstoma galimybė pasirinkti mažiau kamuojantį ir trumpiau trunkantį ginčo sureguliuavimo procesą, negu ginčo sprendimas teisme.

7. Lyginamosios ginčų analizės rezultatai rodo, kad ginčo tarp užsakovo ir rangovo sureguliuavimas vienu iš alternatyvių ginčų sprendimo būdų suteikia šalims puikią galimybę sprendžiant ginčą neapsiriboti išimtinai teisininkų žiniomis, o operatyviai ir ekonomiškai išnaudoti visą kompleksą ginčui spręsti reikalingų žinių — statybos specialistų, psichologų, profesionalių derybininkų ir kitų kompetentingų asmenų įgūdžiais ir patirtimi.

8. Nustatyta, jog kiekvienu konkrečiu atveju išanalizavus neigiamas ir teigiamas įvairių ginčų sprendimo būdų savybes, galima įvertinti bylinėjimosi teisme ir taikant kitus ginčų sprendimo būdus perspektyvą. Toks žinojimas leidžia argumentuotai ir sąmoningai rinktis tinkamiausią konkretaus ginčo sprendimo būdą – bylinėjimąsi teisme, arbitražą, mediaciją ar pan.

4. Ekonomiškai naudingiausio ginčų sprendimo būdo parinkimas

4.1. Lošimų teorijos metodų taikymas renkantis ginčų sprendimo būdą

Užsakovas arba rangovas, tarp kurių kilo ginčas, siekdamas nustatyti, kokį ginčo sprendimo būdą pasirinkti tikslingiausia, neišvengiamai susiduria su sprendimų pasirinkimo procedūra. Dažnai praktikoje sprendimai daromi remiantis netiksliai apibrėžtais samprotavimais, todėl yra paplitusi nuomonė, čia lemiamą reikšmę turi patirtis bei intuicija. Kadangi teisinių sprendimų priėmimas paprastai paremtas logine su ginču susijusių aplinkybių ir faktų analize, šių sprendimų pagrindimui sėkmingai gali būti pritaikyti matematiniai skaičiavimai (Bench-Capon ir Prakken, 2007). Vadinasi, ir rangovo bei užsakovo racionalaus ginčų sprendimo būdo nustatymui galime pritaikyti matematinius skaičiavimus.

Didejant turtinių ginčų materialinei vertei, ginčo sprendimo reikšmingumui, ypač svarbu sprendimus dėl ginčo sprendimo būdo parinkimo pagrįsti, rasti racionalų variantą ir pasverti kiekvieno sprendimo padarinius. Priešingu atveju tiek užsakovui, tiek ir rangovui nenumatytos bylinėjimosi išlaidos gali užkirsti kelią tolimesniam statybos projektų įgyvendinimui. Tą įrodo pastarųjų metų moksliniai tyrinėjimai analizuojant, kaip lošimų teorija galėtų būti panaudota užsakovo ir rangovo derybų procese (Murtoaro ir Kujala, 2007), nenumatytų bylinėjimo išlaidų rizikos mažinimo klausimus (Heyes ir kiti, 2004).

Vertinant galimus ginčų sprendimo būdų pasirinkimo variantus, būtina remtis rodikliais, kuriais nusakomas proceso, apimančio ginčo sprendimo procedūras, ginčo išsprendimo, sprendimo vykdymo, tikslas. Pasirinkus rodiklius, nustatoma, kurie iš jų užsakovui ir rangovui yra reikšmingi, ieškoma šių parametrų nuskančių duomenų, sukuriamas operacijos modelis, matematinėmis formulėmis išreiškiama operacijos tikslo priklausomybė nuo pasirinktų parametrų, nustatoma, kokioms rodiklių reikšmėms esant bus pasirinktas koks nors sprendimo variantas. Tačiau renkantis ginčų sprendimo būdą, kaip jau buvo minėta antrajame šio darbo skyriuje, tenka tikslą apibrėžti keletu rodiklių (konfidencialumas, operatyvumas, draugiškų santykių išlaikymas, ekonominis naudingumas ir pan.), todėl sudėtinga problema tampa šių rodiklių reikšmių, kurios dažnai yra prieštaringos, suderinimas. Paprasčiausiu atveju stengiamasi sujungti visus rodiklius į vieną bendrąjį. Matematikos mokslas siūlo kelis tokio bendrojo rodiklio sudarymo būdus.

Vienas iš būdų yra pagrįstas principu, jog bendrasis rodiklis yra trupmena, kurios skaitiklyje yra visi didintini rodikliai (disponavimo ginču laisvė, konfidencialumas, draugiški santykiai, pasitenkinimas ginčo baigtimi ir pan.), o vardiklyje – tie, kuriuos reikia mažinti (laiko sąnaudos, bylinėjimosi kaina ir pan.) (Puškorius, 2001). Tačiau ginčo sprendimo būdo parinkimui šis būdas nėra labai tikslus, nes jį taikant visi rodikliai laikomi vienodai svarbiais, o tuo tarpu realybėje šalys, priklausomai nuo ginčo pobūdžio, vienus rodiklius dažniausiai laiko reikšmingesniais už kitus.

Kiti matematiniai būdai nustatant bendrąjį rodiklį yra pranašesni, nes juose yra įvertinami jų reikšmingumo (svorio) koeficientai (Puškorius, 2006). Šiais būdais sudaryti bendrieji rodikliai būtų idealūs, jei būtų įmanoma tiksliai apibrėžti rodiklių svorio koeficientus. Paprastai užsakovai arba rangovai gali išsakyti tik labai abstrakčią nuomonę apie kiekvieno rodiklio svarbą, ir advokatui, konsultuojančiam šalis dėl ginčų sprendimo būdo parinkimo arba kitam asmeniui, įgaliotam priimti sprendimą, tenka pačiam nustatinėti tų koeficientų galimas ribas.

Tačiau sprendimų priėmimas renkantis racionaliausią ginčų sprendimo būdą yra pakankamai sudėtingas ir retai gali būti įvertintas vienu bendroju rodikliu, nes realiai nebūna absoliučiai teisingo sprendimo.

Kadangi parenkant ginčų sprendimo būdą dažniausiai susiduriame su daugeliu kriterijų, į kuriuos tikslinga būtų atsižvelgti, čia gana sėkmingai galėtų būti taikomas nuosekliųjų nuolaidų metodas. Taikant šį metodą, visi rodikliai yra suskirstomi pagal svarbą. Išsprendus uždavinį pirmojo svarbiausio rodiklio atžvilgiu, nustatoma to rodiklio mažinimo riba ir ieškoma antrojo pagal svarbą rodiklio maksimumo laikantis reikalavimo, kad pirmasis rodiklis nesumažėtų daugiau, negu nustatyta ribinė reikšmė. Taip pat pasielgiama su antruoju rodikliu, t. y. numatoma, kokia mažesnė to rodiklio reikšmė tenkina užsakovą/rangovą. Vėl sprendžiamas tas pats uždavinys laikantis reikalavimo, kad

pirmieji du rodikliai neperžengtų nustatytų ribų. Tokiu pat būdu išnagrinėjami visi rodikliai. Racionalus ginčo sprendimo būdas tenkins pasirinktus visų rodiklių intervalus.

Vadinasi, kai yra daug rodiklių, jie nuosekliųjų nuolaidų metodu paeiliui maksimizuojami, drauge pasirenkant kiekvieno iš jų leistiną nuolaidą. Šio metodo pagalba galime nustatyti racionaliausią ginčo sprendimo būdą kiekvienai ginčo šaliai atskirai, tačiau tai dar nereiškia, kad užsakovo ir rangovo atskirai pasirinkti būdai sutaps ir abi šalys sutars dėl abiemis naudingo ginčo sprendimo būdo pasirinkimo.

Racionaliam ginčų sprendimo būdo nustatymui naudotinų metodų parinkimas yra sąlygotas informacijos, kuriai esant reikia priimti sprendimą, apibrėžtumo. Ieškant racionalių sprendimų neapibrėžtumo sąlygomis, dažnai į pagalbą pasitelkiamos Maksimino (*Maximin rule*) ir Maksimakso (*Maximax rule*) taisyklės. Maksimino taisyklė liepia ginčų sprendimo būdų alternatyvas išrikiuoti pagal blogiausius galimus padarinius ir pasirinkti tą, kurios blogiausi padariniai mažiausiai blogi. Kitaip tariant, ši taisyklė leidžia maksimizuoti minimalų išlošį. Alternatyvi Maksimakso taisyklė leidžia maksimizuoti ne minimalų, o maksimalų išlošį, t. y. rinktis tą alternatyvą, kurios geriausi galimi padariniai yra geresni už visų kitų toje situacijoje įmanomų veiksmų geriausius galimus padarinius. Kuri iš šių taisyklių priimtinesnė, priklauso nuo sprendimus priimančio asmens aspiracijų lygio, polinkio į riziką ir egzistencinio optimizmo ar pesimizmo. Jeigu aplinkos sąlygos yra neigiamai ekstremalios, gali būti naudojama Maksimino taisyklė, pagal kurią gautas rezultatas vadinamas pesimistiniu. Sunkiausia, sprendžiant šios grupės uždavinius, yra nustatyti minimalias laukiamas naudingumo kriterijaus reikšmes prie įvairių sąlygų įvairioms ginčų sprendimo būdų alternatyvoms. Tai dažniausiai atliekama naudojant įvairius ekspertinius metodus, t. y. subjektyviai, įvertinant turimą informaciją. Jei sprendimų priėmėjas tiki, kad aplinkos sąlygos bus jam labai palankios, galėtų būti naudojama Maksimakso taisyklė. Pagal šią taisyklę matematiškai gautas rezultatas yra vadinamas optimistiniu. Sprendžiant šio tipo uždavinius, pirmiausia ekspertiniu būdu nustatomos maksimalios naudingumo kriterijaus reikšmės atskiroms alternatyvoms prie labiausiai palankių aplinkos sąlygų, o po to išrenkama maksimalią naudą teikianti alternatyva. Abi minėtosios taisyklės apjungia Hurviczo taisyklė, vietoj kraštutinių pesimizmo ar optimizmo reikšmių siūlanti naudoti jų linijinę kombinaciją.

Sprendžiant ginčų sprendimo būdo parinkimo uždavinius, sprendimų ieškoma veikiant konkurentams. Tokiu atveju pasirinkti sprendimą visada šiek tiek rizikinga, nes niekada negali būti tiksliai apibrėžtos visos sąlygos (ginčo šalys ne visuomet suinteresuotos viena kitai ir tretiesiems asmenims atskleisti visą su ginču susijusią informaciją, savo tikslus ir pan.). Šiuo atveju naudinga išnagrinėti įvairius ginčų sprendimo būdus bei pasirinkti geriausią iš jų. Jeigu galime numatyti užsakovo ir rangovo galimus veiklos variantus, be to, jiems

yra prieinama informacija apie kitos ginčo pusės veiksmus ir lošimo rezultatus, gaunamus naudojant po vieną kiekvienos ginčo šalies (lošėjo) variantą, visuomet pagalbon galima pasitelkti lošimų teorijos metodus. Tačiau reikėtų pažymėti, kad lošimų teorijos pagalba galima būtų rekomenduoti užsakovui ir rangovui racionalų ginčų sprendimo būdą tik tuomet, jeigu yra laikomasi principo, kad kitas lošimo dalyvis yra ne mažiau protingas ir daro viską, kad priešininko išlošis būtų minimalus.

Kuomet renkantis racionalų ginčų sprendimo būdą susiduriama su informacijos stoka (prognozuojant statomo objekto rinkos kainų pokyčius, statybos darbų trukmę, teismo sprendimo priėmimo datą, bylinėjimosi išlaidas ir pan.), sprendimus tenka daryti neturint pakankamai informacijos. Šiuo atveju gana sėkmingas gali būti statistinių sprendimų teorijos metodo taikymas. Renkantis racionalų ginčo sprendimo būdą yra pasirenkama viena iš strategijų: $A_1, A_2, \dots, A_m$. Šios strategijos bus realizuojamos įvairioms situacijoms, kurias galime pažymėti $S_1, S_2, \dots, S_n$. Kaip ir lošimų teorijos atveju, bet kokiai strategijai porai $A_i S_j$ galima apskaičiuoti išlošius a_{ij} ir pagal šiuos išlošius rasti optimalią strategiją. Šis metodas bus pritaikytas sprendžiant ginčo būdo parinkimo uždavinį kitoje šio skyriaus dalyje.

4.2. Ginčų sprendimo ekonomika

Paskutiniais dešimtmečiais nykstant riboms tarp atskirų mokslo šakų formuojasi naujos mokslo kryptys, kurios, nors ir nėra visiškai savarankiškos, turi specifines tyrimų sritis. Viena tokių krypčių drąsiai galima laikyti teisę ir ekonomiką kaip visumą. Ši kryptis, pradėjusi formotis praėjusio amžiaus pabaigoje, jau parodė ekonomistams, kaip teisinė sistema įtakoja ekonominį visuomenės gyvenimą, o teisininkams įrodė, jog analizuojant priimamų norminių aktų ir teismų sprendimų rezultatus, būtina atsižvelgti į ekonominius aspektus. Ekonominė ir teisinė sistemos susietos abipusiu poveikiu. Teisinė sistema veikia individų elgseną, o per ją – visą ekonominę sistemą. Ekonominė sistema taip pat veikia individų elgesį, o atitinkamai ir teisinę sistemą. Ekonominė sistema daugiausiai įtakoja siekius, tikslus, o teisinė sistema nustato tam tikrus elgsenos apribojimus.

Išskirtiniu ekonomikos ir teisės kaip visumos bruožu galima būtų laikyti ekonominių metodų pasitelkimą analizuojant norminius aktus, teisės doktrinas ir teisinius procesus (Miceli, 2004). Tokiu būdu ekonominės koncepcijos, prielaidos apie visuomenės elgseną tarnauja kaip metodologinė teisinės sistemos bazė. Ekonomikos dėsnių taikymo galimybėms teisėje nemažai dėmesio skyrė užsienio mokslininkai (Baird ir kiti, 1995; Miceli, 2000; 2004; Hylton, 2002; Main ir Park, 2002). Lošimų teorijos taikymo galimybes statybos teisiniams uždaviniams spręsti nagrinėjo ir Lietuvos mokslininkai (Mitkus, S., 2001; Mit-

kus ir Trinkūnienė, 2007; Ustinovičius, 2004; Ustinovičius ir kiti, 2007). Ekonomikos ir teisės kaip visumos mokslas ne tik papildo teorinę teisinių doktrinų, analizuojančių teisinius procesus, bazę, bet ir tarnauja kaip priemonė, leidžianti prognozuoti, kaip teisė įtakos visuomeninius pokyčius.

Šioje darbo dalyje matematinių skaičiavimų pagalba analizuojama tikėtina užsakovo ir rangovo elgsena sprendžiant tarpusavio ginčus, bandoma rasti abiem ginčo šalims ekonomiškai naudingiausią elgesio variantą ikiteisminėje ginčo stadijoje.

Nors taikiam ginčo suregulavimui dažnai prireikia daug pastangų, tolerancijos, kūrybiškumo ir ištvermės, taikus susitarimas neatrodo toks neįmanomas perpratus ekonominę ir socialinę jo potekstę.

Be to, reikėtų pažymėti, kad taikus ginčo išsprendimas labai dažnai yra priimtinesnis visuomeniniu požiūriu, nes taip yra sutaupomos biudžeto lėšos, iš kurių yra išlaikoma teismų sistema. Tačiau suprantama, jog į kilusį ginčą įtrauktos šalys visuomet stengiasi patenkinti savo asmeninius interesus, visuomeninį interesą nustumdamos į antrą planą arba, dar dažniau, visai jį užmiršdamos.

Žinant, kad tarp rangovo ir užsakovo kylantys ginčai dažniausiai nesibaigiai taikiu jų suregulavimu, kyla klausimas, kodėl dalis ginčų pasiekia teismus.

Siekiant nustatyti, kokie pagrindiniai faktoriai lemia užsakovo ir rangovo ginčų peraugimą į teisminį bylinėjimąsi, tikslinga į ginčo eigą pažvelgti ekonomisto akimis. Tuo tikslu ginčo analizei pritaikykime ekonominius modelius – optimistinį (arba skirtingų šalių lūkesčių dėl bylos baigties) modelį ir asimetrinės informacijos modelį (Miceli, 2004). Pažymėtina, kad čia analizuosiu tik tokius ginčus, kuomet rangovo padarytų nuostolių užsakovui nekompensoja draudikai, kurie yra apdraudę rangovą privalomuoju civilinės atsakomybės draudimu (kitais tariant, nedraudiminių įvykių atvejais) arba kai draudimo išmokos neužtenka nuostoliams pilnai padengti. Kuomet nuostolius užsakovui pilnai kompensuoja draudikai, ginčas tarp šalių baigiasi taikiai, jeigu abi šalys sutinka dėl padarytų nuostolių dydžio.

4.2.1. Optimistinis modelis

Norėdami įvertinti, ar užsakovui (rangovui) tikslinga dėl ginčo sprendimo kreiptis į teismą, užsakovo vertinamą jo paties galimybę laimėti teisminį ginčą pažymėkime L_i , o L_a pažymėkime kitos ginčo pusės – statybos rangovo vertinamą užsakovo galimybę laimėti ginčą (kitais tariant, L_a yra rangovo vertinimas, kokios jo galimybės pralošti teisminį ginčą). P pažymėkime piniginę su-

mą, kurią teismas priteistų užsakovo naudai, jeigu šis laimėtų teisminį ginčą, o B_i ir B_a atitinkamai pažymėkime užsakovo ir rangovo bylinėjimosi išlaidas¹⁴.

Taigi, naudodami šiuos kintamuosius, galime paskaičiuoti laukiamą užsakovo bylinėjimosi vertę ($L_iP - B_i$), jeigu teismo sprendimu jo naudai priteista suma yra didesnė už bylinėjimosi išlaidas. Jeigu prognozuojama bylinėjimosi vertė yra teigiama, aišku, kad užsakovas visuomet sieks teismo bylinėjimosi, jeigu, išnaudojus visas galimybes, ginčo baigti taikiu susitarimu nepavyko. Žinant šias užsakovo prognozes, galima teigti, kad jį tenkintų bet koks rangovo pasiūlymas S taikiam ginčo išsprendimui, kuris $S \geq L_iP - B_i$.

Tuo tarpu rangovo prognozuojama bylinėjimosi kaina yra $L_aP + B_a$. Taigi, rangovą tenkintų taikus susitarimas, kurio suma $S \leq L_aP + B_a$. Iš to seka, kad taikus susitarimas tarp statybos rangos sutarties šalių yra įmanomas, jeigu egzistuoja tokia pasiūlymo suma S , kuri tenkina sąlygą:

$$L_iP - B_i \leq S < L_aP + B_a, \quad (4.1)$$

atitinkamai

$$L_iP - B_i \leq L_aP + B_a.$$

Taigi, taikus susitarimas yra realus, jeigu maksimali rangovo galima pasiūlyti suma yra didesnė už minimalią sumą, kurią sutiktų priimti užsakovas.

Nelygybę galime pertvarkyti:

$$(L_i - L_a)P \leq B_a + B_i. \quad (4.2)$$

Jeigu darytume prielaidą, kad $L_i = L_a$, seka, kad, šalims turint vienodą įsitikinimą dėl galimybės laimėti ginčą, taikus susitarimas visuomet yra įmanomas, todėl, kad šalys turi bendrą interesą išvengti bylinėjimosi išlaidų, o taikus ginčo sureguliacijavimas nėra garantuotas, jeigu kuri nors šalis tvirtai laikosi pozicijos, kad

$$(L_i - L_a)P \leq B_a + B_i. \quad (4.3)$$

Tokiu atveju šalims tuo sunkiau derėtis, kuo labiau skiriasi jų įsitikinimai dėl bylos baigties.

Taigi, atlikę gana nesudėtingus matematinius skaičiavimus bylinėjimosi teisme ekonominiam naudingumui įvertinti, galime daryti keletą išvadų. Pirma, teisminis bylinėjimasis yra tuo mažiau priimtinas, kuo didesnė yra bylinėjimosi kaina, kuri iki bylinėjimosi pradžios dažniausiai yra nustatoma intuیتیviai. Antra, bylinėjimasis yra tuo priimtinesnis, kuo didesnis yra skirtumas $L_i - L_a$, kuris

¹⁴ Straipsnyje bylinėjimosi išlaidomis yra laikomos tik tos išlaidos, kurios nebus teismo sprendimu priteistos ginčo šalims.

atspindi šalių optimistines prognozes dėl bylos baigties. Kitaip tariant, bylinėjimasis yra tuo priimtinesnis, kuo užsakovo prognostinis vertinimas jam laimėti ginčą yra didesnis, o rangovo prognozės dėl ginčo eigos yra optimistiškesnės. Trečia, turint $L_i - L_a > 0$, bylinėjimasis šalims yra tuo priimtinesnis, kuo pinigų suma P , kurią tikisi prisiteisti užsakovas (pavyzdžiui, rangovo padarytų nuostolių užsakovui dydis), yra didesnė.

4.2.2. Asimetrinės informacijos modelis

Ekonomistų dažniausiai netenkina optimistinės bylinėjimosi prognozės, todėl, kad jos neįvertina įvairių nenumatytų išlaidų. Kodėl, pavyzdžiui, racionaliai mąstančios šalys, turinčios vienodas galimybes dėl bylos baigties, nesutaria ginčo baigti taikiai? Paanalizuokime teismo bylinėjimosi tikslumą esant asimetriniam informacijos srautui. Pavyzdžiui, rangovas, padaręs žalą užsakovui, dažniausiai žino, kada jis elgėsi aplaidžiai arba kokie konkrečiai jo veiksmai sąlygojo žalos atsiradimą, bet šios informacijos jis niekuomet neatskleis užsakovui, tikėdamasis, kad šis padarytos žalos nepastebės arba, jeigu ir pastebės, nesugebės tinkamai įvertinti. Konfidencialios informacijos (pavyzdžiui, apie paties užsakovo aplaidumą, nerūpestingumą, lėmusį nuostolių atsiradimą) taip pat gali turėti ir užsakovas. Tokia informacijos asimetrija neleidžia iš anksto, nežinant, kad tokios informacijos viena iš ginčo šalių turi, numatyti priežastčių, kodėl viena ar kita ginčo šalis nesutinka su, atrodytų, gana didelėmis pasiūlytomis nuolaidomis taikiam susitarimui sudaryti, o siekia teismo bylinėjimosi.

Siekdami paanalizuoti galimą ginčo šalių elgseną tokioje situacijoje, tarkime, kad užsakovas turi konfidencialios informacijos, padidinančios jo galimybes laimėti teisminį ginčą. Įsivaizduokime, kad egzistuoja du užsakovų tipai: užsakovai, kurie savo pareigas vykdo tinkamai ir savo veiksmais neprisidėjo prie žalos atsiradimo, turi dideles galimybes laimėti bylą ir jas vertina (procentais) L_d , ir užsakovai, kurie aplaidžiai vykdydami savo įsipareigojimus, prisidėjo prie žalos atsiradimo, turi nedideles galimybes laimėti bylą ir jas vertina L_n . Suprantama, kad visuomet $L_d > L_n > 0$. Užsakovai žinodami jų galimybes laimėti bylą, gali suskaičiuoti jų laukiamą nuostolių padengimą teismo bylinėjimosi dėka. Užsakovams, turintiems dideles galimybes laimėti, suma, kurią jie prisiteis, yra $L_d P - B_i$, o ši suma užsakovams, kurių galimybės laimėti bylą nedidelės, yra $L_n P - B_i$, kur $L_d P - B_i > L_n P - B_i$.

Tačiau rangovai, neturėdami informacijos, kuria disponuoja užsakovai, negali numatyti, kokiam konkrečiai tipui priklauso kita ginčo pusė, t. y. užsakovai (nors rangovai gali žinoti, kad egzistuoja keli užsakovų tipai). Tarkime, kad a nusako „didelių galimybių“ užsakovų gausą. Tokiu būdu rangovas gali paskaičiuoti vidutinės užsakovų galimybes laimėti bylą:

$$L_{vid.} = aL_d + (1-a)L_n. \quad (4.4)$$

Iš to seka, kad rangovo laukiama teisminių ginčų kaina su atsitiktiniu užsakovu yra $L_{vid.}P + B_a$. Kaip ir ankstesniame tikimybinių skaičiavimų modelyje, taikus susitarimas šiuo atveju būtų įmanomas, jeigu rangovas galėtų užsakovui pasiūlyti tokią piniginę sumą P , kurią užsakovas verčiau priimtų, negu nuspęstų bylinėtis.

Jeigu pirmiausia rangovas pasiūlytų užsakovui sumą, kuri yra didesnė arba lygi „didelių galimybių“ užsakovo bylinėjimosi vertei, t. y. $L_dP - B_i$, abiejų tipų užsakovai sutiks su tokiu pasiūlymu, ir ginčas bus išspręstas be teismo bylinėjimosi. Tarkime, kad rangovas imasi tokios lošimo strategijos, kurios pagalba, siekdamas patenkinti abiejų tipų užsakovus, pasiūlo sumą, lygią $S_d = L_dP - B_i$, atitinkančią mažiausią sumą, kurią gavęs užsakovas nesikreiptų į teismą. Pagal šią strategiją rangovas praranda sumą, lygią $L_dP - B_i$, o ginčas nepasiekia bylinėjimosi teisme stadijos.

Tačiau rangovas gali stengtis sumažinti jo prarandamą sumą naudodamas įvairias strategijas. Tarkime, jis pasiūlo sumą, kuri $S_n = L_nP - B_i$. Nedideles galimybes laimėti bylą turintis užsakovas sutiks su tokiu pasiūlymu, tačiau užsakovas, kurio galimybės laimėti teisminį ginčą yra didelės, tokį siūlymą atmes ir su ieškiniu kreipsis į teismą. Ši užsakovų išskyrimo į kelis tipus strategija sąlygoja individualias rangovo derybas su kiekvienu užsakovu atskirai („nedidelių galimybių“ užsakovas ginčą baigs taikiu susitarimu, o „didelių galimybių“ užsakovas kreipsis į teismą). Kuomet rangovas nežino, kurio tipo užsakovui jis siūlo pinigų sumą, kaip kompensaciją už padarytus nuostolius, siekdamas ginčą baigti taikiai, jo laukiamos išlaidos bus

$$a(L_dP + B_a) + (1-a)(L_nP - B_i). \quad (4.5)$$

Trečia galima strategija būtų rangovo pasiūlyta mažesnė suma, negu S_n , kurios atveju abiejų tipų užsakovai pasiūlymą atmestų, o tarp šalių kilęs ginčas greičiausiai pasiektų teismą.

Rangovas, paskaičiavęs vidutines užsakovų galimybes laimėti bylą, sieks taikaus susitarimo sudarymo neviršydamas išlaidų, kurios yra $L_{vid.}P + B_a$. Nesunku suvokti, kad ši kaina bus priimtina L_n tipo užsakovui, tačiau netenkins „didelių galimybių“ užsakovo. Tokia strategija gali būti priimtina ir rangovui, nes jam paprastai visuomet yra pigiau patenkinti bent vienam tipui priklausančio užsakovo interesus, nes tai leidžia sutaupyti bylinėjimosi su šio tipo užsakovu išlaidas.

Kaip matėme, ginčas su „didelių galimybių“ užsakovu, esant asimetrinės informacijos modeliui, visuomet pasiekia teismą, kai rangovas pasirenka užsakovų išskyrimo strategiją vietoje optimistinės strategijos. O rangovas visuomet

greičiau rinksis šią strategiją, jeigu jo tikėtinos išlaidos (5) yra mažesnės už jo išlaidas pagal lošimo strategiją $L_d P - B_i$, t. y. jeigu:

$$\frac{1-a}{a} (L_d - L_n) P > B_i + B_a. \quad (4.6)$$

Galima pastebėti, kad tai labai panašu į optimistinio modelio sąlygą, o tai leidžia daryti keletą analogiškų išvadų. Pavyzdžiui, abu modeliai numato, kad teisminis bylinėjimasis yra tuo mažiau pageidautinas, kuo bylinėjimosi kaina $B_i + B_a$ yra didesnė. Taip pat abu modeliai leidžia teigti, kad disponuojamos informacijos persvara keičia taikaus susitarimo kainą (nežiūrint į tai, kad informacijos pobūdis gali keistis). Tačiau kiekvienas iš šių modelių leidžia daryti skirtingas išvadas, kuomet ginčai perauga į teisminį bylinėjimąsi.

4.2.3. Stimulas reikšti ieškinį: visuomeninis ir asmeninis požiūriai

Ekonominiu požiūriu įvertinus taikaus susitarimo sudarymo galimybes, tikslin- ga paanalizuoti, kas skatina vieną iš ginčo šalių pareikšti ieškinį teisme. Kaip jau matėme, užsakovas dažniausiai pateiks ieškinį, jeigu laukiama bylinėjimosi nauda viršija bylinėjimosi kaštus. Užsakovo reali bylinėjimosi nauda (nuostoliai) priklauso nuo to, kaip ieškinys bus išnagrinėtas.

Užsakovas, svarstantis galimybę kreiptis su ieškiniu į teismą, priims sprendimą pateikti teismui ieškinį, jeigu pinigine bylinėjimosi nauda $L_i - B_i$ viršys bylinėjimosi kaštus f , o užsakovai, kurie tikisi susitarti be bylinėjimosi, pateiks ieškinį teismui, jeigu taikaus susitarimo sudarymo kaina S viršys f . Šiame darbe nėra stengiamasi nustatyti tikslesnę taikaus ginčo sureguliuojimo kainą, nes realybėje ji yra nustatoma derybų tarp užsakovo ir rangovo būdu. Tačiau galima drąsiai teigti, kad niekada užsakovas nesutiks su taikaus susitarimo sąlyga, kuomet jam siūloma suma yra mažesnė, nei jis tikisi išlošti bylinėjimosi atveju. Kitaip tariant, $S \geq L_i P - B_i$.

Užsakovas apsisprendžia, ar verta bylinėtis, lygindamas jo paties išlaidas ir išlošį, kurį jis tikisi gauti konkrečiu atveju. Tačiau ne mažiau aktualus yra klausimas, kuomet užsakovo sprendimas yra priimtinas visuomeniniu požiūriu. Į jį galėtume atsakyti tik susipažinę su teisinės sistemos funkcijomis, skatinančiomis individus veikti socialiai priimtinu būdu. Pavyzdžiui, deliktinėje teisėje grėsmė sulaukti pareikšto ieškinio skatina teisės pažeidėjus imtis efektyvių atsargumo priemonių, siekiant išvengti nelaimingų atsitikimų. Nukentėjusios pu-

sės apsisprendimas dėl bylinėjimosi proceso nebūtinai sutampa su racionalių sprendimų žiūrint iš visuomenės pozicijų.

Pavyzdžiui, paanalizuokime paprastą modelį, kuomet rangovas, linkęs daryti pažeidimą, renkasi tarp „įmesti atsargumo priemonių“ ir „nesiimti atsargumo priemonių“. Jeigu jis nuspręs nesiimti atsargumo priemonių, žalos padarymo grėsmės tikimybė bus n_n , bet jeigu jis ims atsargumo priemonių, kurios jam kainuos x , ši grėsmė sumažės ir bus $n_a < n_n$. Užsakovo, kuriam yra padaroma žala, nuostoliai kiekvienu atveju bus vienodi ir juos pažymėkime N . Nukentėjusiosios pusės (užsakovo) bylinėjimosi išlaidos yra L_i , o pažeidėjo (rangovo) atitinkamai L_a .

Pabandykime įvertinti socialinį bylinėjimosi vertingumą. Jeigu nukentėjusioji pusė pareiškia ieškinį ir pažeidėjas reaguoja imdamasis atsargumo priemonių, bendra socialinio vertingumo ekonominė išraiška būtų

$$x + n_a(N + L_i + L_a), \quad (4.7)$$

į kurią yra įskaičiuotos atsargumo priemonių, bylinėjimosi kaina, kompensacija už patirtus nuostolius. Priešingai, jeigu užsakovas nesikreips į teismą, rangovas ir ateityje nesiims atsargumo priemonių, o socialinis tokios elgsenos vertingumas būtų

$$n_n N \quad (4.8)$$

Iš to seka, kad elgsena yra socialiai priimtina, jeigu (3.7) yra mažiau negu (3.8) arba, kitaip išreiškus, jeigu

$$x + n_a(L_i + L_a) < (n_n - n_a)N. \quad (4.9)$$

Interpretuojant gautą sąlygą galima pasakyti, kad bylinėjimasis yra priimtinas, jeigu apsaugos priemonių kainos ir bylinėjimosi tikėtinos kainos suma yra mažesnė, nei padaryta žala. Tačiau užsakovas, patyręs nuostolių dėl rangovo veiksmų, dažniausiai kreipsis į teismą, jeigu $N > L_i$, o tai ne visuomet gali sutapti su socialinio bylinėjimosi priimtimumo sąlyga. Skirtumas tarp individualaus ir socialinio akstino bylinėtis atsiranda dėl dviejų veiksnių. Pirma, užsakovai ignoruoja bylinėjimosi išlaidas, kurias patiria rangovai; antra, užsakovai ignoruoja, kad tarp šalių kylantys ginčai dėl žalos skatina rangovus investuoti į nelaimingų atsitikimų statybos procese prevenciją. Šie veiksniai lemia, kad, ignoruojant socialinį bylinėjimosi vertingumą, visuomenėje kyla pavojus atsirasti kraštutinumams: šalys gali siekti bylinėtis kiekvieno ginčo atveju arba į teismus visai nesikreipti, nors jų interesai ir yra pažeidžiami.

4.3. Ekonomiškai naudingiausio ginčų sprendimo būdo parinkimas taikant sprendimų medžio diagramas

Užsakovui ir rangovui renkantis ginčų sprendimo būdą, labai svarbu žinoti visus galimus ginčų sprendimo variantus ir, parinkus geriausią, tinkamai išnaudoti jo privalumus.

Kaip jau buvo minėta, alternatyvūs ginčų sprendimo būdai turi nemažai privalumų: jie dažnai yra gerokai pigesni, greitesni, lankstesni, ginčo dalyviai gali kontroliuoti ginčo sprendimo eigą ir rezultatus, užtikrinamas informacijos konfidencialumas ir panašiai. Tačiau kalbant apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus Lietuvoje, reikėtų paminėti, jog tokių ginčo sprendimo būdų statybos proceso dalyviams nereglamentuoja ir neskatina Lietuvos teisės aktai, nors Lietuvos Respublikos Vyriausybės 200–2004 metų programoje numatyta, kad bus remiami alternatyvūs ginčų sprendimo būdai – arbitražas, tarpininkavimas. Taigi, tarp užsakovo ir rangovo kilus ginčui, šalys turi pačios, apsispręsti, kokią ginčo sprendimo būdą geriausiai rinktis, kad būtų maksimaliai priartėta prie siekimo tikslo. Šioje darbo dalyje sprendimų medžių diagramų pagalba siekiama įvertinti ekonominiu požiūriu naudingiausią užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą.

Siekiant nustatyti ekonomiškai naudingiausią (racionaliausią) užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą, bus naudojamas vienintelis ginčų sprendimo būdus apibūdinantis kiekybinis rodiklis – ginčo sprendimo kaina.

Pagrindinė sąlyga spręsti nesutarimus arbitraže yra abipusis raštiškas šalių susitarimas. Dažniausiai toks susitarimas būna numatomas dar iki ginčo atsiradimo, kuomet šalys sudaro sutartį. Jeigu iki ginčo pradžios šalys nebuvo susitarę, jog tarp jų kilę ginčai bus sprendžiami arbitraže, dažniausiai joms belieka įvertinti galimybes ginčą išspręsti derybomis arba mediacijos pagalba. Šalys yra laisvos priimant sprendimus, kiek laiko ar lėšų jos gali skirti neteisminiam ginčo sureguliuvimui, todėl toliau bus analizuojama, kiek ekonominiu požiūriu ginčo šalims yra naudingiau pasirinkti bet kurią iš šių procedūrų (derybas arba mediaciją), lyginant su teismine ginčo sprendimo procedūra.

Sakykime, vienas iš statybos proceso dalyvių – užsakovas – statybos rangos sutarties, kurioje nenumatyta arbitražinė išlyga, vykdymo metu patyrė žalą, kurios dydį sąlyginai pažymėkime L . Jeigu vykdytojas žalos neatlygina savo iniciatyva, o užsakovas yra nelinkęs su tuo susitaikyti, tarp statybos proceso dalyvių kyla ginčas, kuris galėtų būti išspręstas teisminiu (strategija S_1) arba vienu iš alternatyvių (derybų arba mediacijos) ginčų sprendimo būdų (strategija S_2). Sprendžiant klausimą, kokią ginčo sprendimo būdą ekonomiškai naudingiausia pasirinkti užsakovui, būtina įvertinti tikimybę (P) laimėti teisminį ginčą bei tokio bylinėjimosi išlaidas. Neturint jokios informacijos apie tai, ar kiek-

vienas iš statybos proceso dalyvių, tarp kurių yra kilęs ginčas, tinkamai vykdė savo sutartinius įsipareigojimus, tikimybę (P), jog užsakovas ginčą laimėtų teisme, reikėtų vertinti 0,5. Sakykime, kad užsakovo patirtos žalos dydis neviršija vieno šimto tūkstančių litų. Tuomet, vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 80 straipsnio 1 dalimi (2.1 lentelė), kreipdamasis į teismą užsakovas privalėtų sumokėti 3 procentų ieškinio sumos (mūsų konkrečiu atveju – žalos) dydžio žyminį mokestį ($0,03L$). Suprantama, kad šalims, nepatenkintoms pirmosios instancijos teismo sprendimu, gali tekti žyminį mokestį mokėti pakartotinai, jeigu jos kreipsis į apeliacinę ar kasacinę teismų instancijas. Autorė siūlo toliau nagrinėti tik šalių pasirinkimo ginčą spręsti pirmosios instancijos teisme arba mediacijos būdu alternatyvas, nes, tais atvejais, kai pasirodys, kad mediacijos pasirinkimas yra ekonomiškai naudingesnis, lyginant su pirmosios instancijos teismu, jis visuomet bus naudingesnis ir tais atvejais, jeigu šalys bus nusiteikę bylinėtis toliau.

Taip pat reikia pažymėti, kad, kaip buvo minėta antrajame šio darbo skyriuje, šalių kreipimasi į arbitražo institucijas dažnai apriboja jų pasirašytos sutartys, kuriose nenumatyta arbitražinė išlyga, be to, dėl arbitražo proceso brangumo (2.2 pav.) šią ginčų sprendimo procedūrą dažniausiai renkasi šalys, tarp kurių kilusio ginčo suma yra didelė ir kurioms bylinėjimosi kaina nėra reikšmingiausias veiksnys, lemiantis apsisprendimą, į kurią ginčų nagrinėjimo instituciją kreiptis. Taigi, ekonominiu požiūriu pagrindinė alternatyva teisminiam procesui Lietuvoje laikytina mediacija, todėl toliau bus sprendžiama, kuomet šalims gali būti naudinga rinktis šią ginčų sprendimo procedūrą.

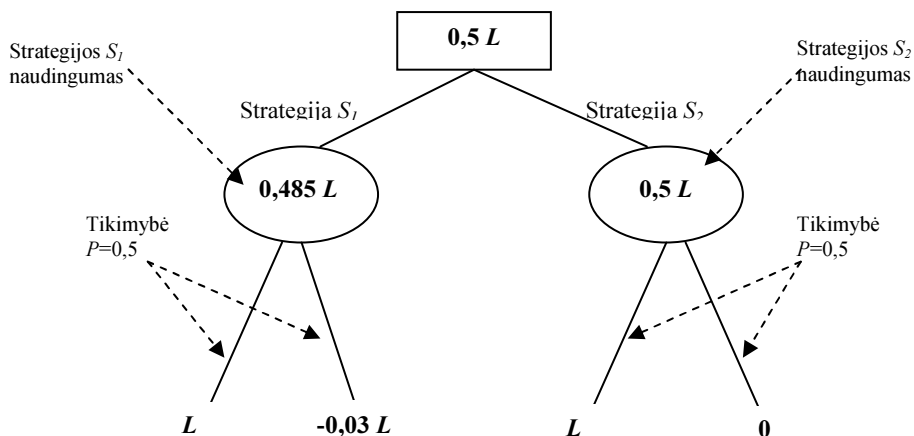
Tokiose situacijose tikslinga yra apžvelgti galimų sprendimų variantų aibę, sukaupti kuo daugiau informacijos apie kiekvieną iš jų, apskaičiuoti kiekvieno sprendimo pasekmes ir pasiūlyti vieno iš galimų variantų pasirinkimo metodiką ar suteikti galimybę logiškai išanalizuoti tų sprendimų aibę. Susijusių sprendimų grafinis pavaizdavimas, leidžiantis nustatyti galimus rezultatus, vadinamas sprendimų medžio diagrama (Puškorius, 2001). Būtent šias diagramas ir naudosome užsiduoto uždavinio sprendimui.

Turėdami aukščiau minėtus pradinius duomenis, galime apskaičiuoti kiekvienos strategijos pelno vidurkį bei sudaryti problemos sprendimų medį (4.1 pav.).

Pagal sudarytą sprendimų medį pasinaudodami tikimybių sudėties teorema (Aksomaitis, 2002) galime apskaičiuoti kiekvienos strategijos naudingumą (pelno vidurkį):

$$p(S_1) = 0,5 \times L - 0,03 \times L \times 0,5 = 0,485L, \quad (4.10)$$

$$p(S_2) = 0,5 \times L + 0 \times 0,5 = 0,5L. \quad (4.11)$$

4.1 pav. Ginčo nagrinėjimo būdo pasirinkimo sprendimų medis, sudarytas nesinaudojant papildoma informacija

Palyginę vidurkių reikšmes, matome, kad analizuojamu atveju užsakovui tikslinga ieškoti galimybių ginčą išspręsti taikiu būdu. Šis sprendimas priklauso nuo tikimybių laimėti ginčą teisme. Jei jos būtų tiksliai žinomos, būtų galima pasirinkti geresnę strategiją, kad užsakovas susigražintų patirtą žalą.

Sprendimų priėmimo algoritme naudojamos tikimybės dažniausiai būna arba subjektyvios, arba netikslios. Tačiau Bayeso metodo pagalba šias tikimybes galima tikslinti naudojant papildomą informaciją.

Tarkime, užsakovas kreipiasi į advokatą, kad šis, išanalizavęs situaciją, įvertintų jo laimėjimo teisme tikimybę. Advokatui už konsultacijas tektų sumokėti F dydžio sumą, nors užsakovas gali nuspręsti advokato rekomendacijomis pasinaudoti arba nepasinaudoti, nes gali nesutikti su advokato apskaičiuotomis tikimybėmis. Advokato rekomendacijas pažymėkime R_1, R_2 – teigiamas arba neigiamas patarimas kreiptis į teismą ir R_3, R_4 – teigiamas arba neigiamas patarimas ginčą spręsti taikiu būdu.

Pagal nurodytuosius duomenis galime sudaryti sprendimų medį, kuomet užsakovas naudojasi papildoma informacija – advokato paslaugomis. Sudarant sprendimų medį, išskiriame strategijas, susijusias su sprendimais ieškoti arba neieškoti papildomos informacijos E_1, E_2 (konkrečiu atveju – advokato pagalbos). Sprendimų medyje tikslinga pažymėti ir informacijos kainą (išlaidas advokatui samdyti), kuri naudojama tik vertinant strategiją E_1 .

Tarkime, kad advokatas, išanalizavęs visas ginčo eigai reikšmingas aplinkybes, remdamasis savo patyrimu, užsakovo galimybes laimėti ginčą teisme įvertino 80 procentų. Užsakovas, samdydamas advokatą, nori įvertinti jo kvalifikaciją arba reitingą. Tam būtina paanalizuoti šio advokato ankstesnes prognozes analogiškuose ginčiuose. Tarkime, kad šio advokato prognozių rezultatai,

kuomet jis siūlė ginčo šalims išspręsti nesutarimus taikiai arba kreiptis į teismą pateikti 4.1 lentelėje:

4.1 lentelė. Advokato prognozių rezultatai

Rekomendacija	Įvykiai		Iš viso
	E_1 laimės	E_2 pralaimės	
R_1 (teigiama)	70	10	80
R_2 (neigiama)	15	5	20
Iš viso	85	15	100

Naudojant 4.1 lentelėje pateiktus skaičius, galime nustatyti sąlygines įvykių tikimybes (4.2 lentelė):

4.2 lentelė. Sąlyginės įvykių tikimybės

Rekomendacija	$P(R_i/E_j)$	
	$P(R_1/E_1)$	$P(R_2/E_2)$
R_1 (teigiama)	$70/85=0,82$	$10/15=0,67$
R_2 (neigiama)	$15/85=0,18$	$5/15=0,33$
	$\Sigma=1$	$\Sigma=1$

Norint apskaičiuoti įvykių tikimybes, galima pasinaudoti Bayeso formule (Puškorius, 2001), nes žinomos tikimybės $P(R/E)$ bei apriorinės tikimybės $P(E_i)$: $P(E_1) = 0,5$ ir $P(E_2) = 0,5$. Įvykių tikimybės būtų apskaičiuojamos taip:

$$P(RE)=P(E) \times P(R/E) \quad (4.12)$$

Apskaičiuotos įvykių tikimybės pateiktos 4.3 lentelėje:

4.3 lentelė. Įvykių tikimybės

Rekomendacija	Įvykiai		$P(R)$
	E_1	E_2	
R_1	$0,5 \times 0,82=0,41$	$0,5 \times 0,67=0,34$	0,75
R_2	$0,5 \times 0,18=0,09$	$0,5 \times 0,33=0,16$	0,25

Turint 4.3 lentelėje paskaičiuotų tikimybių reikšmes, galime paskaičiuoti patikslintas tikimybes naudojantis papildoma informacija (4.4 lentelė), kurias reikia taikyti vietoje apriorinių tikimybių $P(E_1)$ ir $P(E_2)$. Be to, šioje lentelėje turime apskaičiuotas teigiamos ir neigiamos rekomendacijos tikimybes $P(R_1) = 0,75$ ir $P(R_2) = 0,25$, kurios surašomos į sprendimų medį (4.2 pav.).

4.4 lentelė. Patikslintos įvykių tikimybės, naudojantis papildoma informacija (advokato paslaugomis)

Rekomendacija	Įvykiai	
	E_1	E_2
R_1	$0,41/0,75=0,55$	$0,34/0,75=0,45$
R_2	$0,09/0,25=0,36$	$0,16/0,25=0,64$

Taigi, galime paskaičiuoti, kad sprendimo ekonominį naudingumą $W_i(S_i)$ sudaro:

$$W_1(S_1)=0,55 \times L - 0,45 \times 0,03 \times L = 0,54L, \quad (4.13)$$

$$W_2(S_2)=0,5 \times L + 0 \times 0,5 = 0,5L, \quad (4.14)$$

$$W_1(S_1)=0,36 \times L - 0,64 \times 0,03 \times L = 0,34L, \quad (4.15)$$

$$W_2(S_2)=0,5 \times L + 0 \times 0,5 = 0,5L. \quad (4.16)$$

Advokatas, surinkęs ginčo eigai reikšmingą informaciją, įvertino tik tikimybę laimėti ginčą teisme, todėl tikimybės išspręsti ginčą mediacijos būdu nepasikeitė, t. y. $P(E_i) = 0,5$.

Dabar galime įvertinti ir variantus kreiptis teisinės pagalbos į advokatą $W(E_2)$ ar nesikreipti $W(E_1)$:

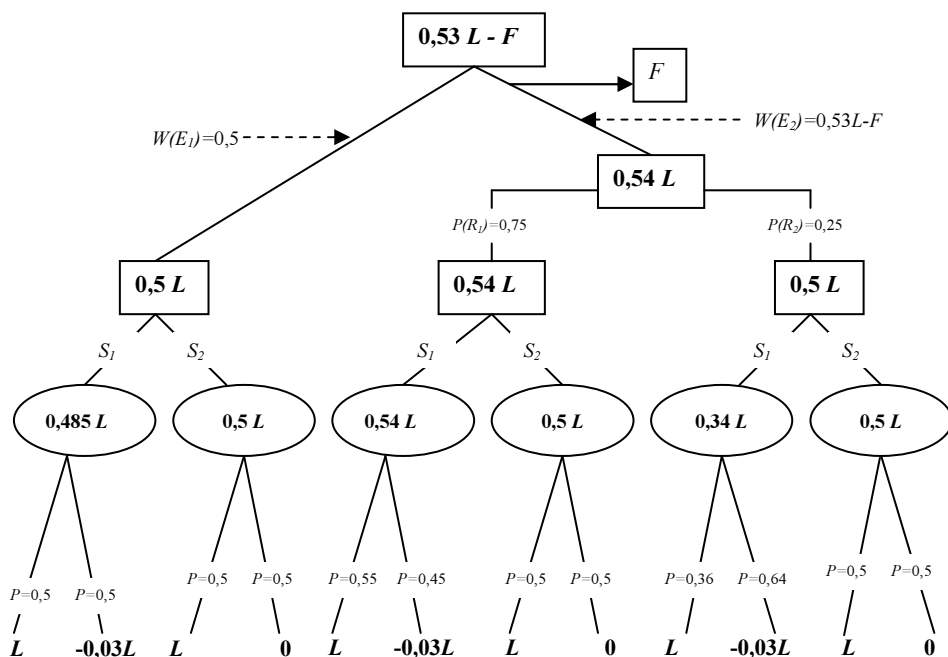
$$W(E_1)=0,5L, \quad (4.17)$$

$$W(E_2)=0,54L \times 0,75 + 0,5L \times 0,25 - F = 0,53L - F. \quad (4.18)$$

Kaip matome, užsakovui bus naudinga samdyti advokatą ir ginčą spręsti teisme tik tokiu atveju, kuomet

$$0,53L - F > 0,5L, \text{ t. y. } F < 0,03L. \quad (4.19)$$

Turėdami visus skaičiavimus, galime sudaryti problemos sprendimų medį (4.2 pav.), kuomet užsakovas vertinimui, kokį ginčo sprendimo būdą pasirinkti, į pagalbą samdosi advokatą:

4.2 pav. Ginčo nagrinėjimo būdo pasirinkimo sprendimų medis, sudarytas naudojantis papildoma informacija

Pavaizduotame sprendimų medyje (4.2 pav.) matyti, kad šaliai, sprendžiančiai, ar dėl ginčo kreiptis į teismą, ar bandyti jį išspręsti mediacijos būdu, taip pat, ar ginčo sprendimui samdyti advokatą, naudingiausia strategija, yra $W_1(S_1) = 0,55 \times L - 0,45 \times 0,03 \times L = 0,54$. Tai yra advokato rekomenduojama strategija kreiptis į teismą šaliai, kurios tikimybę laimėti ginčą teisme advokatas įvertino 80 procentų. Be to, sudarydama sutartį dėl teisinės pagalbos teikimo, ginčo šalis, norėdama, kad ši strategija išliktų ekonomiškai naudingiausia, advokatui už teikiamas paslaugas sutartyje turėtų numatyti sumą (F), kuri $< 0,03L$.

Kaip matome iš kelių problemos sprendimo išnagrinėtų atvejų, užsakovui, kuris nesinaudoja teisine pagalba, visuomet tikslinga siekti ginčą išspręsti vienu iš neteisminių ginčų sprendimo būdų. Užsakovui nusprendus samdyti advokatą, ginčo sprendimo būdo parinkimas daugiausia priklauso nuo advokato vertinimo, kokia yra tikimybė užsakovui ginčą laimėti teisme. Be to, išnagrinėtame pavyzdyje akivaizdžiai matyti, kad užsakovui ekonomiškai tikslinga kreiptis į teismą bei samdyti advokatą, jeigu advokato samdymo išlaidos neviršija naudingiausių strategijų samdant advokatą bei jo nesamdant skirtumo.

Pateiktuose pavyzdžiuose sprendimų medžių diagramų pagalba suformuotas tikimybių teorijos metodais pagrįstas sprendimų priėmimo algoritmas, padedantis užsakovui ekonomiškai įvertinti, kuomet ginčą tikslinga spręsti teisme, o kuomet – siekti ginčą išspręsti vienu iš neteisminių ginčų sprendimo būdų, jeigu rangos darbų sutartyje nebuvo numatyta arbitražinė išlyga. Analizuojant, kokių užsakovo ir rangovo ginčo sprendimo būdą ekonomiškai naudingusia pasirinkti, pateikti dviejų situacijų galimų strategijų skaičiavimai, kurių metodika galėtų būti panaudota pritaikant sprendimų paramos sistemų galimybes racionaliam užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai nustatyti.

4.4. Ketvirtojo skyriaus išvados

1. Nustatyta, kad, didėjant užsakovo ir rangovo turtinių ginčų materialinei vertei, ginčo sprendimo reikšmingumui, ypač svarbu pagrįsti sprendimus dėl ginčo sprendimo būdo parinkimo.

2. Skaičiavimais nustatyta, kad, taikant optimistinį modelį vertinant bylinėjimosi tikslingumą, teisminis bylinėjimasis ginčo šalims yra tuo priimtinesnis, kuo mažesnė yra bylinėjimosi kaina, kuo didesnis yra skirtumas tarp ginčo šalių prognozių dėl bylos baigties ir kuo didesnis yra rangovo padarytų nuostolių užsakovui dydis (kitaip tariant, ieškinio suma).

3. Atlikti skaičiavimai įrodo, kad optimistinio modelio atveju rangovas ir užsakovas visuomet turi galimybę ginčą baigti taikiu susitarimu, jeigu jų prognostinis vertinimas dėl bylos baigties yra vienodas.

4. Nustatyta, kad rangovas, pasirinkęs asimetrinės informacijos modelį bylinėjimosi tikslingumui įvertinti, dažniausiai taikų susitarimą pasieks tik su „nedidelių galimybių“ užsakovu.

5. Skaičiavimais įrodyta, kad ginčo šalių apsisprendimas bylinėtis arba ginčą baigti taikiu susitarimu ne visuomet gali būti priimtinas visuomeniniu požiūriu: bylinėjimosi kaina visuomeniniu požiūriu gali būti didesnė už socialinį bylinėjimosi vertingumą, o taikaus susitarimo sudarymas gali neskatinti šalių investuoti į nelaimingų atsitikimų (avarijų) statybos procese prevenciją.

6. Įrodyta, kad užsakovui, kuris nesinaudoja teisine pagalba, visuomet yra ekonomiškai naudinga siekti taikaus ginčo išsprendimo.

7. Nustatyta, kaip matematiniais skaičiavimais galima įvertinti advokatui mokėtinos sumos pagrįstumą, jeigu ginčą šalys nusprendžia nagrinėti teisme.

8. Atlikti skaičiavimai leidžia daryti prielaidą, kad galimų strategijų naudingumo skaičiavimo metodika galėtų būti panaudota kuriant specializuotas teises sprendimų paramos sistemas, leisiančias tiksliau parinkti racionalų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą.

5. Racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo parinkimas taikant internetines sprendimų paramos sistemas

Žinių visuomenės kūrimo procese didelis dėmesys skiriamas teisinės sistemos pritaikymo žinių visuomenės keliamiems reikalavimams procesą, kuris savo ruožtu apima nacionalinės žinių visuomenės teisinės bazės kūrimą, taip pat teisininkų bei kitų ūkio subjektų švietimą, siekiant, kad jie išmanytų informacinių technologijų techninius ypatumus bei gebėtų maksimaliai pasinaudoti jų teikiamomis galimybėmis.

Spartus interneto ir intelektinių technologijų augimas bei naudojimas pastaraisiais metais pastūmėjo mokslininkus konfliktų prevencijai bei įvairiems su ginčų sprendimu susijusiems klausimams spręsti pradėti taikyti elektronines naujoves.

Siekiant palengvinti sprendimų, kuriems pagrįsti reikalinga tam tikra informacija arba sprendimų argumentavimas priėmimą, įvairių procesų vadyboje plačiai naudojamos sprendimų paramos sistemos. Sprendimų paramos sistemų inžinerija – bendriausioji inžinerijos mokslų šaka, nagrinėjanti kaip turi būti kuriamos bet kurios prigimties ar pobūdžio dirbtinės sistemos. Kadangi praktinius užsakovų ir rangovų poreikius sprendžiant ginčus tenkinančių sistemų Lietuvoje kol kas nesukurta, kyla klausimas, kokios priežastys stabdo šių sistemų plėtrą ginčų sprendimo srityje. Galima sutikti su autoriais, teigiančiais, kad kol

kas nėra vienas iš žinomų samprotavimo modeliavimo būdų negali pakankamai tiksliai modeliuoti teisinių samprotavimų proceso (Paliulionienė, 2007). Be to, teisinių žinių vaizdavimo formalizmai yra sunkiai suvokiami teisininkams, dėl to lieka neaišku, kaip jie galėtų aprobuoti ir įteisinti tų formalizmų pagrindu sukurtas teises žinių bazes. Inžinerinis mąstymo būdas teisininkams yra neįprastas ir svetimas, todėl bandymai diegti formalizuotus sprendimų vertinimo metodus sulaukia aktyvaus jų pasipriešinimo. Daugelis žmonių terminą „inžinerija“ vis dar sieja su tradicinėmis inžinerinėmis šakomis, tokiomis, kaip, tarkime statyba ar gamyba.

Nežiūrint į sunkumus, su kuriais susiduriama teises informacines sistemas diegiant praktikoje, užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdams vertinti, geriausiai alternatyvai iš galimų ginčų sprendimo būdų parinkti sėkmingai gali būti taikomos sprendimų paramos sistemos. Sprendimų paramos sistema, galinti remtis įvairių šaltinių duomenimis, turi leisti vartotojams transformuoti milžinišką neapdorotą duomenų kiekį į sprendžiamos problemos analizei ir sprendimo priėmimui reikalingus informacinius pranešimus. Be to, įvertinus užsakovo ir rangovo ginčų specifiką, gerų tarpusavio santykių išsaugojimui teigiamos įtakos turėtų šių ginčų sprendimas elektroninėje erdvėje. Siekiant įvertinti interneto galimybes užsakovo ir rangovo ginčų sprendimui virtualioje (*online*) aplinkoje, taip pat sprendimų paramos sistemų naudojimą renkantis racionalų ginčų sprendimo būdą, tikslinga apžvelgti praktikoje dažniausiai naudojamas teises sprendimų paramos sistemas.

5.1. Teisinių sprendimų paramos sistemų apžvalga

Tradicinė informatika teikia vartotojams daug įvairių priemonių sprendimams paremti. Tarp jų labiausiai žinomos sprendimų paramos sistemos, pradėtos plačiau taikyti nuo 1980 metų ir iki šiol nepraradusios aktualumo. Siekis naudoti informacines technologijas teisėje neišvengiamai veda prie teisės ontologijų, kurios yra semantinis pagrindas kompiuterizuojant veiklos optimizavimą ar situacijų teisinį kvalifikavimą, konstravimo (Paliulionienė, 2003). Tačiau šią užduotį reikėtų palikti informatikos specialistams, o šiame darbe siekiama apžvelgti tik bendriausių sprendimų paramos sistemų funkcionavimo principus bei pritaikymo galimybes sprendžiant užsakovo ir rangovo ginčus.

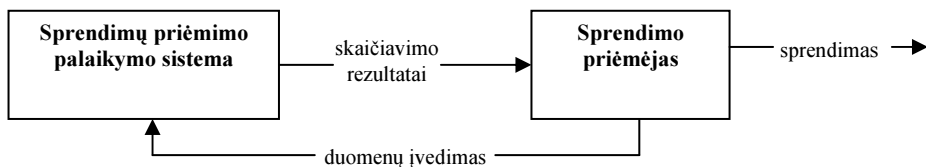
Trečiajame darbo skyriuje pasitelkus matematinius bei tikimybių teorijos metodus buvo nustatytas ekonomiškai naudingiausias užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdas. Tačiau dažniausiai pasirenkamo varianto racionalumą lemia ne vienas, o daugiau rodiklių, kuriuos ne visuomet galima objektyviai api-

būdinti. Esant tokiai situacijai, į pagalbą tikslinga pasitelkti ekspertines sprendimų paramos sistemas.

Sprendimų paramos sistemos iš kitų informacinių sistemų išsiskiria lanksaus situacijos modeliavimo galimybėmis, būtinų duomenų išrinkimu, duomenų, žinių ir modelių integravimu, svarbiausių rezultatų sprendimų priėmimui išskyrimo savybėmis. Sprendimų paramos sistemos vykdo šias funkcijas:

- 1) komunikaciją su sprendėju;
- 2) problemų atpažinimą atliekant aplinkos ar atskirų objektų monitoringą;
- 3) problemos sprendimo siūlymą;
- 4) sprendimo pagrindimą.

Remdamosi pradiniais duomenimis ir taisyklių rinkiniais, sprendimų paramos sistemos atpažįsta situaciją „nustato diagnozę“, suformuluoja sprendimą, rekomenduoja pasirinkti veiksmus. Naudodama įvairius matematinius ir loginius modelius, sprendimų priėmėjui ji teikia informaciją, reikalingą galimų sprendimų alternatyvoms analizuoti, sudaryti ir įvertinti, priimti sprendimą, o gautus rezultatus išvesti ir saugoti. Kitaip tariant, galima sakyti, kad sprendimų priėmimas – tai iteracinis procesas, kuriame dalyvauja sprendimų priėmimo (paramos) sistema (kompiuteris) ir valdanti grandis – žmogus, teikiantis pradinis duomenis ir vertinantis kompiuterio skaičiavimo rezultatus (5.1 pav.).

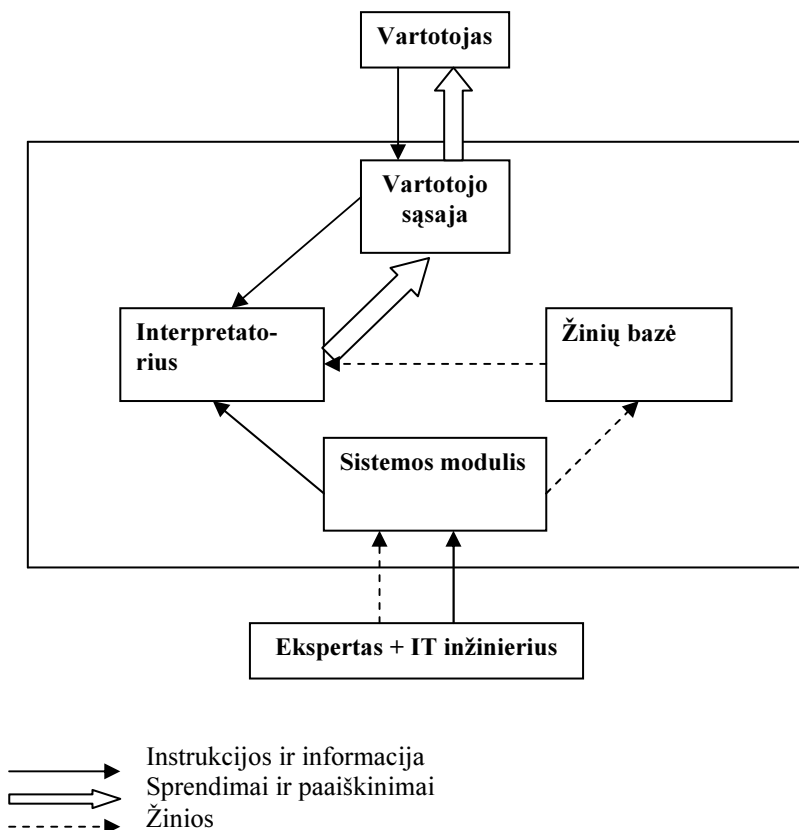

5.1 pav. Sprendimo priėmimo schema

Sprendimų priėmimo procese alternatyvas galima vertinti iš ekonominių, teisinių, socialinių, techninių, politinių, etinių ir kitokių pozicijų. Dauguma sprendimų priėmėjų stengiasi rasti ekonomiškiausius sprendimus, t. y. daugiausia siekia tik ekonomiškai naudingiausio sprendimo, todėl daugelis sprendimų paramos sistemų apdoroja ir teikia sprendimams tik ekonominę informaciją bei taiko ekonominius modelius (Zavadskas ir kiti, 1999). Užsakovui ir rangovui renkantis racionaliausią ginčų sprendimo būdą, svarbią reikšmę turi ir kiti rodikliai, išanalizuoti antrajame šio darbo skyriuje – laiko sąnaudos, konfidencialumas, draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimas ir pan. Siekiant išsamiai apibūdinti nagrinėjamas ginčų sprendimo būdų alternatyvas, būtina jas aprašyti remiantis ekonominiais, teisiniais, socialiniais, techniniais ir kitais kiekybiniais ir kokybiniais rodikliais. Todėl racionaliausiajam ginčų sprendimo būdai parinkti

naudojamoje sprendimų paramos sistemos duomenų bazėje turi būti kiekybinių ir kokybinių duomenų, visapusiškai apibūdinančių ginčų sprendimo būdų alternatyvas, visuma.

Teisinių problemų sprendimui dažnai taikomos ekspertinės sistemos, kurios iš kitų sprendimų paramos sistemų išsiskiriasi tuo, kad įgalina gauti eksperto patarimus įvairiose srityse, pačiam ekspertui nedalyvaujant. Ekspertinės sistemos vystėsi kaip dialoginės sistemos; jos sudaro vieną iš sprendimų paramos sistemų porūšių. Pagrindinė šių sistemų idėja – vietoje aukštos klasės eksperto problemų sprendimui naudoti kompiuterinę sistemą, kurioje eksperto žinios suvestos euristinės taisyklės pavidalu. Be to, ekspertinės sistemos gali pagrįsti savo sprendimus, juos paaiškinti; kartais paaiškinimas būna svarbesnis už patį sprendimą. Ekspertinės sistemos veikimo principas schematiškai pavaizuotas 5.2 paveiksle.

5.2 pav. Ekspertinės sistemos veikimo principas

Užsienio mokslininkų darbuose pagal tai, kokių žinių (duomenų) pagrindu remiantis sprendimų paramos sistemose apdorojama pateikta informacija ir pasiūlomas problemos sprendimas, yra išskiriami keli teisinių sprendimų paramos sistemų porūšiai:

- 1) normomis pagrįstos (*rule-based*);
- 2) faktais (precedentais) pagrįstos (*case-based*);
- 3) mišrios (*hybrid*) (Popple, 1993).

Pavyzdžiui, pasaulyje plačiai žinomoje teisinėje sistemoje MELDMAN taisyklių pagalba apibrėžiamas ieškinys, po to, remiantis precedentais (analogiškais išspręstomis bylomis) siūlomi sprendimai. Detalės ir ryšiai, naudojami siekiant perteikti kasdienes problemas, yra hierarchiškai suskirstyti į kategorijas. Faktinės detalės tuoj pat palyginamos ir nustatomi ryšiai su precedentais. Sistema nustato precedentinį atvejį, artimiausią analizuojamai problemai (Meldman, 1977).

TAXMAN I sistemoje panaudotas taisyklėmis grįstas modelis. Sistema skirta sprendimų priėmimui įmonių apmokestinimom klausimais. Sukurtoje kitoje šios sistemos modifikacijoje TAXMAN II be taisyklių yra naudojami ir precedentai (McCarty, 1977; 1980).

TAXADVISOR sistemos kūrimui panaudotas EMYCIN kevalas. Sistemos paskirtis – sprendimų priėmimas žemės mokesčių administravimo srityje (Michaelsen ir Michie, 1983).

Teisinių sprendimų paramos sistemų analizei daug dėmesio savo darbuose skyrė užsienio autoriai (Zelesnikow, J., 2002 a; 2002 b; Bellucci ir Zelesnikow, 1998; 2004, Popple, 1993, Chorley ir Bench-Capon, 2003; 2007, Tan ir Thoen, 2000). Apibendrinus minėtųjų mokslininkų darbuose atliktus teisinių sprendimų paramos sistemų tyrimus, jų lyginamąją analizę, galima būtų išskirti kai kurias dažniausiai vartojamas ir palčiausiai žinomas teisinės sprendimų paramos sistemas (5.1 lentelė):

Šiandien yra sukurta gana daug įvairių sprendimų paramos sistemų, padedančių vartotojui susiorientuoti įvairių teisinių klausimų labirintuose. Vienos iš šių sistemų pasirinkimas – tai gana sudėtingas uždavinys vartotojui. Suprantama, joks metodas nėra absoliučiai geriausias, todėl rinkdamasis būsimasis vartotojas turėtų vadovautis savo aplinkos logika, jos apribojimais, savo tikslais ir metodo savybių analize (Zalieskaitė ir Brazaitis, 2002).

5.1 lentelė. Teisinės sprendimų paramos sistemos

Sistemos pavadinimas	Taikymo sritis
Normomis pagrįstos	
JUDITH	Vokietijos Civilinio kodekso reglamentuojami santykiai
TAXADVISOR	Nekilnojamojo turto planavimas ir mokesčiai
SARA	Teisinė nutarčių/sprendimų analizė
TAXMAN I	Pagalba sprendžiant įmonių apmokestinimo klausimus
PROLOG	Teisės aktų kūrimui
GetAid	Teisinės pagalbos teikimas
Faktais (precedentais) pagrįstos	
CATO	Konsultavimas teinių ginčų procesiniais klausimais
FINDER	Teisinis konsultavimas
HYPO	Pagalba kuriant teisinius argumentus kilusiems ginčams/byloms
Mišrios	
SHYSTER	Teisinių ginčų (bylų) analizei: panašumams ir skirtumams nustatyti
TAXMAN II	Patobulinta TAXMAN I versija, sąlygų (aplinkybių) dinamikos įvertinimui
MELDAM	Ginčų sprendimas
CABARET	Mokesčių teisė
GREBE	Žalos darbuotojams atlyginimo klausimai

5.2. Sprendimų paramos sistemų taikymo galimybės užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo parinkimui

Specializuotos sprendimų paramos sistemos ginčams spręsti ekspertiniame posistemyje turėtų būti keturios pagrindinės taisyklių ir procedūrų kategorijos:

1. Ginčų sprendimo alternatyvų sudarymas.
2. Alternatyvas aprašančių rodiklių sistemos, reikšmių ir reikšmingumų formavimas. Šią kategoriją sudaro taisyklių rinkiniai, kurie suformuotoms alternatyvoms pateikia jas apibūdinančią rodiklių sistemą, rodiklių reikšmes ir reikšmingumus.
3. Nustačius alternatyvų prioritetiškumą, naudingumo laipsnį ir vertę, posistemio taisyklės pasiūlytų, kurias alternatyvas ir dėl kokių priežasčių verta

toliau analizuoti. Pagrindinis šio taisyklių rinkinio tikslas – remiantis toliau nurodytais rodikliais nustatyti pačius racionaliausius ginčų sprendimo variantus:

- Pinigų suma, kurią šalis pasirengusi mokėti už ginčo išsprendimą.
- Ginčų sprendimo variantų prioritetas, naudingumo laipsnis.
- Alternatyvų patikimumas, remiantis analogiškų ginčų precedenais.

4. Išsamios ir motyvuotos derybinės elektroninio pašto žinutės ir internetinio tinklalapio sudarymas kiekvienai ginčo šaliai. Naudojant ankstesnių skaičiavimų metu gautą informaciją ir iš anksto nustatytas taisykles bei procedūras, ekspertinis posistemis kiekvienam iš vartotojų (rangovui/užsakovui) parengtų po vieną derybinę elektroninio pašto žinutę, kurioje pagrįstai pasiūlytų rinktis vieną iš alternatyvose nurodytų ginčų sprendimo būdų. Šiame elektroninio pašto pranešime būtų pateikiamos nuorodos į atliktus skaičiavimus.

Tačiau svarbiausias uždavinys, norint parinkti tinkamą sprendimo paramos sistemą racionaliausiajam užsakovo ir rangovo ginčo būdai nustatyti yra tinkamo sprendimų priėmimo metodo, kuriuo turėtų būti paremta sprendimų paramos sistemos modelių bazė, parinkimas.

Daugelio priimamų sprendimų negalima tiksliai numatyti ar įvertinti. Galima tik daryti prielaidą, kad toks sprendimo variantas sąlygos geriausią rezultatą (Laričev, 2000). Geras sprendimas reiškia, kad mes esame pakankamai informuoti ir turime svarbiausios reikiamos informacijos, kuri lemia priimamą sprendimą (Sauter, 1997). Ši informacija gali būti išreikšta skaičiais, faktais, paveikslais ir kt. priemonėmis.

Kadangi kilus ginčui šalys paprastai turi priešingus tikslus, be to, kiekviena iš šalių taip pat vienu metu siekia ne vieno, o kelių tikslų (operatyvumo, ekonomiškumo, konfidencialumo ir pan.), todėl ginčo sprendimo būdo parinkimui turėtų būti naudojami metodai, kurie yra tinkami uždaviniams su keliomis tikslinėmis funkcijomis spręsti. Šią sąlygą tenkina daugiakriteriniai (daugiatiksliai) sprendimų priėmimo metodai (*angl. Multiple Criteria Decision Making, MCDM*), kurie yra skirstomi į dvi grupes:

- Daugiaobjekčiai (*angl. Multi Objective Decision Making, atba MODM*), skirti vektorinio maksimumo problemų nagrinėjimui (Andersen, 2000).
- Daugiatiksliai (*angl. Multi Attribute Decision Making, arba MADM*), skirtus atskirų sprendimų paieškai (Zavadskas ir Kaklauskas, 1996).

Šie metodai yra klasifikuojami pagal įvairius požymius. Vienas iš klasifikavimo variantų – skirstymas į klasikinius ir technologinius metodus (Blech ir Getce, 1997). Klasikinių metodų pagrindą sudaro silpno prioritetiškumo principas, kuris leidžia įvertinti rodiklių svarbą (Zavadskas ir Kaklauskas, 1996). Tai leidžia siekiant rasti racionaliausią alternatyvą nustatyti visų alternatyvų eiliškumą. Technologiniams metodams priskiriami dominavimo (*angl. Outranking*) ir neapibrėžtųjų aibių (*angl. Fuzzy-set*) metodai (Blech ir Getce, 1997).

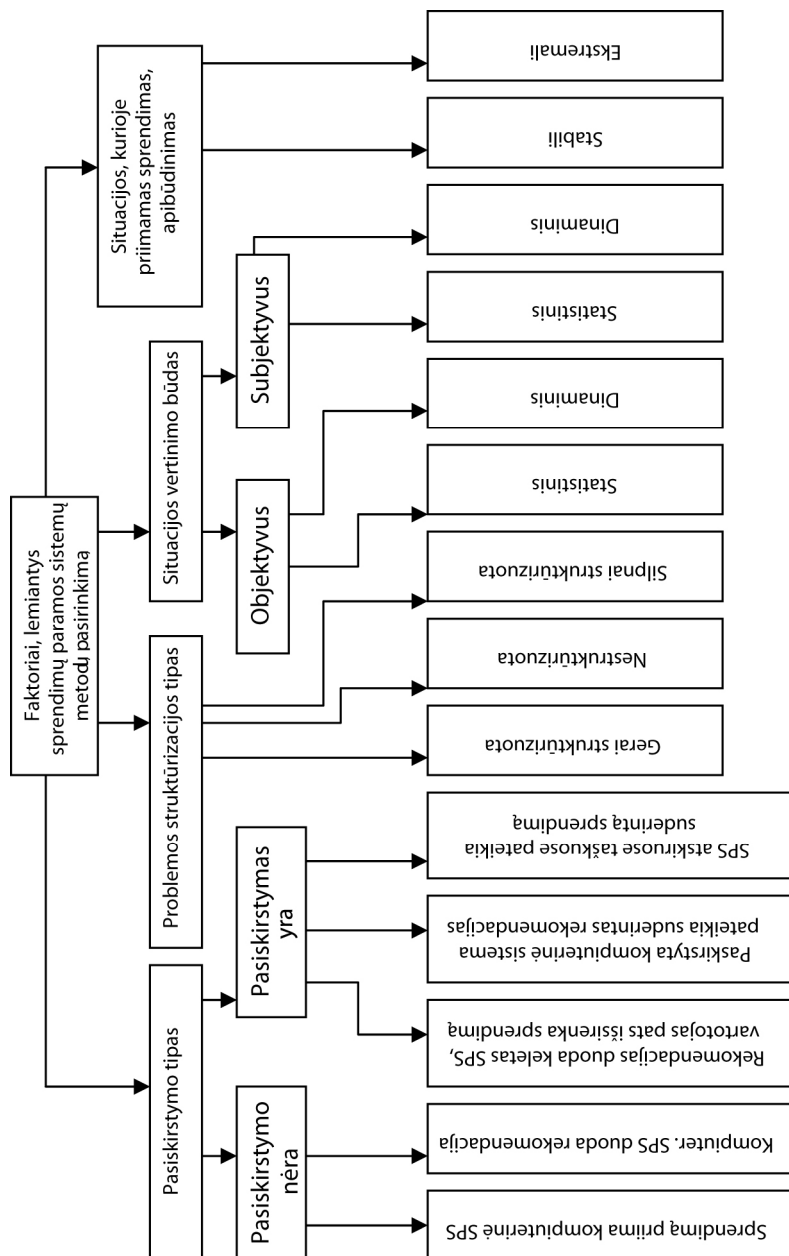
Daugiakriteriniai sprendimų priėmimo metodai taip pat gali būti skirstomi į kompensacinius ir bekompensacinius (Blech ir Getce, 1997; Zavadskas ir kiti, 2001). Kompensaciniuose metoduose vienos tikslinės funkcijos reikšmingumo sumažėjimas gali būti kompensuojamas kitos tikslo funkcijos reikšmingumo padidėjimu. Šiuo atveju kompensavimo galimybės priklauso nuo sprendžiamo uždavinio tipo ir sprendimus priimančių asmenų.

Kitas metodų klasifikavimo variantas – pagal informacijos pobūdį (Blech ir Getce, 1997) pateiktas 5.2 lentelėje.

5.2 lentelė. Daugiakriterinių metodų klasifikacija pagal informacijos pobūdį

Informacijos nėra	Informacija apie rodiklius				Informacija apie alternatyvas	
	Kiekybiniai duomenys	Eiliškumo duomenys	Reikalavimų lygis	Pakeitimų normos	Informacija apie prioritetus	Duomenys apie nutolinimą
Hurvico sprendimo taisyklė Maksimino (Valdo) sprendimo taisyklė Maksimalkso sprendimo taisyklė	Linijinio programavimo metodas Paprastojo suminio svėrimo metodas (SAW) Analitinio hierarchinio proceso modelis (AHP) Naudingumo analizė, ELECTRE metodai Artumo idealiam taškui (TOPSIS) metodas	Leksikografiniai metodai Perstatymų metodai, Atmetimų metodas	Disjunktvyviniai metodai Konjunktvyviniai metodai	MAUT metodai Hierarchiniai metodai	LINMAP metodai Interaktyvius paprastojo suminio svėrimo metodas	Daugkartiniai matavimai nustatant optimalią reikšmę

Daugiakriterinio metodo suvokimas, metodo skaičiavimo algoritmo žinojimas leidžia sprendimų priėmėjui labiau pasitikiėti sprendimų paramos sistemų siūlomais sprendimais. Intelektinė sprendimų paramos sistemai pateiktų duomenų analizė apima šių duomenų apdorojimo algoritmus siekiant nustatyti tendencijas, dėsningumus, tarpusavio ryšius ir proceso vystymosi perspektyvas. Visi šiuolaikinės sprendimų paramos sistemose naudojami intelektinės analizės metodai yra loginis įvairių analitinių tyrimų rezultatas (Трахтенгерц, 2003). Schematiškai faktoriai, lemiantys kompiuterinių sprendimų paramos sistemų metodus, pavaizduoti 5.3 paveiksle.

5.3 pav. Faktoriai, lemiantys kompiuterinių sprendimų paramos sistemų metodus

Sekančioje šio skyriaus dalyje yra analizuojamos VGTU mokslininkų sukurto sprendimų paramos sistemos LEVI 3.0, pagrįstos lošimų teorijos metodais, taikymo racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo nustatymui galimybės.

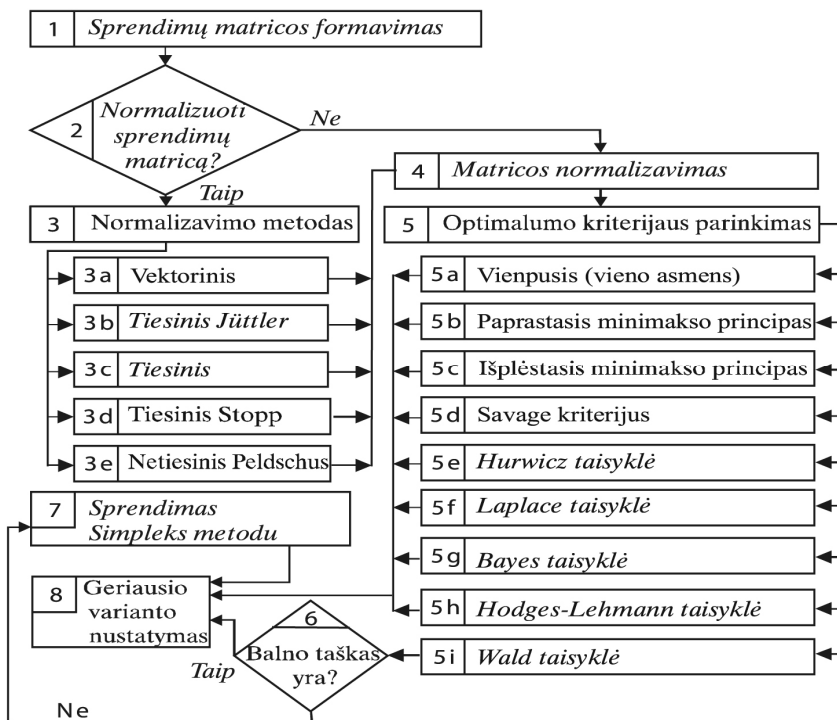
Daugiakriterinius metodus jau ne vieną dešimtmetį analizuoja daugelis pasaulio mokslininkų (Goodwin ir Wright, 1996; Urli ir Nadeau, 1999; Mahmoud ir Garcia, 2000; Zanakis ir kiti, 1998; Olson, 2001; Larichev, 2002; Zavadskas ir kiti, 1999; Ustinovičius, 2003).

5.2.1. LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema

Siekiant ekonominiu, socialiniu ar/ir kitais aspektais įvertinti užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus, būtina taikyti sprendimų pagal daugelį rodiklių vertinimo metodus. Šiam tikslui pasiekti galėtų būti taikoma LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema. Išsamiai šios sistemos veikimo principas yra aprašytas šios sistemos autorių darbuose (Zavadskas ir kiti, 2002; Zavadskas ir kiti, 2004; Ustinovičius, 2004).

Naudodamasis LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema vartotojas gali gauti esminius duomenis ir informaciją, o po to – detaliai analizuoti sprendžiamą problemą įvairiais (pageidaujama) aspektais. Minėtoji sistema galimas sprendimų alternatyvas vertina iš įvairių pusių: atlieka atskirų sprendinių alternatyvų analizę pagal daugelį rodiklių, nustato rangą (prioritetą) ir išrenka efektyviausius variantus, taip sudarydama galimybę vartotojui priimti racionalų sprendimą. Būtent racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo nustatymas ir yra šio darbo tikslas. Taip pat pažymėtina, kad LEVI 3.0 sistemos modelių bazės valdymo sistema leidžia vartotojui pagal poreikį taikyti įvairius metodus, padedančius sprendimų priėmėjui (vartotojui) atlikti kompleksinę alternatyvų analizę. LEVI 3.0 programos kūrėjų (Zavadskas ir kiti, 2002; Ustinovičius, 2003) pateikiama šios programos veikimo struktūrinė schema pavaizduota 5.4 paveiksle.

Atsižvelgiant į tai, jog LEVI 3.0 sistema yra pritaikyta kompleksinei alternatyvų analizei, toliau darbe šios sistemos pagalba bus pateiktas praktinis racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo nustatymas.

5.4 pav. Geriausio varianto išrinkimo visiško neapibrėžtumo sąlygomis struktūrinė schema

5.2.2. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus apibūdinantys rodikliai ir jų reikšmingumų nustatymas

Norint sprendimų paramos sistemos pagalba nustatyti racionalų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą, į sistemos duomenų bazę būtina suvesti galimas ginčų sprendimo būdų alternatyvas, nurodyti šias alternatyvas apibūdinančius rodiklius, juos apibrėžti kiekybinėmis arba kokybinėmis charakteristikomis bei nustatyti rodiklių prioritetus.

Antroje šio darbo dalyje lyginamuoju metodu buvo atlikta užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų analizė pagal šiuos parametrus: ginčo sprendimo operatyvumas, ginčo sprendimo kaina, sprendimo apskundimo galimybė, konfidencialumas, šalių disponavimo ginčų laisvė, draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimas, šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi, priverstinio vykdymo užtikrinimas. Kaip rodo advokatų kontoros „Norcous & Partners“ ir Vilniaus Komercinio arbitražo teismo apklausa (Norcous & Partners, 2007), responden-

tai be išvardintųjų rodiklių renkantis ginčų sprendimo būdą taip pat svarbiais laiko šiuos rodiklius: sprendimų pripažinimas užsienyje, ginčą sprendžiančio asmens autoritetas, advokato/teisininko patarimas, visuomenėje vyraujantys įpročiai, draugų patarimas, dėmesys šalių nuomonei ir pan.

Siekiant nustatyti, kurie iš išvardintųjų alternatyvų vertinimo rodikliai yra svarbiausi, galima būtų anketavimo būdu apklausti statybos įmones (-ių atstovus) ir užsakovus (-ų atstovus). Kadangi, kaip jau buvo minėta, analogišką apklausą 2007 metais atliko advokatų kontora „Norcous & Partners“ ir Vilniaus Komercinio arbitražo teismas (Norcous & Partners, 2007), alternatyvas apbūdinančių rodiklių prioritetiškumui nustatyti tikslinga būtų pasinaudoti šios apklausos rezultatais (3.4 pav.).

Rodiklių reikšmių ir reikšmingumo nustatymo metodus galima suskirstyti į dvi grupes:

- kiekybiniai metodai – kuriuos taikant rodiklius galima išreikšti piniginiu ekvivalentu;
- kokybiniai metodai – kuriuos taikant rodikliams negalime suteikti piniginės išraiškos.

Turint pradinius duomenis apie rodiklių svarbą, būtina nustatyti užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus charakterizuojančių rodiklių reikšmingumus. Šie reikšmingumai parodys, kiek kartų vieno ar kito rodiklio naudingumas yra didesnis (mažesnis) už kito rodiklio naudingumą (Keeney ir Rajfa, 1981).

Žinant rodiklių svarbumą, kiekvieno iš jų reikšmės galima nustatyti tokiu būdu (Zavadskas ir kiti, 1999):

- išrenkamas svarbiausias rodiklis (nagrinėjamu atveju – ginčo sprendimo operatyvumas) – X_{ger} ;
- nagrinėjamo rodiklio geriausiai reikšmei suteikiama 1 balo reikšmingumo vertė ($X_{ger} = 1$);
- nustatoma, kiek procentų (p_i) likusių rodiklių reikšmės (X_i) yra blogesnės už geriausią ($X_{ger} = 1$);
- rodiklių reikšmėms suteikiamos santykinės reikšmės ($X_i = 1 - p_i/100$);
- visų rodiklių santykinės reikšmės (q_i) perskaičiuojamos tokiu būdu, kad jų suma būtų lygi vienetui:

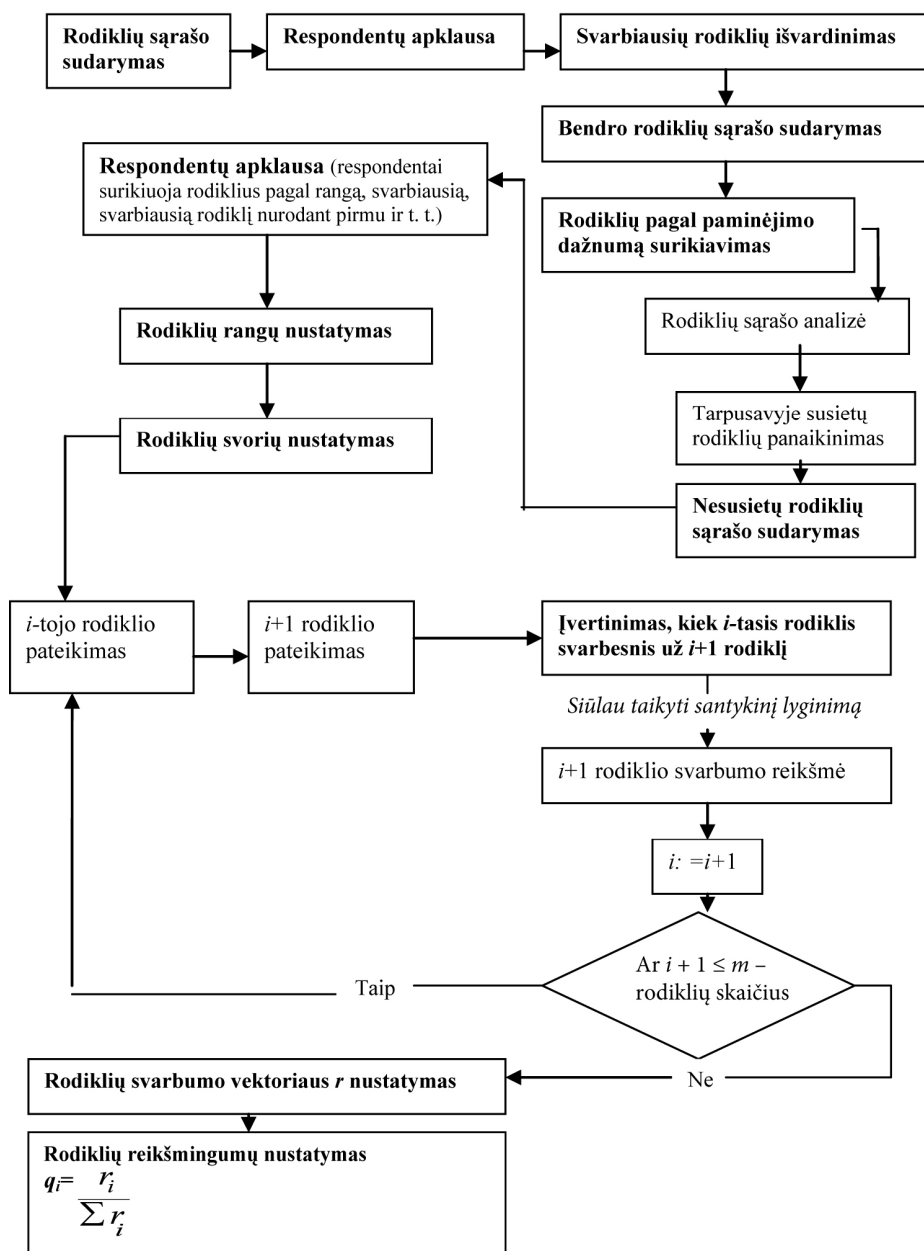
$$\sum_{i=1}^t q_i = 1; \quad i = 1, 2, \dots, t. \quad (5.1)$$

Rodikliai ir jų reikšmingumai taip pat gali būti nustatyti pagal 5.5.paveiksle pateikiamą schemą. Respondentai nurodė labai daug įvairių faktorių (Norcous & Partners, 2007), lemiančių ginčų sprendimo būdo pasirinkimą. Racionaliam užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai parinkami tikslumu parinkti galima įvertinti mažesnę skaičių rodiklių. Au-

torė siūlo skaičiavimus atlikti tik pagal 10 svarbiausių rodiklių. Jų parametrai nurodyti 5.3 lentelėje:

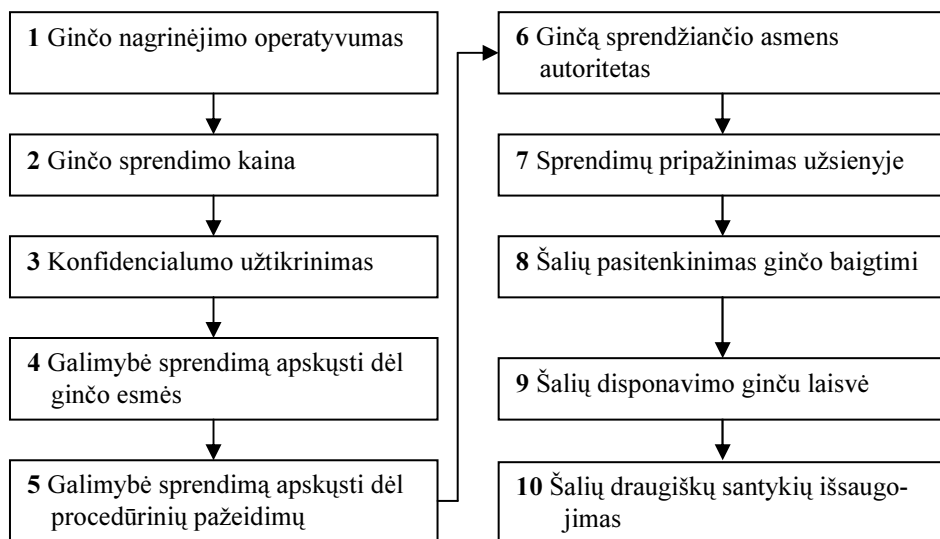
5.3 lentelė. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus charakterizuojančių rodiklių parametrai

Rodiklis	Matavimo vnt.	min/ max	Alternatyvos		
			Teismas (V ₁)	Arbitražas (V ₂)	Mediacija (V ₃)
Ginčo nagrinėjimo operatyvumas	mėnesiai	min	24	3	3
Ginčo sprendimo kaina (kai ginčo suma – 100 000 Lt)	Lt	min	6 000 (kai bylinėjimasi 2 instancijose)	6 490	3 000
Konfidencialumo užtikrinimas	1/0	max	0	1	1
Galimybė sprendimą apskūsti dėl ginčo esmės	1/0	max	1	0	0
Galimybė sprendimą apskūsti dėl procedūrinių pažeidimų	1/0	max	1	1	0
Ginčą sprendžiančio asmens autoritetas	balai (1–3)	max	1	3	3
Sprendimų pripažinimas užsienyje	1/0	max	1	1	0
Šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi	Balai (1–3)	max	1	2	3
Šalių disponavimo ginčų laisvė	balai (1–3)	max	1	3	3
Šalių draugiškų santykių išsaugojimas	balai (1–3)	max	1	2	3

5.5 pav. Rodiklių atrankos ir reikšmingumų nustatymo schema

Pagal pateiktą schemą buvo atlikti 5.3 lentelėje nurodytų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus apibūdinančių rodiklių reikšmingumai (svoriai). Atliktų skaičiavimų rezultatai (rodiklių rangų eilės, kaip pavaizduota 4.5 paveiksle, tvarka: ginčo nagrinėjimo operatyvumas, ginčo sprendimo kaina, konfidencialumo užtikrinimas, galimybė sprendimą apskusti dėl ginčo esmės, galimybė sprendimą apskusti dėl procedūrinių pažeidimų, ginčą sprendžiančio asmens autoritetas, sprendimų pripažinimas užsienyje, šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi, šalių disponavimo ginču laisvė, draugiškų tarpusavio santykių išsaugojimas): $q_1 = 0,25$; $q_2 = 0,21$; $q_3 = 0,1$; $q_4 = 0,09$; $q_5 = 0,09$; $q_6 = 0,08$; $q_7 = 0,07$; $q_8 = 0,05$; $q_9 = 0,03$; $q_{10} = 0,03$ (5.6 pav.):

5.6 pav. Nustatyti rodiklių, lemiančių užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo pasirinkimą, rangai

Skaičiavimų rezultatai pateikti užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus charakterizuojančių rodiklių ir jų parametrų lentelėje (5.4 lent.).

5.4 lentelė. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdus charakterizuojantys rodikliai ir jų parametrai.

Rodiklis	Kiek svarbesnis vidurkis s_i	Koeficientas $k_i = s_i + 1$	Perskaičiuotas svoris $w_i = \frac{x_i - 1}{k_i}$	Svoris $q_i = \frac{w_i}{\sum w_i}$
Ginčo nagrinėjimo operatyvumas x_1		1	1	0,25
Ginčo sprendimo kaina x_2	0,2	1,2	0,83	0,21
Konfidencialumo užtikrinimas x_3	1,13	2,13	0,39	0,1
Galimybė sprendimą apskūsti dėl ginčo esmės x_4	0,11	1,11	0,35	0,09
Galimybė sprendimą apskūsti dėl procedūrinių pažeidimų x_5	0	1,0	0,35	0,09
Ginčą sprendžiančio asmens autoritetas x_6	0,13	1,13	0,31	0,08
Sprendimų pripažinimas užsienyje x_7	0,15	1,15	0,27	0,07
Šalių pasitenkinimas ginčo baigtimi x_8	0,35	1,35	0,2	0,05
Šalių disponavimo ginču laisvė x_9	0,67	1,67	0,12	0,03
Šalių draugiškų santykių išsaugojimas x_{10}	0	1	0,12	0,03

5.2.3. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdų daugiakriterinis vertinimas LEVI 3.0 sistema

Literatūroje yra pateikiama nemažai sprendimų priėmimo metodų: Daugiakriterinės naudingumo teorijos (Keeney ir Rajfa, 1981), Analitinis hierarchinis metodas (Saaty, 1977), ELECTRE (Figueira ir Roy, 2002) ir kt. Užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo racionaliausiam būdai nustatyti tinkamais laikytini lošimų teorijos metodai (Zavadskas ir kiti, 2004). Lošimų teorijos metodų pritaikymui konkretiems uždaviniams spręsti reikalingos bedimensės efektyvumo rodiklių reikšmės, kurios turi išreikšti santykį su optimalia reikšme, nepriklausyti nuo matricos tipo, taip pat tam pačiam santykiniam skirtumui turi būti tos pačios maksimizavimo ir minimizavimo uždaviniais. Tokias rodiklių charakteristikas turime 5.3 lentelėje.

LEVI 3.0 kompiuterinėje programoje naudojami ir minimizavimo, ir maksimizavimo uždaviniams spręsti tinkami normalizavimo būdai. Skirtingas matricos normalizavimo būdas gali turėti tam tikros įtakos sprendiniui (Peldschus, 1986; Peldschus, Zavadskas, 1997; Peldschus, 2001), bet sprendimų priėmimo matricos normalizavimo reikšmės yra apibrėžtos intervaluose $(0; 1)$ arba $(0; \infty)$.

Metodas ir kompiuterinė programa LEVI 3.0 siūlo įvairias optimizavimo uždavinio neapibrėžtomis sąlygomis sprendimo taisykles. Pagal šias taisykles iš galimų sprendinių aibės išrenkamas tinkamiausias.

5.2.4. Normalizavimo būdai

Tarkime, kad sprendimo priėmimo matrica pažymėta kaip $a_{ij}; i=1, m; j=1, n$.

Vektorinis normalizavimas. Šis normalizavimas dažniausiai naudojamas artumo idealiajam taškui metode (Hwang ir Yoon, 1981), bet gali tikti ir kitiems metodams (Zavadskas, 1991; Zavadskas ir kiti, 1994). Šiam normalizavimo būdai išlieka pastovus reikšmių santykis intervale $(0; 1)$.

$$b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}}. \quad (5.2)$$

Tiesinis normalizavimas. Naudoja rodiklių reikšmių skalę (Weitendorf, 1976). Apskaičiuotos reikšmės priklauso nuo intervalo $(a_{io}; a_{iu})$ ir yra kintamos:

$$b_{ij} = \frac{a_{ij} - a_{iu}}{a_{io} - a_{iu}} \text{ jei } b_{ij} \text{ turi būti maksimizuojamas;} \quad (5.3)$$

$$b_{ij} = \frac{a_{io} - a_{ij}}{a_{io} - a_{iu}}, \text{ jei } b_{ij} \text{ turi būti minimizuojamas;} \quad (5.4)$$

čia a_{io} – didžiausia ir a_{iu} – mažiausia reikšmė.

Šio normalizavimo taikymas ribojamas intervale (0; 1). Körth (1969) tiesiniam normalizavimui pasiūlė naudoti toliau pateiktą formulę:

$$b_{ij} = 1 - \left| \frac{a_j^* - a_{ij}}{a_j^*} \right|, \quad (5.5)$$

čia a_j^* – optimali rodiklio reikšmė.

Tiesiniam normalizavimui gali būti taikomas Jüttler (1966) normalizavimo būdas:

$$b_{ij} = 1 - \left| \frac{a_j^* - a_{ij}}{a_j^*} \right| \quad (5.6)$$

arba Stopp (1975) būdas:

$$a_{ik} = \begin{cases} \frac{100a_{ij}}{\max_i a_{ij}}, & \text{jeigu } \max_i a_{ij} \text{ palankus} \\ \frac{100\min_i a_{ij}}{a_{ij}}, & \text{jeigu } \min_i a_{ij} \text{ palankus.} \end{cases} \quad (5.7)$$

Kaip jau buvo minėta, lošimų teorijos metodų pritaikymui konkretiems uždaviniais spręsti reikalingos bedimensės efektyvumo rodiklių reikšmės, kurios turi išreikšti santykį su optimalia reikšme, nepriklausyti nuo matricos tipo, taip pat tam pačiam santykiniam skirtumui turi būti tos pačios maksimizavimo ir minimizavimo uždaviniais.

Išvardintiems reikalavimams įvykdyti siūlomos tokios formulės:

$$b_{ij} = \left(\frac{\min_i a_{ij}}{a_{ij}} \right)^3, \text{ jei } \min_i a_{ij} \text{ palankus}$$

$$b_{ij} = \left(\frac{a_{ij}}{\max_i a_{ij}} \right)^2, \text{ jei } \max_i a_{ij} \text{ palankus.}$$
(5.8)

Racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo nustatymui LEVI 3.0 sprendimų paramos sistemos pagalba būtina sudaryti pradinę sprendimų priėmimo matricą (5.7 pav.) ir tiesiškai normalizuotą sprendimų priėmimo matricą (5.8 pav.), kurios sudarymui autorė siūlo naudoti tiesinio normalizavimo formules (5.3 ir 5.4).

Var.	x1 (-)	x2 (-)	x3 (+)	x4 (+)	x5 (+)	x6 (+)	x7 (+)	x8 (+)	x9 (+)	x10 (+)
IF										
1	24.000	6000.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	3.000	6490.000	1.000	0.000	1.000	3.000	1.000	2.000	3.000	2.000
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000

5.7 pav. Pradinė sprendimų priėmimo matrica

Var.	x1 (-)	x2 (-)	x3 (+)	x4 (+)	x5 (+)	x6 (+)	x7 (+)	x8 (+)	x9 (+)	x10 (+)
IF										
1	0.000	0.140	0.000	1.000	1.000	0.000	1.000	0.000	0.000	0.000
2	1.000	0.000	1.000	0.000	1.000	1.000	1.000	0.500	1.000	0.500
3	1.000	1.000	1.000	0.000	0.000	1.000	0.000	1.000	1.000	1.000

5.8 pav. Tiesiškai normalizuota sprendimų priėmimo matrica

5.2.5. Optimalių strategijų apskaičiavimas

Matriciniai lošimai yra baigtiniai dviejų asmenų nulinių sumų lošimai. Juos galima išvesti iš n asmenų lošimų. Remiantis (Burger, 1963), normalios formos n asmenų lošimas apibrėžiamas taip: n asmenų lošimas apibrėžiamas kaip n netuščiųjų aibių $S_i (i=1,2,...,n)$, n -ojo lošėjo strategijų aibių – ir n -ojo lošėjo išlošio realių funkcijų visuma $A_i (i=1,2,...,n)$, apibrėžtų aibėje $S_1 \times S_2 \times ... \times S_n$.

Aibių sandauga $S_1 \times S_2 \times ... \times S_n$ yra visų rinkinių $(s_1, s_2, ..., s_n)$ aibė, kur $s_1 \in S_1, s_2 \in S_2, ..., s_n \in S_n$. Šis lošimas žymimas

$\Gamma = \{S_1, S_2, ..., S_n; A_1, A_2, ..., A_n\}$. Strategijų aibės S_i gali būti topologinės struktūros, pvz., gali būti euklidinių erdvių taškų aibės. Lošimo tikslas nurodomas vėliau.

Lošimo su racionalia strategija uždavinių sprendiniai idealiau atveju randami kaip balno taško sprendinys (paprastas minimakso principas) arba kaip strategijų derinimas (išplėstas minimakso principas) (Beyer, 1988).

Paprastasis minimakso principas:

$$\begin{aligned}\alpha &= \max_i \min_j a_{ij} \\ \beta &= \min_j \max_i a_{ij}.\end{aligned}\tag{5.9}$$

Jei $\alpha = \beta = v$, tai sprendinys su aiškiomis strategijomis yra balno taškas (tik viena optimali strategija kiekvienam žaidėjui) – paprastas sprendinys.

Išplėstasis minimakso principas (mišrių strategijų pusiausvyros taško nustatymas – strategijų derinimas):

$$\max_i \min_j A(s_1, s_2) = \min_j \max_i A(s_1, s_2) = A(s_1^*, s_2^*) = v. \tag{5.10}$$

Wald taisyklė (Wald, 1945) ieško geriausio iš blogesnių sprendinių. Wald taisyklė ir paprastasis minimakso principas, esant balno taškui, 1-ajam lošėjui skiria tą pačią optimalią strategiją.

Visais kitais atvejais pagal Wald taisyklę gaunama atsargi strategija, todėl ji dar vadinama pesimistine taisykle. Be to, ši taisyklė kritikuojama dar ir todėl, kad ji neatsižvelgia į turimą informaciją. Ją prasminga taikyti tais atvejais, kuomet reikia priimti sprendimą remiantis įvairiomis nepalankiomis 1-ajam lošėjui būklėmis, kai yra mažai pasikartojimų.

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \in S_1 \cap \max_i \min_j a_{ij} \right\}. \quad (5.11)$$

Savage taisyklės tikslas – sumažinti nuostolius, t. y. skirtumą tarp didžiausios ir pasiektos naudos (Savage, 1951).

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \in S_1 \cap \min_i \max_j c_{ij} \cap c_{ij} = \left(\max_r a_{rs} \right) - a_{rs} \right\}, \quad (5.12)$$

čia $r = \overline{1, m}$; $s = \overline{1, n}$

Šis metodas turi kritikuotiną trūkumą – šiam principui poveikį daro ir neoptimali strategija.

Hurwicz taisyklės taikymo atveju optimalios strategijos suradimas grindžiamas blogiausiu ir geriausiu rezultatu (Hurwicz, 1951). Šie eilučių minimumo ir eilučių maksimumo elementai vienijami į pasvertą vidurkį su vilties parametru λ . Pagal šią taisyklę parenkama strategija:

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \in S_1 \cap \max_i h_i \cap h_i = \min_i a_{ij} + (1 - \lambda) \max_j a_{ij} \cap 0 \leq \lambda \leq 1 \right\}. \quad (5.13)$$

Šios taisyklės pagrindą sudaro siekimas rasti kompromisą tarp optimistinio ir pesimistinio požiūrio į aplinką. Balansas yra nustatomas per koeficientą λ ($0 \leq \lambda \leq 1$). $\lambda = 0$ tuo atveju, kai asmuo, priimantis sprendimus, yra pesimistiškai nusiteikęs dėl būsimų sąlygų, o $\lambda = 1$ – atvirkščiai, optimistiškai. Kai $\lambda = 0$, tai gaunamas pesimistinis sprendinys (Wald taisyklė), o jei $\lambda = 1$, tai nagrinėjamos tik geriausios ir blogiausios reikšmės, o visos kitos informacijos nepaisoma.

Bayes taisyklė. Jei oponento strategijos tikimybės yra pateiktos, gali būti panaudota didžiausia tikėtinoji reikšmė (Arrow ir kiti, 1949).

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \cap \max_i \left(\sum_{j=1}^n q_j a_{ij} \right) \cap \sum_{j=1}^n q_j = 1 \right\}. \quad (5.14)$$

Bernoulli-Laplace taisyklės taikymo atveju sprendinys nustatomas laikantis sąlygos, kad visų oponentų strategijų tikimybės yra lygios:

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \in S_1 \cap \max_i \left(1/n \sum_{j=1}^n a_{ij} \right) \right\}. \quad (5.15)$$

Taikant **Hodges-Lehmann-taisyklę** (Hodges, Lehmann, 1952) yra atsižvelgiama į priešininko strategijų tikimybes q_j . Pasitikėjimas priešininko strategijos tikimybe gali būti išreikštas parametru λ .

$$S_1^* = \left\{ S_{1i} / S_{1i} \in S_1 \cap \max_i \left[\lambda \sum_{j=1}^n q_j a_{ij} + (1-\lambda) \min_j a_{ij} \right] \right\}, \quad (5.16)$$

$$\cap 0 \leq \lambda \leq 1$$

Jeigu $\lambda=0$ (pasitikėjimo priešininko strategijų tikimybėmis nėra), sprendžiama pagal Wald taisyklę. $\lambda=1$ (pasitikėjimas yra didelis) – sprendimas priimamas pagal Bayes taisyklę.

Apžvelgus LEVI 3.0 sistemoje taikomas taisykles, taip pat turint sudarytas sprendimų priėmimo matricas (4.6 ir 4.7 pav.), galima atlikti racionalaus užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdo parinkimą pagal visas išvardintas taisykles (5.9–5.14 pav.):

Solution according to Wald											
Favourable variant according to Wald: 1											
(Polysemantic solution)											
VAR.	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	Result
1	24.000	6000.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	0.000
2	3.000	6490.000	1.000	0.000	1.000	3.000	1.000	2.000	3.000	2.000	0.000
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000	0.000

5.9 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Wald taisyklę

Kaip matyti iš skaičiavimo rezultatų, taikydami Wald taisyklę negalime nustatyti, kuris ginčų sprendimo būdas yra racionaliausias, nes visi variantai (V) yra lygiaverčiai: $V_1 = V_2 = V_3$. Tokį rezultatą galima būtų paaiškinti tuo, kad šiame metode nėra taikomi ginčų sprendimo būdus apibūdinančių rodiklių svoriai.

Solution according to Savage											
Favour variant according to Savage: 1											
(Many-meaning solution)											
VAR.	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	Result
1	24.000	6000.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	3.000	6490.000	1.000	0.000	1.000	3.000	1.000	2.000	3.000	2.000	1.000
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000	1.000

5.10 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Savage taisyklę

Skaičiavimų rezultatai rodo, kad ir Savage taisyklės taikymo atveju visos alternatyvos yra lygiavertės: $V_1 = V_2 = V_3$. Ši taisyklė taip pat neįvertina alternatyvas apibūdinančių rodiklių reikšmingumo (svorio).

Favourable variant according to Hurwicz			
RF:	0.000 (Var.)	0.500 (Var.)	1.000 (Var.)
	1.000 (1)	0.500 (1)	0.000 (1)
	1.000 (2)	0.500 (2)	0.000 (2)
	1.000 (3)	0.500 (3)	0.000 (3)
Opt.	Var.:1	Var.:1	Var.:1

5.11 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Hurwicz taisyklę

Skaičiavimai pagal Hurwicz taisyklę atlikti naudojant tris vilties parametro λ reikšmes: $\lambda=0$; $\lambda=0.5$; $\lambda=1$. Ši taisyklė taip pat nepadedą parinkti racionalaus ginčų sprendimo būdo, nes prie visų λ reikšmių $V_1 = V_2 = V_3$. Pažymėtina, kad naudojant šią taisyklę ginčų sprendimo būdus apibūdinančių rodiklių svoriai nevertinami (kaip ir Wald bei Savage taisyklių taikymo atvejais).

Solution according to Bayes												
Favourable variant according to Bayes: 3 (Trivial solution)												
VAR.	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10		Result
q	0.250	0.210	0.100	0.090	0.090	0.080	0.070	0.050	0.030	0.030		
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000		0.750
2	3.000	6490.000	1.000	0.000	1.000	3.000	1.000	2.000	3.000	2.000		0.660
1	24.000	6000.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000		0.279

5.12 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Bayes taisyklę

Bayeso taisyklės taikymo atveju būtina taikyti rodiklių svorius (5.4 lentelė). Sakičiavimo rezultatai rodo, kad sprendžiant ginčų sprendimo būdo parinkimo uždavinį, $V_3 \succ V_2 \succ V_1$ (kur V_1 – teisminis, ginčo sprendimo būdas; V_2 – ginčo sprendimas arbitražu; V_3 – ginčo sprendimas mediacijos būdu; – žr. 5.3 lent.).

Solution according to Laplace												
Favourable variant according to Laplace: 2 (Two-sided problem)												
VAR.	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10		Result
2	3.000	6490.000	1.000	0.000	1.000	3.000	1.000	2.000	3.000	2.000		0.700
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000		0.700
1	24.000	6000.000	0.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000		0.314

5.13 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Laplace taisyklę

Taikant Laplace taisyklę gautas rezultatas $V_3 = V_2 \succ V_1$.

Solution according to Hodges- Lehmman												
Favourable variant according to Hodges- Lehmman: 3 ($\lambda = 0.5$)												
VAR.	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10		Result
q	0.250	0.210	0.100	0.090	0.090	0.080	0.070	0.050	0.030	0.030		
$\lambda = 0.500$												
3	3.000	3000.000	1.000	0.000	0.000	3.000	0.000	3.000	3.000	3.000		0.375

4.13 pav. Uždavinio sprendimo rezultatai taikant Hodges-Lehmann taisyklę $\lambda = 0,5$

Pritaikius Hodges – Lehmann taisyklę, kuomet pasirinkta priešininko (atsakovo) strategijos pasitikėjimo tikimybės reikšmė $\lambda = 0,5$, gautas rezultatas, kad geriausias (racionaliausias) ginčų sprendimo būdas yra mediacija (V_3).

Skaičiavimų rezultatai rodo, kad Racionaliam užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai nustatyti gali būti taikomos Bayes, Laplace ir Hodges-Lehmann taisyklės, kurios įvertina ginčų sprendimo būdus apibūdinančių rodiklių svorius. Visais trimis variantais nustatyta, jog užsakovui ir rangovui, kuomet jų ginčo suma yra 100 000 Lt ir kuomet šalys yra pasirenę bylinėtis dviejose teisminėse instancijose, racionaliausia būtų rinktis ginčų sprendimą mediacijos būdu.

Atsižvelgiant į tai, kad tarp užsakovo ir rangovo kilus konfliktams, šalys dažnai negali konstrukyviai spręsti ginčų dėl susikaupusių emocijų, silpnų gebėjimų argumentuoti išdėstyti savo poziciją, joms ginčų sprendimą galėtų palengvinti derybinės sprendimų paramos sistemos, kurių pagalba užsakovas ir rangovas ginčus galėtų spręsti virtualioje aplinkoje (*online* būdu).

Be to, pastaruoju metu vis dažniau girdimi tarptautinių organizacijų raginimai sukurti veiksmingas *online* ginčų sprendimo sąlygas, kad patys ginčo dalyviai turėtų galimybę kylančius nesutarimus išspręsti be kreipimosi į valstybines institucijas. Kadangi niekas netrukdo užsakovo ir rangovo ginčų sprendimui pasitelkti internetą, tikslinga būtų paminėti labiausiai paplitusius *online* alternatyvius ginčų sprendimo būdus.

5.3. Alternatyvus ginčų sprendimas virtualioje aplinkoje

Kol kas pasaulyje nėra teismų, kurie visiškai išspręstų bylas (nuo pradžios iki pabaigos) virtualioje aplinkoje (*online* režimu) ir priimtų sprendimus valstybės vardu, tačiau vis daugėja tarptautinių arbitražų, galinčių ginčų sprendimą perkelti į virtualią erdvę. Šių arbitražinių institucijų sėkmę lėmė keli svarbiausi faktoriai: pirma, tiek arbitrams, tiek ginčo šalims ar jų advokatams nebūtina kur nors važiuoti, kad ginčas galėtų būti sprendžiamas; antra, nebūtina ginčą spręsti vienu metu; trečia, iki minimumo sumažėja žmogiškasis faktorius, kadangi arbitrai tiesiogiai nemato ginčo šalių. Taip pat teigiamas dalykas yra ir laiko turėjimas apmąstyti savo argumentus ginčo šalims (Civilka ir kiti, 2004). John Zeleznikow taip pat išskiria panašius ginčų sprendimo *online* privalumus: tai ginčo sprendimui skirto laiko sąnaudų sumažėjimas, ypač jei ginčo šalys randasi skirtinguose šalies regionuose ar net valstybėse; ir konstruktyvios ginčo sprendimo atmosferos palaikymas, ypač jei šalių ginčas yra peraugęs į rimtą konfliktą (Zeleznikow, 2002).

Kalbant apie ginčų sprendimą virtualioje aplinkoje (*online* režimu), natūraliai iškyla klausimas, kaip tai vyksta? Išnagrinėjus kai kurių *online* ADR (*online Alternative Dispute Resolution*) paslaugų teikėjų interneto puslapius, užsakovo ir rangovo ginčų sprendimui galima būtų pasiūlyti šiuos *online* ADR metodus:

1. *Online* forumas leidžia ginčo šaliai, inicijuojančiai ginčo procedūras, užpildyti tipinę *online* formą apie tai, kokia ginčo esmė ir ko tikimasi iš kitos ginčo šalies. Apie tai el. paštu informuojama kita ginčo šalis ir laukiama jos atsakymo. Ginčą inicijavusios šalies skundas ir kitos šalies atsikirtimai į jį yra patalpunami saugiam internetiniame puslapyje, kuriame šalys gali keistis informacija tiek laiko, kiek joms atrodo reikalinga. Jei šiomis priemonės ginčas nereguliuojamas, gali būti skiriamas nešališkas tarpininkas, kuris padeda šalims rasti kompromisą.

2. „Aklos derybos“, kurių metu šalys viena kitai pateikia finansinius pasiūlymus ir reikalavimus, kuriuos tenkinus, ginčas būtų išspręstas. Tačiau šie pasiūlymai ir reikalavimai nėra atskleidžiami kitai šaliai, bet kompiuterio pagalba yra lyginami. Jeigu pasiūlymas ir reikalavimas visiškai ar didžiąja dalimi sutampa, byla yra išsprendžiama ir šalys apie informuojamos *online* arba el. paštu.

3. *Online* tarpininkavimas pradedamas taip pat kaip ir *online* forumas: ginčą inicijuojanti šalis užpildo tipinę formą paslaugų teikėjo internetiniame puslapyje. Tuomet paslaugas teikianti institucija identifikuoja ginčo šalis, nesutarimo pobūdį ir norimą sprendimą bei paskiria tarpininką. Tarpininaujantis subjektas kontaktuoja su kita šalimi, informuoja ją apie *online* pareiškimą ir pakviečia kitą šalį dalyvauti. Jei pastaroji pasiūlymą priima, susitariama dėl *online* tarpininkavimo pagrindinių taisyklių ir procedūrų. Tarpininkas bendraudamas su šalimis kartu arba individualiai, siekia padėti šalims sudaryti susitarimą. Jeigu susitarimas pasiekiamas, jis užfiksuojamas raštu.

4. Derybos per patentuotą neutralų interneto puslapį paremtos optimizuotų sprendimų priėmimu. Elektroninis tarpininkas padeda ginčo šalims modeliuoti jų derybų problemą ir tada asistuoja kiekvienai šaliai individualiai pateikiant savo kofidencialius pasirinkimus. Šios sistemos modelių bazės pagalba gali gana tiksliai identifikuoti derybų problematiką. Be to, jos šalims leidžia eksperimentuoti su scenarijais „o kas, jei“. Sistema generuoja racionalius sprendimus, paskirstydama naudą pagal teisingumą, sukurtą pačių derybų šalių (Civilka ir kiti, 2004).

Atsirandant naujoms galimybėms spręsti ginčus internetu nusistovėjo keletas anglišku terminu, kurie apibūdina tą patį – alternatyvius ginčų sprendimo būdus naudojant internetą:

- 1) *electronic alternative dispute resolution (eADR)*;
- 2) *online alternative dispute resolution (online ADR)*;
- 3) *out-of-court dispute settlement systems for e-commerce*;
- 4) *online dispute resolution (ODR)*.

Labiausiai paplitę *online* ADR būdai (rūšys) yra šie (Sauliūnas, 2003)

- 1) *online* derybos (angl. *negotiation*);
- 2) *online* mediacija (angl. *mediation*);
- 3) *online* arbitražas (angl. *arbitration*).

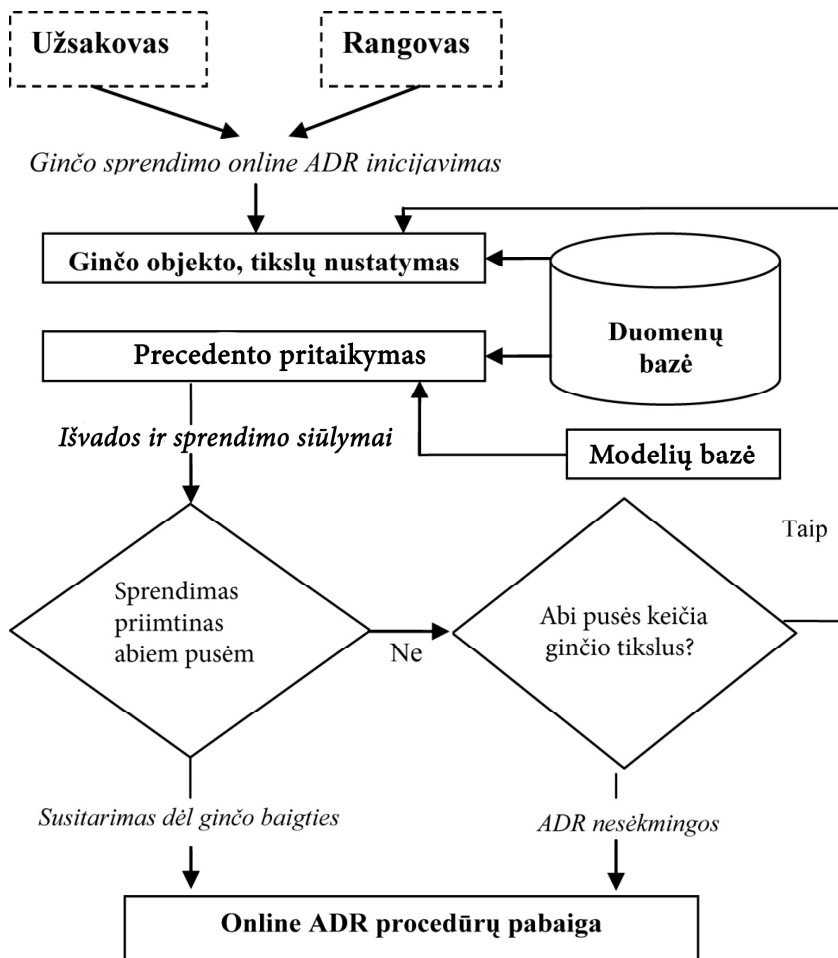
Online derybos – tai toks *online* ADR būdas, kai ginčo šalys siekia pačios išspręsti kilusį ginčą be trečiųjų asmenų įsikišimo ar pagalbos. Šis būdas plačiausiai taikomas ginčų, kylančių iš elektroninės komercijos santykių, sprendimui (Gabuthy ir kiti, 2007).

Online mediacija – tai toks *online* ADR būdas, kai ginčo šalys, siekdamos išspręsti kilusį ginčą, pasikviečia nešališką trečiąjį asmenį, vadinamą tarpininku. Tarpininkas negali priimti privalomo ginčo šalims sprendimo, tačiau jo veiksmai nukreipti į tai, kad ginčo šalys lengviau pasiektų susitarimą – sudaromos geresnės sąlygos ginčo šalims bendrauti, siūlomos įvairios idėjos, kaip spręsti ginčą, šalys skatinamos daryti kompromisus ir galų gale pasiekti susitarimą. Joks sprendimas nepriimamas, kol dėl jo nesutinka abi ginčo šalys, t. y. abi šalys turi veto teisę.

Online arbitražas – tai toks *online* ADR būdas, kai ginčo šalys perduoda kilusį ginčą išspręsti nešališkam trečiajam asmeniui, vadinamam arbitru, turinčiam teisę priimti ginčo šalims privalomus sprendimus. Daugelis arbitražo (ypač institucinio) požymių atitinka teismo požymius. Arbitras, panašiai kaip teisėjas, išklauso abi ginčo šalis ir priima sprendimą. Šis sprendimas gali būti privalomas ginčo šalims ir galutinis, nebent šalys susitaria kitaip prieš perdudamos ginčą spręsti arbitražui.

Europos Komisijos paskelbtoje Rekomendacijoje Dėl principų, taikomų institucijoms, atsakingoms už neteisminį ginčų su vartotojais sprendimą (Europos Komisija, 2001) išvardinti septyni ADR principai: nepriklausomumas (*independence*), skaidrumas (*transparency*), procedūros veiksmingumas (*procedural efficacy*), sprendimo teisėtumas (*legality of decision*), laisvė (*liberty*) ir atstovavimas (*representation*). Rekomendacija nėra specialiai skirta elektroninės komercijos santykiams, be to, ji aiškiai netaikoma tiems alternatyvaus ginčų sprendimo būdams, kuriais tik siekiama padėti šalims susitarti. Tačiau rekomendacija taikytina *online* arbitražui. Panašiai siekiama sureguliuoti ir mediacijos procedūras.

Faktais (precedentais) pagrįstos kompiuterinės programos, skirtos užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo ADR būdais *online* režimu veikimo principą galima pavaizduoti schematiškai (5.15 pav.):

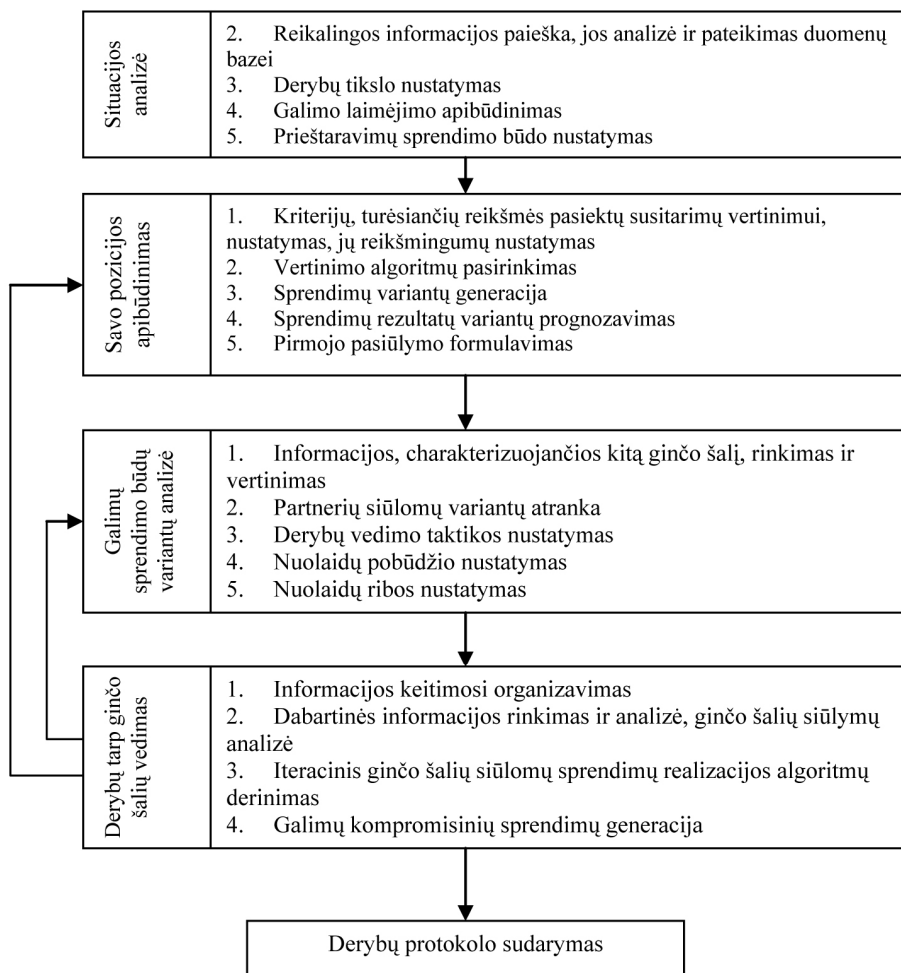
5.15 pav. Siūloma ginčų sprendimo *online* ADR sistemos architektūra

Kaip matyti iš 5.15 paveikslo, sprendžiant ginčus *online* režime, būtinas abiejų ginčo šalių pozicijų derinimas. Šią užduotį sėkmingai vykdo grupinės sprendimų paramos sistemos. Jų sprendimų priėmimo procedūra sudėtingesnė (Трахтенберг, 2003), negu individualių sprendimų priėmimo. Neretai šios sistemos išskiriamos į atskirą Derybų paramos sistemų kategoriją (angl. *Negotiation Support System*) kategoriją. Ginčų sprendimo procedūrų eiga tokioje sistemoje galėtų atrodyti tai, kaip pavaizduota 5.16 paveiksle:

2000 m. birželio 8 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą 2000/31/EB dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektroninės komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektroninės komercijos direktyva) (Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2000/31/EB). Jos 17 straipsnyje ES

valstybės narės įpareigojamos savo įstatymais užtikrinti veiksmingą neteisminių procedūrų taikymą, įskaitant atitinkamas elektronines priemones, taikomas spręsti ginčams. Neteisminės ginčų sprendimo institucijos apie jų priimamus sprendimus kviečiamos informuoti Europos Komisiją.

Deja, reikia pripažinti, kad Lietuvoje ginčų sprendimo *online* galimybėmis visiškai nesidomima.

5.16 pav. Siūloma ginčų sprendimo *online* režimu struktūra

5.4. Penktojo skyriaus išvados

1. Įrodyta, kad racionaliam užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai parinkti sėkmingai gali būti taikoma LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema. Šios sistemos pagalba atlikus alternatyvų vertinimą, pagal nustatytą rodiklių reikšmingumą užsakovo ir rangovo ginčams spręsti naudingiausių laikytinas mediacijos būdas.

2. Racionalaus užsakovo ir rangovo ginčo sprendimo būdo nustatymui tiesinio normalizavimo būdu sudaryta sprendimų priėmimo matrica.

3. Nustatyta, kad racionalaus ginčų sprendimo būdo nustatymui pagal daugelį rodiklių tinkamais laikytini Bayes, Laplace ir Hodges-Lehman metodai, kuriuose yra įvertinami ginčų sprendimo būdus apibūdinančių rodiklių svoriai.

4. Atlikus užsienio ir Lietuvos autorių darbų apžvalgą, nustatyta, kad alternatyvūs ginčų sprendimo būdai internetu pasaulinėje praktikoje ir tarptautiniuose dokumentuose bei iniciatyvose dažniausiai vadinami *online* ADR. Į šią sąvoką įeina tokie alternatyvūs ginčų sprendimo būdai kaip *online* derybos, *online* mediacija, *online* arbitražas.

5. Plėtojantis statybos pramonei, daugės tarp užsakovo ir rangovo kylančių ginčų. Nedideliems ginčams spręsti visada bus siekiama pritaikyti sumarines procedūras, pasižyminčias operatyvumu, nedidelėmis išlaidomis ir veiksmingumu. Nustatyta, kad internetas suteikia puikių galimybių šiam tikslui pasiekti.

6. Nustatyta, kad Lietuvos teisės aktų leidėjai neskuba sudaryti sąlygų taikyti informacines technologijas sprendžiant ginčus virtualioje aplinkoje. Kai pasaulyje intensyviai ieškoma racionalių būdų veiksmingiau spręsti ginčus *online* būdu, Lietuva lieka nuošalyje.

7. Apibendrinus tarptautinius dokumentus ir iniciatyvas *online* ADR srityje galima konstatuoti, kad ginčus *online* siūloma spręsti remiantis šiais principais: operatyvumu, skaidrumu, prieinamumu, mažomis išlaidomis (ar jokių išlaidų) vartotojui, ADR paslaugų teikėjų kvalifikacija ir nepriklausomumu.

8. Pasiūlyta ginčų sprendimo *online* ADR sistemos architektūra gali būti panaudota praktiškai realizuojant užsakovo ir rangovo ginčų sprendimą alternatyviais būdais virtualioje aplinkoje.

6. Bendrosios darbo išvados ir rekomendacijos

1. Atlikta teisės aktų, reglamentuojančių statybos procesą, apžvalga, įrodo, kad jų gausa bei dažnas keitimas yra viena iš priežasčių, lemiančių ginčų tarp užsakovo ir rangovo atsiradimą.

2. Siekiant užtikrinti, kad teisinė bazė, reglamentuojanti reikalavimus statiniams, būtų skaidri bei aiški ir kad statytojai dar prieš teikdami paraišką sąlygoms gauti galėtų žinoti, kokius reikalavimus jie privalės įvykdyti, būtų tikslinga ir logiška Statybos įstatyme įtvirtinti nuostatą, kad privalomų norminių reikalavimų statiniams sąrašas turi būti baigtinis, o patys reikalavimai turi būti suformuluoti taip, kad nesudarytų prielaidų interpretacijoms.

3. Atsižvelgiant į Europos Sąjungos vykdomą politiką ginčų nagrinėjimo srityje, taip pat į Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijas dėl alternatyvių ginčų nagrinėjimo būdų naudojimo, galima daryti išvadą, kad Lietuvoje populiarės mediacija ir arbitražas.

4. Nustatyta, jog kiekvienu konkrečiu atveju išanalizavus neigiamas ir teigiamas įvairių ginčų sprendimo būdų savybes, galima įvertinti bylinėjimosi teisme ir, taikant kitus ginčų sprendimo būdus, perspektyvą. Toks žinojimas leidžia argumentuotai ir sąmoningai rinktis tinkamiausią konkretaus ginčo sprendimo būdą – bylinėjimąsi teisme, arbitražą, mediaciją ar pan.

5. Matematiškai įrodyta, kad užsakovui, kuris nesinaudoja teisine pagalba, visuomet yra ekonomiškai naudinga siekti taikaus ginčo išsprendimo.

6. Darytina išvada, kad galimų strategijų naudingumo skaičiavimo metodika galėtų būti panaudota kuriant specializuotas teises sprendimų paramos sistemas, leisiančias tiksliau parinkti racionalų užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdą.

7. Įrodyta, kad racionaliam užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdui parinkti sėkmingai gali būti taikoma LEVI 3.0 sprendimų paramos sistema. Šios sistemos pagalba atlikus daugiakriterinį alternatyvų vertinimą, pagal nustatytą rodiklių reikšmingumą užsakovo ir rangovo ginčams spręsti naudingiausiu laikytinas mediacijos būdas.

8. Pasiūlyta ginčų sprendimo *online* ADR sistemos architektūra gali būti panaudota praktiškai realizuojant užsakovo ir rangovo ginčų sprendimą alternatyviais būdais virtualioje aplinkoje.

9. Darytina išvada, jog norint suteikti ginčų sprendimams, pasiektiems mediacijos būdu, privalomą šalims poveikį, reikėtų šiems sprendimams įteisinti teismo patvirtinimą ir vykdomojo dokumento išdavimą arba teisės aktuose numatyti šalių galimybę kreiptis į notarą arba antstolį, kad šie paliudytų, jog pasiektas susitarimas. Tai sustiprintų mediacijos būdu pasiekto sprendimo vykdomo realumą ir patikimumą.

Informacinės visuomenės plėtros komitetui prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės siūlytina apsvarstyti galimybę inicijuoti priėmimą Vyriausybės nutarimo, kuriuo būtų aiškiai pripažįstamos ir konkrečiai skatinamos virtualios ginčų sprendimo alternatyviais būdais paslaugos Lietuvoje.

Literatūros sąrašas

1. AB „Lietuvos draudimas“/Draudimas verslui. Prieiga per internetą: <http://www.ld.lt/index.php/draudimas/draudimas_verslui/statote/155> [žiūrėta 2007 03 25].
2. Aksomaitis, A. Tikimybių teorija ir statistika. Kaunas: Technologija, 2002. 347 p.
3. Almonaitienė, J.; Antinienė, D.; Ausmanienė, N.; Lekavičienė, R.; Matulienė, G.; Ruibytė, L.; Vasiliauskaitė, Z. Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija, 2001. 226 p.
4. Andersen, I. Multiple-criteria decision-making in green building design. In *Proceedings of the International Conference Sustainable Building, Maastricht*, 2000, p. 709–711.
5. Arditi, D.; Tokdemir, O. B. Using Case-Based Reasoning to Predict the Outcome of Construction Litigation. *Computer-Aided Civil and Infrastructure Engineering*, 1999, Vol 14, p. 385–393.
6. Arrow, K. J.; Blackwell, D.; Girshick, M. A. Bayes and Minimax Solutions of Sequential Decision Problems. *Econometrica*, 1949, Vol 17, No 3/4, p. 213–244.
7. Assaf, S. A.; Al-Hejji, S. Causes of delay in large construction projects. *International Journal of Project Management*, 2006, Vol 24, p. 349–357.
8. Baird, D. G.; Gertner, R. H.; Picker, R. C. Game theory and the law. *Harvard University Press*, 1995. 330 p.
9. Bauwens, W.; Reyckler, L.; Druke, L. The Art of Conflict Prevention. London: Brassey's, 1994. 225 p.
10. Banaitiene, N.; Banaitis, A.; Kaklauskas, A.; Zavadskas, E. K. Evaluating the life cycle of a building: A multivariant and multiple criteria approach. *Omega (The International Journal of Management Science)*, 2008, Vol 36, p. 429–441.
11. Beyer, O. Wahrscheinlichkeitsrechnung und mathematische Statistik. Mathematik für Ingenieure, Naturwissenschaftler, Ökonomen und Landwirte, *Teubner Verlagsgesellschaft*, 1988. 216 p.

12. Bellucci, E.; Zeleznikow, J. A Comparative Study of Negotiation Decision Support Systems. *Thirty-First Annual Hawaii International Conference on System Sciences*, Vol 1, 1998. 254 p.
13. Bellucci, E.; Zeleznikow, J. Building Negotiation Decision Support Systems by Integrating Game Theory and Heuristics. In *Proceedings of the IFIP International Conference on Decision Support Systems*, Monash University, Melbourne, 2004, p. 872–880.
14. Bench-Capon, T.; Prakken, H. Introducing the Logic and Law Corner. *Journal of Logic and Computation*, Vol 18, 2008, p. 1–12.
15. Блех, Ю.; Гетце, У. Инвестиционные расчеты. Пер. с немецкого. *Калининград*, 1997. 450 с.
16. Burger, E. Introduction to the theory of games. *Englewood Cliffs*, 1963. 202 p.
17. Castell, S. The role of the IT expert witness in software and systems development/implementation contract disputes and litigation. *Computer Law & Security Report*, 2003, Vol 19, No. 3, p. 228–231.
18. Chen, J. H.; Hsu, S. C. Hybrid ANN-CBR model for disputed change orders in construction projects. *Automation in Construction*, 2007, Vol 17, Issue 1, p. 56–64.
19. Cheung, S. O. Critical factors affecting the use of alternative dispute resolution processes in construction. *International Journal of Project Management*, 1999, Vol 17, No 3, p. 189–194.
20. Cheung, S. O.; Yeung, Y. W. The effectiveness of the Dispute Resolution Advisor system: a critical appraisal. *International Journal of Project Management*, 1998, Vol 16, No 6, p. 367–374.
21. Cheung, S. O.; Ng, T. S. T.; Wong, S. P.; Suen, H. C. H. Behavioral aspects in construction partnering. *International Journal of Project Management*, 2003, Vol 21, p. 333–343.
22. Chleboski, R. J. The Project Design Professional's Authority to Resolve Disputes between the Owner and Contractor. *Construction Law and Business*, 2001, Vol 2, p. 7–14.
23. Chorley, A.; Bench-Capon, T. Developing legal knowledge based systems through theory construction, *Proceedings of the 9th international conference on Artificial intelligence and law*, 2003, p. 85–86.
24. Chorley, A.; Bench-Capon, T.; Dunne, P. E. Argumentation in artificial intelligence. *Artificial Intelligence*, 2007, Vol 171, p. 619–641.
25. Гражданский кодекс Российской Федерации. Приега per internetą: <<http://www.garweb.ru>> [žiūrėta 2007 11 25].

26. Civilka, M.; Lamanauskas, T.; Sauliūnas, D.; Šttilis, D.; Toliušis, S. Informacinių technologijų teisė. NVO teisės institutas. Vilnius, 2004. 44 p.
27. Commission Recommendation of 4 April 2001 on the principles for out-of-court bodies involved in the consensual resolution of consumer disputes. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001H0310:LT:NOT>> [žiūrėta 2008 02 04].
28. Currie, O.; Sweeny, N. J.; Hafer, R. F. Construction subcontracting: a legal guide for industry professionals. *Construction law library*, 1991. 358 p.
29. Dalby, J. EU Law for the Construction Industry. *Blackwell Science Ltd.*, 1998. 715 p.
30. Dėjus, T.; Mitkus, S. Statybinių mišinių, naudotinių su gipskartonio plokštėmis, vertinimo modelis. *Statyba*, 2001, Nr. 3, p. 224–230.
31. El-Sayegh, S. M. Risk assessment and allocation in the UAE construction industry. *International Journal of Project Management*, 2007. Available from Internet: <doi:01.1016/j.ijproman.2007.07.004>.
32. Europos Bendrijų Komisija. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai – bendro pobūdžio informacija. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr-gre-lt.htm>> [žiūrėta 2008 02 01].
33. Europos Bendrijų Komisija. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikrų tarpininkavimo civilinės ir komercinės bylose aspektų. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu>> [žiūrėta 2008 02 01].
34. Europos Parlamento ir Tarybos 2000 m. birželio 8 d. direktyva 2000/31/EB dėl kai kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektroninės komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektroninės komercijos direktyva)(OL 2004 m. specialusis leidimas, 13 skyrius, 25 tomas, p. 399). Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/c-bin/eu/getfmt?C1=e&C2=22359>> [žiūrėta 2008 02 04].
35. Faure, M.; Fenn, P. Retroactive liability and the insurability of long-tail risks. *International Review of Law and Economics*, 1999, Vol 19, p. 487–500.
36. Faure, M. Interdependencies between tort law and insurance. *Risk Decision Policy*, 1997, p. 193–210.
37. Fess, E.; Hege, U. Safety monitoring, capital structure, and „financial responsibility“. *International Review of Law and Economics*, 2003, Vol 23, p. 323–339.

38. Figueira, J.; Roy, B. Determining the weights of criteria in the ELECTRE type methods with a revised Simo's procedure. *Decision Aiding*, 2002, p. 317–326.
39. Gabuthy, Y.; Jacquement, N.; Marchand, N. Does resorting to online dispute resolution promote agreements? Experimental evidence. *European Economic Review*, 2007. Available from Internet: <doi:10.1016/j.euroecorev.2007.04.004>.
40. Gedutis, A. Mokslas ir socialinės inžinerijos idėja (1): K. R. Popperis. *Sociologija: mintis ir veiksmai*. Klaipėda: KU Socialinių tyrimų/ sociologijos istorijos centras, 2003, Nr.1, p. 50–60.
41. Ginevičius, R.; Podvezko, V.; Andruškevičius, A. Statybos sistemų technologiško nustatymas AHP metodu. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2004, Nr. 4, p. 135–140.
42. Goldberg, S. B.; Sander, F. E. A.; Cole, S. R. Dispute Resolution: Negotiation, Mediation and Others Process. Aspen Law & Business, 2003. 790 p.
43. Goodwin, P.; Wright, G. Decision analysis for management judgement. John Wiley & Sons Ltd., 1996. 310 p.
44. Green Paper On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial law. Brussels, 19.04.22 COM (2002) 196 final.
45. Guščinskienė, J. Konfliktų valdymas organizacijoje. *Sociologija: praeitis ir dabartis*, Kaunas: Technologija, 2000, p. 77–81.
46. Harmon, K. M. J. Conflicts between Owner and Contractors: Proposed Intervention Process. *Journal of Management in Engineering*, 2003, No. 3, p. 121–125.
47. Heyes, A.; Rickman, N.; Tzavara, D. Legal expenses insurance, risk aversion and litigation. *International Review of Law and Economics*, 2004, Vol 24, p. 107–119.
48. Hodges, J. L.; Lehmann, E. L. The Use of Previous Experience in Reaching Statistical Decision. *Annals of Mathematics Studies*, 1952, p. 396–407.
49. Hylton K. N. Asymmetric – information model of litigation. *International Review of Law and Economics*, 2002, Vol 22, p. 153–175.
50. Hwang, C. L.; Yoon, K. Multiple Attribute Decision Making – Methods and Applications. Springer-Verlag, NY, 1981. 259 p.
51. Infolex. Praktika. Prieiga per internetą: <<http://www.teismupraktika.lt>> [žiūrėta 2006 01 23].
52. Iyer, K. C.; Chaphalkar, N. B.; Joshi, G. A. Understanding time delay disputes in construction contracts. *International Journal of Project Ma-*

- nagement, 2007. Available from Internet: <doi:10.1016/j.ijproman.2007.05.002>.
53. Jannadia, M. O.; Assaf, S.; Bubshait, A. A.; Naji, A. Contractual methods for dispute avoidance and resolution (DAR). *International Journal of Project Management*, 2000, Vol 18, p. 41–49.
 54. Jungtinių Tautų konvencija „Dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių“, *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 102-2283.
 55. Jurkšaitytė, J. Ar Lietuvos Respublikos įstatymai leidžia naudoti tarpininkavimą kaip alternatyvų ginčų sprendimo būdą? *Teisės apžvalga*, Kaunas: VDU, 2001, Nr. 5, p. 14–20.
 56. Kaklauskas, A.; Urbanavičienė, V. Intelektualus miestas ir internetinė nekilnojamojo turto daugiakriterinė derybinė sprendimų paramos sistema. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2005, Nr. 3, p. 183–189.
 57. Kaminskienė, N. Alternatyvus ginčų sprendimas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 9 (87), p. 84–91.
 58. Кини, Р. Л.; Райфа, Х. Принятие решений при многих критериях: предпочтения и замещения. Москва: „Радио и связь“, перевод с англ., 1981. 560 с.
 59. Kontautas, T. Civilinės atsakomybės draudimas: nukentėjusio asmens teisė į draudimo išmoką. *Teisė*, 2003, t. 49, p. 66–75.
 60. Larichev, O. I.; Kortnev, A. V., Kochin D. Y. Decision support system for clasification af a finite set multicriteria alternatives. *Decision support systems*, 2002, Vol 33, p. 13–21.
 61. Ларичев, О. И. Теория и методы принятия решений. Логос, 2000. 296 с.
 62. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. Civilinio proceso teisė. *Justitia*, t. I, 2003. 512 p.
 63. Li, H. Case-based reasoning for intelligent support of construction negotiation. *Information & Management*, 1996, Vol 30, p. 231–238.
 64. Lietuvos ekonomikos perspektyvos, 2006, p. 120. Prieiga per internetą: <<http://www.nordlb.lt/files/LEP.pdf>> [žiūrėta 2007 10 30].
 65. Lietuvos makroekonomikos apžvalga. 2007, Nr. 29, p. 24–28. Prieiga per internetą: <http://www.seb.lt/pdf/lt/LMA_Nr27.pdf> [žiūrėta 2007 10 30]. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
 66. Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 94-4246.

67. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 36-1340.
68. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
69. Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 101-3597
70. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl privalomojo civilinės atsakomybės draudimo plėtojimo programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 104-2880.
71. Mahmoud, M. R.; Garcia, L. A. Comparison of different multicriteria evaluation methods for the Red Bluff diversion dam. *Environmental Modeling & Software*, 2000, Vol 15, p. 471–478.
72. Main, B. G. M.; Park, A. The impact of defendant offers into court on negotiation in the shadow of the law: experimental evidence. *International Review of Law and Economics*, 2002, Vol 22, p. 177–192.
73. McCarty, L. T. Reflections on TAXMAN: An experiment in artificial intelligence and legal reasoning. *Harvard Law Review*, 1977, Vol 90, p. 837–893.
74. McCarty, L. T. The TAXMAN project: Towards a cognitive theory of legal argument. B. Niblett, editor. *Computer Science and Law*, Cambridge University Press, 1980, p. 23–43.
75. Meldman, J. A. A structural model of computer – aided legal analysis. *Computers Law*, 1977, No 6, p. 27–71.
76. Merkevičius, E.; Garšva, G.; Cepkovataja, O. Intelektualios sprendimų paramos sistemos struktūra kredito rizikos vertinimui. *Informacijos mokslai*, 2005, t. 35, p. 150–157.
77. Miceli, T. J. Deterrence, litigation costs, and the statute of limitations for tort suits. *International Review of Law and Economics*, Vol 20, 2000, p. 383–394.
78. Miceli, T. J. The economic approach to law. Stanford University Press, 2004. 379 p.
79. Michaelsen, R.; Michie, D. Expert systems in business. *Datamation*, 1983, November, p. 240–246.
80. Mikelėnas, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995. 332 p.
81. Mikelėnas, V. Arbitražo proceso klausimai remiantos Lietuvos teismų praktika. Justitia, 2006, Nr. 2, p. 19–29.
82. Mikelėnas, V. Arbitro teisinis statusas. *Justitia*, 2007, Nr. 1, p. 27–31.

83. Mikelėnas, V. Civilinis procesas. *Justitia*, t. I, 1997, 400 p.
84. Mirchandani, D.; Pakath, R. Four models for a decision support system. *Information & Management*, 1999, Vol 35, p. 31–42.
85. Mitkus, S.; Dėjus, T. Multiple criteria evaluation of construction tenders in accordance with the law on public procurement of the Republic of Lithuania. *Civil engineering*, 2000, Vol 6, p. 440–444.
86. Mitkus, S. Public procurement of construction work: a bimatrix game model. *Civil engineering*, 2001, Vol 7, p. 334–338.
87. Mitkus, S.; Trinkūnienė, E. Hierarchinis statybos rangos sutarties sąlygų modelis. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2007, XIII t., Nr. 3, p. 244–252. ISSN 1392-8619.
88. Murtoaro, J.; Kujala, J. Project negotiation analysis. *International Journal of Project Management*, 2007, Vol 25, p. 722–733.
89. Norcous & Partners. Ginčų sprendimas: Europos vykdomasis raštas. *Biuletenis: RoschierRaidla*, 2007, gegužė. 8 p.
90. Odeh, A. M.; Battaineh, H. T. Causes of construction delay: traditional contracts. *International Journal of Project Management*, 2002, Vol 20, p. 67–73.
91. Olson, D. L. Comparison of three multicriteria methods to predict know outcomes. *European Journal of Operational Research*, 2001, Vol 130, Issue 3, p. 576–587.
92. Paliulionienė, L. Ontologijos teisinių dokumentų rengimo ir analizės sistemos. *Informacijos mokslai*, 2003, Nr. 26, p. 176–179.
93. Paliulionienė, L. Teisinių žinių bazių ir teisinių dokumentų izomorfizmo realizavimo metodas. *Informacijos mokslai*. 2007, Nr. 35, p. 91–97.
94. Papirtis, L. V.; Bulka, S. Civilinės atsakomybės draudimas: interesų derinimo problemos. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23, p. 183–192.
95. Paterson, A. Disputes and Negotiations: A Cross-Cultural Perspective. *The Modern Law Review*, 1982, Vol 45, No 3, p. 360–362.
96. Peldshus, F.; Zavadskas, E. K. Matriciniai lošimai statybos technologijoje ir vadyboje. Vilnius: Technika, 1997. 134 p.
97. Popple, J. D. SHYSTER: A Pragmatic Legal Expert System. Thesis of doctor, Australian National University. 1993. 432 p.
98. Prapiestienė, R. Miesto želdinių naudojimo, tvarkymo ir apsaugos teisinis reguliavimas. *Geografija*, Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2001, t. 37 (1), p. 62–74.
99. Puškorius, S. Sprendimų priėmimo teorija. Kiekybiniai metodai. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. 151 p.

100. Puškorius, S. Sprendimų pasekmių rizikos lygmens įvertinimas. *Viešojo politika ir administravimas*, 2006, Nr. 16, p. 46–52.
101. Saaty, T. L. A scaling method for priorities in hierarchical structures. *Journal of Mathematical Psychology*, 1977, Vol 15, No 3, p. 234–281.
102. Sauliūnas, D. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai internetu. *Jurisprudencija*, 2003, t. 41, p. 40–49.
103. Sauter, V., L. Decision Support Systems. John Willey & Sons, 1997. 410 p.
104. Savage, L. J. The Theory of Statistical Decision. *Journal of the American Statistical Association*, 1951, p. 55–57.
105. Simaitis, R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia*, 2004, Nr. 1, p. 8–22.
106. Simaitis, R. Mediacijos privačiuose ginčiuose teisinio reguliavimo tendencijos Lietuvoje. *Justitia*, 2007, Nr. 2, p. 21–32.
107. Simaitis, R.; Kurgonaitė, E. Renkuosi arbitražą. *Justitia*, 2007, Nr. 1, p. 18–26.
108. Simaitis, R. Ginčų sprendimo arbitražu tendencijos: ar arbitražas patrauklus Lietuvos verslui? *Pranešimas konferencijoje „Mediacija Europoje, iššūkiai ir perspektyvos“*, Vilnius, 2007–05–24. Prieiga per internetą: <www.norcous.lt/download.php/fileid/174> [žiūrėta 2007 09 15].
109. Simaitis, R. Teisminis sutaikymas. *Teisė*, 2004, Nr. 52, p. 92–107.
110. Stansbury, N. Korupcija statybų sektoriuje. Prieiga per internetą: <<http://www.transparency.lt/new/images/neil%20stansbury.pdf>> [žiūrėta 2008 02 04].
111. Tan, Y.; Thoen, W. INCAS: a legal expert system for contract terms in electronic commerce. *Decision Support Systems*, 2000, No. 29, p. 389–411.
112. Tang, Z. An effective dispute resolution system for electronic consumer contracts. *Computer Law & Security Report*, 2007, Vol 23, p. 42–52.
113. Трахтенгерц, Э. А. Компьютерная поддержка переговоров при согласовании управленческих решений. Синтег, 2003. 284 с.
114. Tvaronavičienė, A. Galimybė taikiai susitarti civilinio proceso metu. *Juristas*, 2008, Nr. 1, p. 3–9.
115. UADB „ERGO Lietuva“/Bendroji civilinė atsakomybė. Prieiga per internetą: <http://www.ergo.lt/lt/verslo/imones_atsakomybes_draudimas> [žiūrėta 2007 03 25].

116. UADB „PZU Lietuva“/Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 034. Prieiga per internetą: <<http://www.pzu.lt/?pid=231&id=8>> [žiūrėta 2007 03 25].
117. Urli, B.; Nadeau, R. Evolution of Multi-criteria Analysis: a Scientometric Analysis. *Journal of Multi-criteria Decision Analysis*, 1999, p. 31–43.
118. Uscila, R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai. *Jurisprudencija*, 2001, t. 20(12), p. 74–84.
119. Ustinovičius, L. Statybos investicijų efektyvumo nustatymo sprendimų paramos sistema. Habilitacinis darbas. Vilnius: Technika, 2003. 143 p.
120. Ustinovičius, L.; Zavadskas, E. K. Statybos investicijų efektyvumo sistemo techninis įvertinimas. Vilnius: Technika, 2004. 220 p.
121. Ustinovichius L. Determination of Efficiency of Investments in Construction. *International Journal of Strategic Property Management*, 2004, Vol 8, No 1, p. 25–44.
122. Ustinovichius, L.; Kochin, D. Verbal decision analysis methods for determining the efficiency of investments in construction. *Foundation of Civil and Environmental Engineering*, 2004, No 5, p. 35–46.
123. Ustinovičius, L.; Andruškevičius, A.; Kutut, V.; Barvidas, A. Inžinerinių ir statybos projektavimo darbų sandorių verbalinė analizė. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2005, Nr. 1, p. 36–49.
124. Ustinovichius, L.; Barvidas, A.; Ashikmin, I. Verbal analysis of DSS unicombos for engineering project models. In *Selected papers of the 9th International Conference*, held on May 16–18, 2007. Vilnius, 2007, p. 392–400.
125. Vaaland, T. I. Improving project collaboration: start with the conflicts. *International Journal of Project Management*, 2004, Vol 22, p. 447–454.
126. Valančius, V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas: daktaro disertacija: socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius, 2000. 116 p.
127. Valstybinės draudimo priežiūros tarnybos prie Finansų ministerijos valdybos nutarimas „Dėl rangovo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 46-1779; 2003, Nr. 58-2634.
128. Valstybinės draudimo priežiūros tarnybos prie Finansų ministerijos valdybos nutarimas „Dėl statinio projektuotojo civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 46-1778; 2003, Nr. 61-2830.

129. Vilniaus Komercinio arbitražo teismo statistika: skaičiai ir tendencijos. Prieiga per internetą: <http://www.arbitrazas.lt/VKAT_statistika_iki_2007.pdf> [žiūrėta 2008 01 30].
130. Wald, A. Statistical decisions functions which minimise the maximum risk. *Annals of Mathematics*, 1945, p. 265–280.
131. Weitendorf, D. Beitrag zur Optimierung der räumlichen Struktur eines Gebäudes. Dissertation Hochschule für Architektur und Bauwesen. Weimar, 1976.
132. Wong, P. S. P.; Cheung, S. O. Trust in construction partnering: views from parties of the partnering dance. *Journal of Project Management*, 2004, Vol 22, p. 437–446.
133. Wong, P. S. P.; Cheung, S. O.; Yiu, T. W.; Pang, H. Y. A framework for trust in construction contracting. *International Journal of Project Management*, 2008. Available from Internet: <doi:10.1016/j.ijproman.2007.11.004>.
134. Yiu, K. T. W.; Cheung, S. O. A catastrophe model of construction conflict behavior. *Building and environment*, 2006, Vol 41, p. 438–447.
135. Zalieckaitė, L.; Brazaitis, Z. Sprendimų paramos sistemų plėtra: informacinis aspektas. *Informacijos mokslai*, 2002, Nr. 22, p. 67–77.
136. Zanakis, S. H.; Solomon, A.; Wishart, N.; Dublisch, S. Multi-attribute decision making: a simulation comparison of select methods. *European Journal of Operational Research*, 1998, Vol 107, Issue 3, p. 507–529.
137. Zavadskas, E. K.; Peldschus, E.; Kaklauskas, A. Multiple Criteria Evaluation of Projects in Construction. Vilnius: Technika, 1994. 226 p.
138. Zavadskas, E. K.; Kaklauskas, A. Pastatų sistemotechninis įvertinimas. Vilnius: Technika, 1996. 280 p.
139. Zavadskas, E. K.; Simanauskas, L.; Kaklauskas, A. Sprendimų paramos sistemos statyboje. Vilnius: Technika, 1999. 236 p.
140. Zavadskas, E. K.; Kaklauskas, A.; Kvederytė, N. Pastato gyvavimo proceso daugiakriterinė analizė. Vilnius: Technika, 2001. 380 p.
141. Zavadskas, E. K.; Ustinovičius, L.; Turskis, Z.; Peldschus, F; Messing, D LEVI 3.0 – multiple criteria evaluation program for construction solutions. *Journal of Civil Engineering and Management*, 2002, Vol 8, No 3, p. 184–191.
142. Zavadskas, E. K.; Ustinovichius, L.; Peldschus F. Development of software for multiple criteria evaluation. *Informatica*, 2003, Vol 14, No 2, p. 259–272.
143. Zavadskas, E. K.; Kaklauskas, A.; Gikys, M.; Lepkova, N. A multiple criteria decision support web-based system for facilities management. *In-*

- ternational Journal of Internet and Enterprise Management*, 2004, Vol 2, No 1, p. 30–44.
144. Zavadskas, E. K.; Peldschus, E.; Ustinovičius, L.; Turskis, Z. Lošimų teorija statybos technologijoje ir vadyboje. Vilnius: Technika, 2004. 195 p.
 145. Zavadskas, E. K.; Ustinovičius, L.; Stasiulionis, A. Multicriteria Valuation of Commercial Construction Projects for Investment Purposes. *Journal of Civil Engineering and Management*, 2004, Vol 10, No 2, p. 151–166.
 146. Zavadskas, E. K.; Vilutienė, T. Daugiabučių gyvenamųjų namų priežiūros paslaugų variantų daugiakriterinis vertinimas. *Journal of Civil Engineering and Management*, 2004, Vol X, p. 143–152.
 147. Zavadskas, E. K.; Turskis, Z.; Vilutienė, T. Simulation of Multi – Criteria Selection of Buildings Maintenance Contractor Using the Game Theory. *Computer Modelling & New Technologies*, 2005, Vol 9, No 2, p. 7–16.
 148. Zeleznikow, J. An Ontology for the Construction of Legal Decision Support Systems. *Second International Workshop on Legal Ontologies, University of Amsterdam, Netherlands*, 2001, p. 67–76.
 149. Zeleznikow, J. Risk, negotiation and argumentation – a decision support system based approach. *Law, Probability and Risk*, 2002, Vol 1, p. 37–48.
 150. Zeleznikow, J.; Nolah J. R. Using soft computing to build real world intelligent decision support systems in uncertain domains. *Decision Support Systems*, 2001, Vol 31, p. 263–285.
 151. Zeleznikow, J. Using Web-based Legal Decision Support Systems to Improve Access to Justice. *Information & Communication Technology Law*, 2002, Vol 11, No. 1, p. 15–33.
 152. Zou, P. X. W.; Zhang, G.; Wang J. Understanding the key risk in construction projects in China. *International Journal of Project Management*, 2007, Vol 25, p. 601–614.

Autorės publikacijų sąrašas disertacijos tema

Straipsniai Mokslinės informacijos instituto duomenų bazėse referuojamuose leidiniuose (*ISI Proceedings*)

1. Keršulienė, V.; Urbanavičienė, V. Selection of economy based methods for resolution of disputes originated between the client and contractor. In *9th International Conference “Modern building materials, structures and techniques”*, 2008, Vol 1, p. 287–292. ISBN 978-9955-28-198-6.

Straipsniai mokslo žurnaluose, referuojamuose kitose pripažintose tarptautinėse duomenų bazėse, kurių sąrašą sudarė Lietuvos mokslo taryba

2. Keršulienė, V. Statinio projektuotojų ir rangovų privalomojo civilinės atsakomybės draudimo teisinio reglamentavimo aspektai. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2005, t. 11, Nr. 3, p. 190–196. ISSN 1392-8619.
3. Keršulienė, V. Taikaus ginčų, kilusių tarp užsakovo ir rangovo, sureguliuavimo galimybės ikiteisminėje stadijoje. *Ūkio technologinis ir ekonominis vystymas*, 2007, Vol XIV, Nr. 2, p. 139–143. ISSN 1392-8619.

Straipsniai kitose tarptautinių ir respublikinių konferencijų medžiagose

4. Keršulienė, V. Užsakovo ir rangovo ginčų sureguliuavimo galimybės ikiteisminėje stadijoje. Iš *Statyba. 9-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ pranešimų rinkinys*. Vilnius: Technika, 2006, p. 379–384. ISBN 9955-28-047-6.
5. Keršulienė, V.; Urbanavičienė, V. Alternatyvūs užsakovo ir rangovo ginčų sprendimo būdai. Iš *Statyba. 10-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ pranešimų rinkinys*. Vilnius: Technika, 2007, p. 348–353. ISBN 978-9955-28-163-4.

